

ОЛЕКСАНДЕР КОВАЛЕВСЬКИЙ.

НА ВУЛКАНІ.

ПУБЛІЦИСТИЧНІ СТАТТІ.

КИЇВ — ТЕРНІВ.

1922.

ВИДАВНИЦТВО „ТРИЗУБ“.

З М І С Т:

1. На вулкані	5
2. Слабі нерви	8
3. Без маски	12
4. Signum temporis	14
5. Криза української інтелігенції	18
6. Держава й соціялістична інтелігенція	39
7. Мир чи війна?	50
8. Власні сили	54
9. Боротьба за державність—боротьба за право	57
10. Боротьба продовжується	59
11. Vox populi vox Dei	62
12. Три роки	67
13. Державний Центр У. Н. Р. та його значіння	75
14. Без перспективи	92
15. Testimonium paupertatis	107
16. „Ми“ й „ви“	114
17. Герої безчасности	121
18. Методами ошуканства	128
19. Честь не продається	131
20. Розчинені карти	133
21. „Реальна сила“ й „право“	136
22. Ставка на почування	138
23. Марнотрати	141
24. На Голгофі	144
25. Між молотом та ковадлом	146

ОЛЕКСАНДЕР КОВАЛЕВСЬКИЙ.

НА ВУЛКАНІ.

ПУБЛІЦИСТИЧНІ СТАТТІ.

Д

Нак. Льв. обл. н 30(7) - 1940

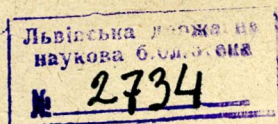
КИЇВ—ТЕРНІВ.
1922.

Львівська територія

Львівська обл. н 30(7)

40.090

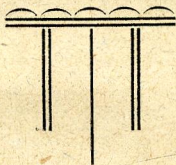
Т3(29к/71

Пилипові Пилипчукові,

другові й політичному одностудцеві,
з яким перейдено в національній
роботі довгих 13 років, в знак
особливої поваги присвячує цю
книгу

АВТОР.

НА ВУЛКАНІ.*)

Стомлена, здичавіла, пригноблена людськість, яка протягом п'яти з половиною років живе в атмосфері кривавої оргії й культурної розпусти, мріє про відпочинок. Мріє про жадааний мир. Не хоче ні реваншу, ні брязкання зброї, ні залякувань.

Прагне спокою й людяности. А найголовніше—справедливості, бо не може бути спокою, а значить і творчої праці, коли лишаються ферменти розкладові,—коли лишаються незадоволення й бажання помсти.

Ця аксіома відчувалася й підчас війни. Не даремно ж прості й до наївності кострубаті славнозвісні 14 пактів Вудро Вільсона набрали такої популярности й визнання. Ясно, що, коли війна закінчується катастрофою й переходить в революцію, яка охоплює мало не пів Старого Світу—тут вимагається особливої оглядності й обережності. Але війна й революції висунули свої спеціальні проблеми, що ускладнили до **maximum-а** міжнародню ситуацію; соціальну й національну. Визволення праці з під гніту капіталу; визволення націй з під влади гнобителів. Надзвичайного розуму й такту потрібувалося для розв'язання того гордієвого вузла в європейських відносинах, який зав'язався міцно протягом п'яти років безнастанної **bellum omnia contra omnes**.

Весь світ з напруженою увагою слідкував за всіма етапами в роботах мирової конференції. Переможені чекали на акти шляхетности й уміркованости. Визволені—на акти визнання своєї незалежности. Працюючі—на акти, забезпечуючі нормальний стан праці. Вся людськість безпосередньо захоплена війною,—всі разом і кожний з окрема—чекали з сліпою надією і палкою вірою на задоволення своїх мрій й прагнень. І коли-б творці версальського договору виходили з реальних інтересів своїх і чужих народів, з твердих прав-

*) „Воля“ т. I, ч. 7, 1920 р.

них принципів і певних гуманітарних засад—може розпочалася-б нова сторінка в історії людськості, що дістала-б яку-небудь зворушуючу назву на зразок „золотого віку“. Може, дійсно, висохли-б сльози покалічених, понівечених, пограбованих; може-б, нарешті, залунали слова радості в робітничих кварталах; може-б, справді, працюючий хлібороб благословив діло рук своїх...

Може...

Але цього не сталося.

За червоним сукном, що вкривало довгі столи в залах версальських, сиділи люде, яким незрозумілі були міркування гуманності, почування правдивих інтересів народніх, усвідомлення проблеми майбутнього. Це були політики старої школи багнета й нагая, брехні й насильства, грабунку й визиску, репрезентанти ще міцного буржуазного світу, його апольогети й оборонці. Це були ситі критики, які не знали ні ідеї, ні принципів, ні натхнення. Це були приклонники голої сили, які на супереч своїм же твердженням ото-тожнили її з правом, і які в ім'я цього права сили приступили до нечувано тяжкого, трагічного навіть задання—дати вітку мира в руки страдаючих народів, що тягнулися з усіх боків до них з благаннями й сльозами.

І вони її дали. Але немає весняної свіжості в її пелюстках. Криваві краплі падають з неї на душі народів й викликають слова прокляття, помсти й ненависти.

Надії згасли. Віра вмерла.

Лишилася одна звіряча жадоба реваншу, що мусить затопити всі інші чуття ображених народів, що мусить розгорітися в незгасаюче полум'я знищення, що мусить обернути всю землю на один великий вулкан, який рано чи пізно має вибухнути.

Бо єсть щось більшого від перемог і поразок, від анексій й контрибуцій—національна честь. Версальські цініки добре це розуміють, але в своїй торжествуючій ненависти вони топчуть своїми ногами все—божеські й людські закони, вічні принципи права, поняття національної чести й гідності.

Ім мало паротягів, вагонів, цистерн; золота, срібла,

міді; коней, волів, коров, телят; їм мало руїни й знищення....

Вони мусять задовольнити свої пристрасти старих садистів—потрібують чогось вражаючого, що бє по чуттях і нервах—залізання в саму душу народів, копирзання в ній й витягування її на посміховище.

Тільки цим і можна зясувати дике, безглузде, жорстоке домагання від Німеччини, щоб вона видала для суду 1200 своїх громадян, не дивлячись на те, що немає ні правих підстав для організації такого суду, ні тих законів, по яких би провадив свої розправи цей суд.

Для них, цих версальських блазнів, потрібно принизити націю, виволікти її на поталу й улюлюкання. Для них важно—вбити націю, її геній, її думку, бо ці 1200 чоловік—вони якраз і будували ту Німеччину, яка навіть в поразці страшною є для Антанти, страшною своїм духом, своєю національною психикою. Чи видадуть Німці 1200 чоловік доброхотно, чи їх примусять до того силою, чи їх вирятують обставини—це друга річ. Справа полягає в тому головнішому, що Європа обертається на вулкан, кидається в період безконечних війн, стає хаосом, а вся славетна цивілізація осуджується на вимирання й здичавіння. Стара культура вмирає. І ніякий „колчастий дріт“ не урятує її від загибелі, бо в ній самій закладені розкладові чинники, бо вона сама засудила себе на самопожирання. Не скоро має прийти нове життя. Для нього ще немає відповідних форм. Але вже зазначилися його віхи, вже з'явилися його контури.

Вони остаточно виявляться в дальнішій боротьбі Заходу й Сходу й тих ідеальогій, що вони репрезентують. В крові, стражданнях, муках, ненависти, роспуці, нужді народжується нове життя. На руїнах старої системи гніту, визиску, брехні, шахрайства воно будує своє царство. Але воно непереможно дає про себе знати, воно вже клекотить в нетрах вулкана, воно вже застерігає. Не нам, окраденим і оганьбленим, плакати за старим світом. Не нам, пригнобленим і пригнобленим, хапатися за його розхитані кольони. В нашій країні—сльози, стогони, прокляття. В нашій

країні—не люде, а тіні. В нашій країні—тільки руїни й хаос, тільки шмаття, що лишилися після розділу.

Най шумить вулкан, най іде буря...

Най зносять вони старий світ з його рафінованою безсоромністю.

На його обламках—збудуємо своє життя.

Відень. 14—II 1920 р.

Слабі нерви.*)

„Коли я на самоті стежу за розвитком українства, то проти своєї волі мушу спитися на одному явищі, що з фатальною непохитністю й неминучістю розвивається над усе. Рух шириться — шириться й його пошлость“.

М. Сріблянський.

Протягом останнього часу відбуваються на українському ґрунті нечувані річі.

Надійшла катастрофа, сталося велике національне нещастя, й всі, особливо ті, хто бив себе руками в груди й доводив, що не має кращого місця на світі, як подільська губернія з Директорією на чолі й більшого національного героя, як С. В. Петлюра, — розлізлися по різних кутках і... засичали.

Й все стало поганим: і С. Петлюра, і правительство, і військо... „Глядіатор“, „паршивці“, „банда“ — ось що несеться з сторінок деяких органів української преси. Лайка, найогідливіша лайка, що принижує в першу чергу тих, хто допускається неї. Але вона — разом з тим — і шкодить. Її беруть наші вороги за факти — нашої нікчемності й... шантажування в справі української державності.

Цікаво, що не тільки у нас є незадоволені. Є вони й по інших країнах. Не тільки у нас мається „Нова Доба“. В тому ж Відні виходить орган польської комуністичної партії „Swit“. Однак, там ніхто не знайде тих річей, що можна знайти в кожному числі „комуністичної“ „Нової Доби“.

Комуністичні ідеї — я признаю це — є ідеї, є прин-

*) „Воля“. Т. 2, ч. 1, 1920 р.

ціпи, з якими треба рахувасися, як з ідеями й принципами. Але лайка — навіть сутокомуністична — є завжди лайкою й доводить лише, що у тих, хто лається, бракує принципів.

На це є й докази...

В. Винниченко, ідейний й фактичний принципал „Нової Доби“, більш, ніж хто небудь інший, страждає на слабкі нерви. Йому завжди бракувало провідної ідеї. Й вся його політична діяльність — це зігзаги думки й діла. Переглядаючи старі числа „Української Хати“, я надібав на надзвичайно інтересний документ — отвертий лист томських студентів з приводу звертання В. Винниченка до російських „братів“ і відповіді на це пана Патрашкина.

Ось зміст цього листа. „Студенти - Українці томських вищих шкіл висловлюють велику подяку пану Патрашкину, що показав належне місце рабові загально-російської культури, Винниченкові. Коли раб та ще з хамською психікою (хохлацький елемент на „В'єсах життя“) відважиться благодати якоїсь мизерненької панської ласки з метою, щоб пан звернув на нього свою увагу, то пан може тільки призириливо поглузувати з нього. Бо раб (звичайно по натурі) повинен бути тільки рабом. І не лізти у вічі панові, щоб своїм хамським виглядом не викликати у нього огидливості. А коли ти людина з самоповагою й почуттям власної гідності, то перш за все не лізь у ту компанію, де тебе можуть у вічі вилаяти, поглузувати і, взагалі, образити“. („Українська Хата“, 1913. р., ч. 11).

В свій час навколо цього листа повстала ціла полеміка, а пан С. Єфремов навіть просто затаврував молодих томчаків, як „фарбовані душі“. Справді сильно їй недопустимо лаються томчаки, але цікаво те в наведеному листі, що був мент, коли В. Винниченко робив реверанси російським братам, як нині він реверансує „братові“ Раковському.

Підчас революції ніхто так красномовно не доводив, що „Самостійна Україна“ є міщанською вигадкою, контрреволюційною забаганкою, як В. Винниченко; трохи пізніш той же В. Винниченко з тою ж красномовністю зазначив, що інтереси пролетаріату потребують саме Незалежної України. Підчас навали большевицької В. Винниченко чу-

десно доводив конечність боротьби з ними до кінця, а нині той же Винниченко наводить низку аргументів, що в ім'я інтересів пролетаріату цю боротьбу необхідно негайно припинити, а хто її провадить далі—той є „паршивець“, „сволота“, „ворог нації“, „контрреволюціонер“ і т. и.

Мушу сказати, що нерви часто зраджують В. Винниченкові. Але дорого це коштує українській справі. В. Винниченко розпочав нині компанію проти С. В. Петлюри й його правительства. Немає того болота, якого б він не вилляв на їхні голови. Я не прихильник ні першого, ні другого, як органів верховної влади, про що й зазначав отверто не один раз і навіть мусів за це заплатити рівенською каторжною в'язницею. Але ні раніш, ні—тим більше—нині я не поділяв і не поділяю таких методів боротьби. Хтоб не був С. В. Петлюра, або І. П. Мазепа, вони є перш усього репрезентанти української державної справи, й цього досить для того, щоб, критикуючи їхню державну діяльність, не переходити певних меж, певних кордонів. До того ж, всі знають добре, що автором всієї цієї невдалої системи Директорії був не С. В. Петлюра, а В. Винниченко, що цей останній дав певний напрямок всьому політичному курсу Директорії. С. Петлюра лише продовжував цей курс, і безбожна лайка В. Винниченка є звальюванням всієї провини з хворої голови на здорову. Вся українська громадська опінія знає справжню ціну страшних слів п. Винниченка, як і всієї його комуністично-революційної фразеології, як знає й те, що в той час, коли В. Винниченко жив в спокійній обстановці в європейському центрі, С. В. Петлюра тримався української землі до останнього моменту, поневіряючись і виносячи до кінця удари долі.

Чимало помилок наробив С. Петлюра, але поміж ними не знайдемо одної: він не рахує увесь пережитий стан нашої державности за помилку, як це робить В. Винниченко. І за це йому багатько проститься. „Глядіатор“, „паршивці“ й „банди“ — виявляють більше здорових нервів і витримки, любови й віри, ніж цей „баловень судьби“, пан В. Винниченко, — комфортабельне життя якого забезпечено кров'ю й страданнями тих, кого він нині так дико ганьбить і нищить.

Я не люблю страшних слів, але мушу сказати, що те, що робить В. Винниченко й увесь „Радянський бльок“ — це є, дійсно, ніж в спину української революції... Це є удар не тільки по Петлюрі, не тільки по Мазепі, але й по всій національній справі, по справі будуччини нашого покаліченого народу. Навіть для комуніста — того, що він нині робить, забагато!

Боротьба — це боротьба, але й, борючись, необхідно лишатися джентельменом. Другі органи преси (особливо галицької) також бють в ту саму точку. Нещастя дезорієнтувало людей, й всі звертають свої удари на особи, не бачучи чогось більшого — системи, в якій повинні не тільки ті, кого бють, але й ті, хто бє. Шукають винних, коли винні всі. Всі несуть відповідальність за те, що сталося — одні фактичну, другі — моральну. Думають, що коли разпнуть С. Петлюру й його нинішніх помічників — вирятують справу. В цьому виявляється брак віри в нашу будуччину. А це вже кінець, це вже нечуваний розклад, бо без віри жити неможливо. А в той же час — катастрофа й все, що по ній сталося — це лише епізод в нашій дальнішій визвольній боротьбі, яка ще далеко не припинилася. Успіх боротьби залежить від наших нервів. Чим більше покажемо витривалости й такту — тим скоріше осягнемо конечних результатів.

„Люде умірають, ідеї — вічні“... Ідея незалежности не похована ані в Кам'янці, ані в Варшаві. Вона живе в народі нашому, який протягом трьох років — посередньо чи безпосередньо — пише її своєю кровю, стверджує своїми жертвами. А кров і жертви вимагають одного — віри в національну справу й витривалости в її конечному осягненні.

Не всі розпоряджають міцними нервами; в такому разі — най вони мають хоч такт мовчати там, де не можуть робити.

Відень. 3-IV 1920 р.

Без маски.*)

Тримаю в руках цілий шерег резолюцій українських громадських груп і організацій, що являються ніби одповіддю на ті питання, котрі я порушував в своїх попередніх статтях **). Я зазначив вже, що Директорія ні по своєму складові, ні по своєму інтелектуальному змістові не одповідала тим заданням, які були на неї покладені. Висліди її керування — жахні, але льогічні, бо иншими вони не могли бути. Й не можуть бути. Маючи територію від Сяну до Кавказу, сорокамільйонове населення, кольосальні багатства, стотисячну армію, мільярди грошей, словом, маючи всі об'єктивні чинники, що являються підвалиною всякої державности, Директорія протягом року все це розгубила, роскидала, витратила безцільно. Як занедбала й другий скарб нації — єдину ціль і єдину волю. Скарб безцінний, бо він за нинішні обставини значить більше, ніж оружні перемоги. „Українська Національна Рада в Кам'янці“, „Український Національно-Державний Союз в Відні“, „Комітет незалежности в Парижі“, „Союз оборони України в Берліні“, „Радянський блок в Відні“...

Комуністи, соціальні демократи, соціялісти-революціонери ліві, соц.-револ.-боротьбісти, соц.-револ.-комуністи, соціялісти-революценоери центральної течії, незалежні соціялісти, народні республіканці, соціал-федералісти, хлібороби-демократи, селянські соціялісти, народники, нац.-демократи, самост.-соціал., хлібороби-державники, радикали — ось та „єдина воля“ нації, що становить „єдину мету“...

Страшна річ!

Чи казати про десятки тисяч українських вояків, що

*) „Воля“ т. I. ч. 12, 1920 р.

**) Ці статті не увійшли до цієї книжки.

гинуть по польських концентраційних таборах? Чи казати про поневіряння українських полонених в Італії? Чи додавати до цього дивовижну бездіяльність і марнотравство наших закордонних репрезентацій? Чи згадувати ще раз авантуристичне, хижацьке відношення до державного майна, виявлене чисельними „закупочними комісіями“? На сльозах, на крові, на каліцтві обдурених мрійників, що гинули в ім'я народнього щастя на землях українських, десятки безпринципних спекулянтів улаштували собі веселе й безтурботне життя. Іменем народу забезпечували себе на „чорні дні“... Зрозуміла річ, що всіх боліла ця вакханалія. Що мусів прийти момент, коли всі, хто ще не загубив національного сумління, повинні були покласти цьому кінець. „За найважливішу причину сучасного катастрофічного положення української державности вважати дотеперішню політику й тактику Директорії та її правительств, що не могли параліжувати шкідливої діяльності Директорії й особистої політики членів її, а також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правительств, сприяючи розвитку реакції на Україні“... Так заявляє „Українська Національна Рада“... Це глибоко державна позиція, й хто уміє читати, той зуміє зробити найширші висновки. Це не тільки оцінка, але й самооцінка. Це осуд всіх—і тих, хто безправно керував, як і тих, хто безправно мовчав. Позиція „Української Національної Ради“ — надзвичайно об'єктивна.

Тим вона значніша...

Питання поставлене ясно: Директорія винна за наслідки й на неї падатиме вся відповідальність за них в майбутньому. Звідси й висновки також ясні: „Директорію в особі голови її від хвили катастрофи 16 листопаду 1919 року і формального уступлення з її складу двох членів та відїзду їх за кордон до моменту скликання народного представництва уважати тільки за тимчасовий орган репрезентації“... Ще на початку грудня 1919 року я заявляв С. В. Петлюрі про необхідність зробити консеквентні й рішучі кроки: анулювати нікому непотрібні додатки до Голови Директорії — А. Макаренка й Ф. Шевця — й звернутися за підтримкою

для дальнішої праці до організованих українських громадських кол. Під нинішню хвилю ніхто не є правомочний творити нових форм української державности й його репрезентаційні органи: і С. В. Петлюра, як голова української республіки й І. П. Мазепа, як голова правительства, повинні до певного менту заховати за собою свої уповноваження. Однак це не значить, щоб існувало й надалі те, що формально припинило своє існування, й не тільки існувало, але й репрезентувало, шкодило, дезорганізувало. Громадське сумління не може бути заспокоєне доти, доки лишатимуться у влади п.п. А Макаренко й Ф. Швець, доки вони матимуть ті чи інші офіційальні уповноваження. „Мавр зробив своє діло й повинен піти“... Цікаво, що не тільки демократичні українські групи або українські комуністи, але й українські соціальні-демократи, що відбули щойно конференцію в Варшаві, говорячи про тимчасовий український уряд п. Мазепа, ні одного слова не промовили про Директорію.

Думаю, що коли ці панове з **Meissl und Schadt**, дійсно віддані українській справі й коли мають хоч трошки політичної чесности, вони зрозуміють, що повинні негайно уступитися. Повинні не зашкоджувати тій ясности, яка починає зростати в хаосі заплутаних ними державних справ.

Без громадського довірря — не можна провадити державної справи, бо це буде тільки . . . спекуляція, що межує вже з криміналом.

Відень. 20—III—1920 р.

Signum temporis.*)

Період прострації, який охопив всі групи українського громадянства після останньої катастрофи, наближається до кінця. Зміцнюється думка, що для самооборони, для збереження рештків української державности, для зміцнення здобутків, що дала нам національна революція й чисельні жертви нашого народу, необхідно з'єднатися всім політич-

*) „Воля“, т. I, ч. 13, 1920 р.

ним колам і створити єдину національну волю, яка прагне до усвідомлення єдиних національних цілей.

Перший приклад цьому дала Українська Національна Рада, яка об'єднала майже всі українські політичні партії (за винятком соціальних демократів). Але й ця остання група, що з якогось дивовижного непорозуміння не входить в склад Української Національної Ради, станула на той самий ґрунт, на котрому стоїть і Рада.

Резолюції Центрального Комітету української соціальної демократії, що оце опубліковані по наших часописах ясно зазначають основну політичну позицію. А саме: 1. репрезентантом української республіки до скликання передпарляменту являється Голова Директорії, С. В. Петлюра; 2. Тимчасовим правительством являється кабінет І. П. Мазепи; 3. Взаємовідносини між представником Верховної Влади й правительством мусять бути обговорені в тимчасових основних законах; 4. „По закріпленні певної території незалежно від її розміру скликається передпарлямент, якому „Директорія й Кабінет Укр. Нар. Респ. здають відчит в своїй діяльності й складають свої уповноваження“.

В дусі цих директивів Кабінет Міністрів вже розробив „проект тимчасового закону про форми державного устрою та порядок законодавства“. Кабінет І. П. Мазепи точно зазначає права й обов'язки верховної влади, компетенцію правительств й взаємовідносини поміж ними, причому підкреслює, що „Українська Народня Республіка управляється на точній основі законів, в відповідний спосіб виданих“.

Не говорячи по єству про „проект основних законів“, підкреслюю лише,—що в псіхиці нашої правлячої соціалістичної бюрократії відбувся перелом і що вона, взагалі, в перший раз протягом останнього року заговорила мовою державности, мовою публично-правною. Можна тут висловлювати, розуміється жаль, що для неї потрібно було стільки часу, стільки кривавого досвіду, щоб, нарешті, стати на одиноко справедливий й одиноко державний ґрунт; можна зазначити, що ці непереможні істини знайшли свій вислів ще в резолюціях Центрального Комітету Української Народньо-республіканської партії від 20 січня 1919 р. (Київ),

і в спільному меморандумі цієї партії й партії соціалістів-федералістів 9 лютого 1919 року (Винниця) і в виступах лідерів цих партій 5 квітня 1919 року на Державній Нараді (Рівне).

Тоді ці елементарні істини вважалися соціалістичною диктатурою за „єреси“, котрі повинні жорстоко переслідуватися. Тоді чулися зовсім інші пісні, виголошувалися зовсім інші принципи. Але мені не о це зараз ходить. Мені ходить о те, що й наша правляча бюрократія, як ті політичні групи котрі її спирають, використали свій досвід і мали остільки громадської мужности, щоб признатися в своїх помилках.

Цьому я надаю величезне значіння, бо в такий спосіб зарисовується яскраво й виразно воля нації. Намічується єдиний фронт, який має бути досить сильним для того, щоб оборонятися й нападати, провадити певну державну акцію. Нині вже можна сказати, що всі найвпливовіші українські політичні партії (соц.-револ., соц.-демократи, народні республіканці, соціалісти-федералісти, хлібороби-демократи, націонал-демократи й радикали) виробили спільну політичну плятформу, витворили спільну державну ціль.

Коли прийняти на увагу взаємну підозрілість, що іноді сумежила навіть з ненавистю, загальну деморалізацію, як наслідок неповіднень на фронті й помилкової політики в середині держави, цілковиту байдужість до національної справи, котра огорнула широкі кола українського громадянства, то треба визнати, що осягнене об'єднання українських партій на ґрунті спільних задань є фактом величезної державної вартости. Це об'єднання, наколи воно чесно дотримується своїх обов'язань, — не може не дати значних політичних наслідків і не відбитися на загальному положінню української справи. Не тільки тому, що воно в гідний спосіб репрезентує волю нації, зміцнює опірну силу українського народу й викликає до життя здорові чинники української громадськості, але й тому, що становить певні ясні й категоричні практичні цілі, до яких необхідно стреміти.

Всі опинилися на розпутьті. Всі потребували й потрі-

бують виходу. Вказівок — що далі робити? Кудюю йти й, коли йти — чи лишаються ще будь які шляхи для затягнутої в глухий кут української державности.

Отже, спробуємо просінтезувати весь той матеріал, що був опублікований в українській пресі.

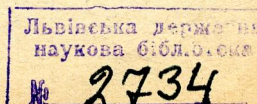
1. Верховна Влада. Майже всі українські політичні партії й союзи партій стали на тому, що тимчасовим репрезентантом української республіки є С. В. Петлюра. Центр. Ком. соціально-демократичної партії признає право тимчасової репрезентації, взагалі, за цілою Директорією, але й вона здійснення цього права визнає лише за головою Директорії, а не за її окремими членами).

2. Правительство. Всі партії визнають за тимчасове Правительство — правительство І. П. Мазепи, причому допускають можливість його поповнення й реконструкції.

3. Конституція. Всі партії одностайно підкреслюють необхідність негайного вироблення тимчасових Основних Законів Укр. Республіки.

4. Всі партії одностайно (як і саме Правительство І. П. Мазепи) визнають необхідним скликання передпарляменту й зазначають для цього точний термін — не пізніше 1 травня 1920 року.

5. Всі партії згоджуються на тому, що „організація армії на далі повинна бути переведена на основі повної карности і строгої дисципліни по пляну сучасних військово-наукових правил. Причому до відповідальної праці в армії повинні бути притягнені фахові військові сили незалежно від національної їх приналежности й політичних переконань, при умові встановлення за ними належного контролю“. Більш від того — „проект тимчасового закону про форми державного устрою“ різко відзначає декоративні функції Головоого Отамана від справжніх функцій фахового головнокомандуючого дієюю армією, відповідального перед Радою Міністрів і досить незалежного що до виконання своїх безпосередніх функцій.

Скажу так — коли б наша соціалістична бюрократія зрозуміла раніш увесь глибокий сенз вищезазначених принципів — до катастрофи не дійшло. Не дійшло б до роспрошенности наших національних сил. До протрації й нечуваного взаємного поборювання. Дика політика Директорії, ослабляючи внутрішній фронт, зміцнювала ворогів державности. Давала їм можливість блискучих і легких перемог. На трупах ліпших синів нашої нації — забезпечити успіх так Пілсудському, як Раковському; так Польщі, як і Советській Росії.

Не треба зачиняти очей...

Я вітаю об'єднання українських політичних сил, але я зовсім не певен того, чи не є воно запізненным. Кохаю надію, що ці зусилля представників нашої інтелігенції не можуть не дати позитивних наслідків. Проте, ми так часто спокушали долю, граючи на випадках („якось то буде“), що дальніші події можуть піти зовсім иншим, небажаним для нас шляхом.

Ми повинні зробити останні надлюдські зусилля, щоб перевести в життя намічений програм, позбутися політики нервів — зрозуміти й відчувти знак часу, який нам зазначають події останніх днів — і дружно підперти всі повсталі органи консолідованої української політичної думки.

Відень. 27 — III — 1920 р.

Криза української інтелігенції.*)

Наша інтелігенція переживає глибоку кризу. В її ідеології зайшли радикальні зміни-й вона, поволі, ніби оглядаючись на перейдене, ніби не осмлюючись поставити всіх точок над „і“, ніби не зважаючись спалити те, чому вклонялася, — піддає ревизії де-які засадничі питання нашого національно-державного життя.

Процес переоцінки цінностей мусів, розуміється, наступити, але — на мою гадку — наступити пізніше, коли ми

*) „Поступ“, Ч. I, 1920 р.

розв'язали-б найістотніші проблеми, які становить перед нами життя, а в найпершу чергу — проблему державної незалежності. Або—противно—коли-б саме життя вирішило цю проблему в такий спосіб, що необхідно було-б відшукати причини нашого неуспіху, нашого програання народньої справи.

Нині, коли ревуть гармати, коли йде завзята бійка на цілому фронті державної незалежності, коли сіється навколо смерть, коли — правдиво чи неправдиво — певний національний центр провадить всю державну справу, коли, нарешті, від зусиль цього центру, опертих на зусилля ширших кол українського народу, в тому числі й інтелігенції, залежить доля нашої країни — переоцінювати цінності не на часі, а ще більше не на часі зводити всякі рахунки.

Проте, лишається фактом, що певні групи з інтелігенції розпочали дискусію над питаннями нашого минулого, сучасного й майбутнього; причому виявилось повне розходження в цілях і методах боротьби за українську державність.

Таке розходження повинно було повстати, бо наша інтелігенція загубила ту провідну ідею, в ім'я якої провадилася й провадиться зараз боротьба.

Попередня генерація інтелігенції мало залишила в спадщину ідей, якими, можна було-б аргументувати той державний світогляд, що витворився в процесі революції. А, найголовніше, з чого могла-б впливати з залізною консеквенцією ідея державної незалежності, а — значить— що виховувало-б громадську думку в певному політично-державному напрямку.

Ідеї Драгоманова, євангеліє сучасної інтелігенції, одкидають ідею незалежності. Не кажучи вже про те, що й практика життя йшла в напрямку далеко не самостійницькому.

Наша інтелігенція виховувалася в світлі принципів, ворожих державній незалежності. Вона не відчувала необхідності боротьби в ім'я цієї ідеї. Противно, находячись під впливом космополітичних гасол, характеристичних для

російської політичної думки, а, значить, превалювання соціального над національним, — вона рішуче одкидала ідею державної незалежності, ідею національної виключності, як контрреволюційну й недемократичну.

Проте, життя вимагало проголошення цього принципу. Це було зроблено... Але чи з проголошенням тих чи інших засад — змінюється так, відразу, ґрунтовно, психологія нації, класи, інтелігенції? Розуміється, ні!... Інтелігенція приймає їх, як реальну конешність, як певний стан, який може привести й до повної перемоги ідеї державного суверенітета, але й до його повної ліквідації. В залежності від обставин і сили нації.

Так само, інтелігенція наша лехко й ніби твердо приняла засаду української державної незалежності. Зо-вні... А в середині — тут лишалося багацько сумнівів, недовіря, вагання, які — рано чи пізно — мусіли вибухнути з великою силою, надто в період поразки державности, вибухнути й вилятися в форму переоцінки цінностей, в форму шукання тих стежок, що мусіли-б — ціною компромісів і уступок — привести до задержання деяких здобутків, які принесла національна революція.

Зрозуміла річ, що в процесі боротьби повстає психологічна втома, яка дає в наслідок певну психичну реакцію. Й ця реакція має своїм об'єктом те, що не виправдало надій, мрій, стремління, що викликало втому. В процесі боротьби за українську незалежність витворювалися ті чи інші форми державности, певна структура державности. Вона могла перемогти, утриматися й усунути психичний надриг інтелігенції. Але вона могла й не утриматися, не перемогти, дістати значні поразки-й тоді вона не тільки не усовує цього психичного надрива, а сама стає його об'єктом.

Думка інтелігенції тоді йде в такому напрямку: причинами поразки є певні форми державности, які не відповідають реальним відносинам сил, що створилися в країні, не відповідають справжнім бажанням народнім, справжнім цілям нації. А раз так — значить ці форми треба

знищити й прийняти те, що відповідає ідеалові народніх мас.

І тут повстають два цікавих менти...

По-перше, раз думка інтелігенції приходить до висновку, що певні форми державности потрібно в імя забезпечення самої державности знищити, то, очевидно, потрібно дати якісь нові форми, ліпші від тих, які нищаться.

Що-ж спостерігається? А те, що інтелігенція не може дати нових форм, до того-ж ліпших форм державности. Виявляється, що вона щось мала в своїй негативній оцінці й нічого — в оцінці позитивній.

Наступає розходження... Кожне політично - соціальне групування висовує свою концепцію державности, як своє *ultima ratio*.. Тільки моя концепція є правдива й тільки вона відповідає реальним потребам країни. Й раз повстають різні концепції—вони неминуче мусять поміж себе вступити в боротьбу, а раз вступає в боротьбу де кілька політично - державних концепцій, з яких кожна з окрема відповідає дійсним стремлінням народу,—очевидно, в них не має правди, принаймні, всієї правди й цю правду треба шукати десь по середині. А тоді також очевидно, що ті, хто шукає цієї середини або йдуть нею, мають право й не числитися особливо з проголошеними правдами, продовжуючи йти середнім шляхом, шляхом тої державности, яка повстала з волі народньої й за яку цей самий нарід борюється й бореться.

По-друге... Те чи інше політичне угруповання, що має свою правду, вірить в неї, прагне до її здійснення—воно повинно цю правду проголошувати й за неї боротися. Щоб активно поборювати негативну форму державности, необхідно активно обстоювати свої принципи державности. Де й як?... Там, де існує та форма державности, яка визнається негативною. В такий спосіб, щоб активне поборювання негативних сторін державности не нищило самої державности, не заважало боротьбі за цю державність.

Конкретно кажучи—коли та форма державности, що нині існує й бореться за своє право на Україні,—не визнається правдою народу нашого, то необхідно поставити

на її місце свою правду, але поставити так, щоб — Державний Центр не розвалювався, щоб він продовжував існувати, а, значить, щоб не розвалювалася й продовжувала існувати сама боротьба за українську державність. Бо не буде центра—не може й бути й „правди“, тої правди, яку вишукала, виболіла та чи інша група інтелігенції. Не може бути самої державности, в ім'я якої ці групи шукають своєї правди.

Тоді — лишаться самі форми—може й гарні, але без змісту, тоді нічого не лишиться, окрім голого теоретизування, окрім розбіжності думок. Тоді не може бути й переоцінки цінностей, бо основної цінности: боротьби за певну — може й недоцільну — форму державности — також не буде...

Наша інтелігенція, надто та її частина, яка перебуває зараз під пресією психічної втоми — робить одну й ту велику помилку: вона уходить, а не залишається. Не згоджуючись з тою формою державности, яка витворилася в силу тих чи інших обставин за останні роки на Україні, — вона почала уходити: за кордон, на еміграцію й навіть, що ще гірше — до ворогів нашої державности: радянської, гетьманської, парламентарно-демократичної... Вона забуває, що та чи інша форма державности являється вислідом боротьби протилежних принципів й не може ніколи бути вислідом тільки певних ідей, певних цілей. Й коли та форма державности, яка існувала або існує — наближається до ідеології якої-небудь одної класи суспільности й є далекою від інших класів, то через те, що цих останніх класів не було, а коли вони й були, то не боролися за свої інтереси.

Українська інтелігенція завжди була пасивною. Вся її активність полягала в абстрактних бажаннях. Вона активно бажала, залишаючись пасивною в боротьбі за ці бажання. Цю рису, придбану за часи невілля, вона пронесла й через всю революцію. Хтїти, активно боронити свої принципи — вона не уміла й не вміє. Бо не уміла й не вміє жертвувати, віддаватися з самопошаною тій справі, в ім'я якої бажає... Щось здобува-

ти — не уходити, а залишатися — боротися й жертвувати...

Й коли інтелігенція не могла боротися — мусило повстати те, за що боролися кляси — робітництво й селянство. А те, що ці кляси вибороли, мусило наближатися до них, до їхньої ідеології. Прийдуть інші кляси, що боротимуться в ім'я своїх принципів — повстане щось середнє, що було-б рівноділюючою ріжних класових устремлінь.

Проте, треба прийти, а не уходити: лишатися, а не тікати...

Для кожної нації уход культурних сил є великим нещастям. Для нації, яка пробуває в стані боротьби за свою незалежність — напів програнням справи. Вона мусить на це звернути свою увагу, мусить шукати причин цього явища, щось зараяти...

Безперечно, маємо перед собою факт відпливу нашої інтелігенції, її ухиління від справи визволення свого народу й перенесення боротьби за це визволення на еміграційний ґрунт.

На великий жаль, мусимо визнати, що в цьому сумному явищу не спостерігаємо ідеологічних мотивів. Це не відплив, а втікання інтелігенції, втікання від небезпеки, від неясних перспектив, від кепських умов існування.

Й те, що така інтелігенція політикує, з завзяттям нападає на те, чому сама ще вчора служила, переоцінює цінності, навіть переходить в ворожий табір — все це свідчить про глибоку кризу, що охопила нашу інтелігенцію, кризу її переживань, її думання, а також про її диференціацію, в процесі якої лишиться основне, здорове ядро інтелігенції, те ядро, яке завжди було з народом, жило для народу й нині лишається при народі. Яке зв'язано буде з ліпшими традиціями попередників і яке зможе знайти щось високе й в тому, що переживається зараз, передати це послідовним поколінням також в формі традиції, й не тільки такої, за яку вони — як думає багатько де-кого з інтелігенції — проклинатимуть, а — сміло думаю — й благословлятимуть. Тих, хто цю традицію витворив і за неї боровся.

Я особисто надаю велике значіння процесові диференціяції нашої інтелігенції. Доба єдиної національної концепції, яка тягнулася протягом нашого співжиття з російською державою, скінчилася й скінчилася на завжди. Ця „єдиність“ могла повстати лише в обставинах національного й соціального рабства, коли мусів існувати єдиний національний фронт, бо не було різко відзначених класів. Себ-то—коли в своїх соціальних стремліннях наші буржуазні, хліборобські й пролетарські верстви йшли разом з відповідними російськими класами, або вірніше—зливалися з ними цілковито, а в національних домаганнях творили між собою одне ціле. Брак державности — з нього випливає брак диференціяції класової, а значить і національно-політичної. Бо кожна національно-політична концепція повстає тоді, коли маються класи, які її створюють і пишуть на своєму прапорі.

Диференціяція класових інтересів викликає й диференціяцію в осередкові самої інтелігенції. Її єдність стає провізоричною, стає чинником більше психологічного, ніж реального значіння. Побіч з буржуазно-демократичною інтелігенцією, яка являється виразницею ідеології міщанської класи, стає соціалістична інтелігенція, провідниця пролетарської класи. Ясно, що мусить повстати колізія протилежних класових інтересів, в якій ті чи інші класи, взаємно себе урівноважуючи, створюють міцний фундамент державности.

Й коли переоцінка цінностей, що переводиться поодинокими представниками нашої інтелігенції, є витворенням класової ідеології на національному українському ґрунті, — це явище можна тільки вітати.

Але й процес диференціяції української інтелігентської думки мусить йти в межах нашої державности, мусить бути кроком наперед, придбанням, завойованням інтелігенції. З цього процесу повинна вийти диференційована, але здорова інтелігенція, підвалина розвитку класів і класової ідеології.

За останні часи цілковито оформилися дві ідеологічні концепції: радянська, виразником якої являється Вол.

Винниченко й гетмансько-монархична, апольоgetом якої є Вяч. Липинський. Обидві ідеології негують наш політично-державний центр і зарисовують свої власні форми української державности. Ці ідеології цілком протилежні між себе в основній засаді, але доля всяких скрайностей однакова — вони сходяться.

Отже, п. Вол. Винниченко. Свій новий світогляд він зясував п. II т. „Відродження нації“ й в „Листі до клясово-несвідомої української інтелігенції“. З приводу головніших принципів цього світогляду я докладно висловлююся в статті „Держава й соціалістична інтелігенція“. Зараз торкнучись зачиплених п. Винниченкою тем лише побіжно, підкреслюючи такі характеристичні точки.

„Комунізм — пише п. Винниченко — не є тільки політична теорія, це не є те, що зветься „політикою“. Комунізм є філософія всього життя людини, кляси й усього громадянства в найближчих і найдрібніших їхніх актах. Комунізм охоплює рішуче всі сторони людської істоти й її існування на кожному кроці. Комунізм є вища гармонія психичних і фізичних сил людини, є та „чесність з собою“, та послідовність і цільність, яку я силкувався пропагувати й якої сам не додержав, коли на мене хлинула хвиля національної революції“.

Наведені слова можна цілком прикласти й до всякої іншої суспільної ідеології, приміром, християнства. Й християнство є „філософія всього життя людини“, й воно „охоплює рішуче всі сторони людської істоти й її існування на кожному кроці“, й воно, нарешті, є „вищою гармонією психичних і фізичних сил людини“...

Християнство — це також звичайна комуністична теорія, може ліпша від новітнього комунізму, неоконунізму, бо одкидає ті методи, що нічого в собі суто - комуністичного не мають, а — противно — являються негуванням ідеї комунізму. Християнство — це комунізм в своєму чистому вигляді, комунізм, який сягає в своїх традиціях в глибину історії народів і країн. Ідея ця існує тисячоліття, зискала сотні мільйонів прихильників, зробилася основною в світогляді цивілізованого св.ту — й що - ж? І понині являється тільки

ідеєю, неосязною й нездійсненою... Тільки чарівною абстракцією, яка тому може й прихилиє серця багатьох людей, що є абстракцією, є тим, що виглядає добре в ідеалі й не здійснимо на практиці.

Очевидно, й нео-комунізм, його теорія, має свою принципіальну вартість. Очевидно, він виглядає, як „послідовність і цільність“... Але питання ставиться инакше: як ця теорія реалізується в дійсності, чи може вона бути осягненою — й як вона визначає природу державності. Так, принаймні, його ставить сам Винниченко, який не тільки малює іділю, але й зазначає шляхи до неї, який знає та й, зрештою, це підкреслює, що для осягнення комунізму необхідно боротися, необхідно бути приготаваним „на голод, хвороби, смерть“. Так ставили проблему комунізму й перші християне, які терпіли голод, хвороби, які йшли на смерть в ім'я своєї ідеї. Є — однак — і різниця. Боротьбу за ідею християне переводили шляхом ширення моральних впливів, шляхом виявлення надзвичайної, надлюдської просто високости духа. Новітні християне — вони ширять свою ідею вогнем і мечем, надсильством, терором. І слова п. В. Винниченка про святість ідеї комунізму опротестовуються вчинками його однодумців і наслідувачів. Ці слова пишуться про людське око. Другі слова єсть, інші вчинки єсть, що визначають природу новітнього комунізму.

„Та кляса, яка захоплює владу — пише Вол. Винниченко — мусить боротися за неї й за свої цілі всякими способами“. („Відр. нації“, т. II, стор. 185).

Іншими словами — приходити до влади надсильством і на надсильстві будувати своє панування. Розуміється, держава — це примусовий апарат. І влада в ній побудована на примусі... Але примус — не надсильство. Держава не тільки примушує громадян до виконання своїх обов'язків, а й гарантує певні права їхні. Й мусить гарантувати ці права, бо инакше не може бути й самої держави в правному розумінні цього слова, бо инакше — буде тільки певне державне формовання, те, що може бути державою, хоч би воно, це формовання, й походило на державу, хоч би воно мало елементи, характеристичні для поняття держави.

В. Винниченко, малюючи ідеальні сторони комунізму, зазначає, що найліпшою формою державности має бути робітничо-селянська. А Ленін, з яким він нині солідаризувався, гадає, що й це не є ідеальною формою співжиття людських істот, бо основною метою комунізму являється „відмирання всякої державности“.

В згаданій вже вище своїй статті я росчинив зміст формули про робітничо-селянську державу. Не потрібую рівно-ж зупинятися й на формулі Леніна про відмирання держави, бо це могло б статися лише з моменту відмирання людскости або осягнення нею найвищих щаблей морального розвитку, причому однакового розвитку всіх в однаковій мірі.

Це все є шкідливими фікціями, нездійсненою утопією, ідеологічною провокацією...

Ні християнство, первічний витвір комуністичної думки, ні советізм, новітня стадія комунізму — вони ніколи не можуть перевестися в життя й так довго, як стоїть світ, як існує людина з своїми чуттями й пристрастями, з своїм уявленням доброго й злого, з своїми потребами й бажаннями...

Й коли п. Винниченко обіцяє царство Боже на землі, гармонію психічних і фізичних інтересів людини — це, дійсно, теплий лід, це, дійсно, безмежний романтизм, в наслідок якого може повстати загальна руїна, але ніколи — „гармонія“, навіть не гармонія, а звичайне культурне життя, хоч би те, що існувало досі, хоч би й без гармонії.

Людина — дуже гнучка й здатна до пристосовування до всяких обставин, надто під пресією надсильства. Проте — немає тої сили, що могла її примусити думати так, як того вимагає пролетарська кляса, котра „всякими способами“ захопила до своїх рук владу. Панували татаре в Росії, гунни — в Італії... І щож? Всяке панування викликає протест і зміцнює опір. І коли були протестанти, що вставали до боротьби з царизмом, то чому ж їх не бути — для боротьби з советізмом? І чому ж має зневілюватися дух людскости, потреба шукання й удосконалення нині, в сьогоднішній день — раз він нищив всі перепони протя-

гом девятнадцяти століть, раз він перейшов всі фази — й підупаду й піднесення; ніколи ж — угасання.

Не в цьому річ. Брутальна сила в стані знищити, а не в стані створити. Гунни могли зруйнувати римську цивілізацію, але потрібно було шеснадцяти віків, щоб ви-кристалюювалася нова цивілізація — й то може лише тому, що заховалися рештки старої римської культури.

Й досить пригланутися дикому хаосові, котрий панує в комуністичній Московщині, де вже йде відмирання матеріальної й духовної культури, щоб ясно уявити собі ту пустелю, в яку обернеться світ на разі поширення советизма.

Московська державність перебрала форму, а не своє єство. Абсолютізм царський перетворюється на абсолютізм советський... В чому ж зміни? Хиба не провадяться війни в цілях захоплення чужих земель? Хиба не панує система безмежного адміністративного узгляднення? Хиба не існує непомірної централізації в сфері державного управління? Хиба не скасовані елементарні права людини й громадянина? Хиба не буває терор? Все перенесено на советський ґрунт з старого режиму, перенесено з доведенням до абсурду, до жахливої безпринципності.

І це — „гармонія психічного й фізичного“, „послідовність і цільність“, „фільософія життя“? Це — той нео-комунізм, в який вірить п. Винниченко й в ім'я якого закликає всіх йти... Навіть на смерть?

Яка-ж безнадійна сліпота!

Однак лишимо на боці комунізм і його уявлення всякої державности. Є дуже цікаве питання: як же з точки погляду свого комуністичного світогляду п. Винниченко освітлює справу нашої державности?

„З тих режимів — говорить він — які можуть бути на Україні не національно-українського характеру, безперечно, найбільш сприятливим для українського відродження є все-ж таки режим радянської соціалістичної влади. Бо природа цієї влади, її соціальна суть і завдання необхідно й неминуче ведуть її до найбільшого національного розневолення. Як влада клас експлуаторських, паразитарних

м у с и т ь національно поневолювати для можливості поневолювати соціально, так влада кляс експлуатованих, працюючих, м у с и т ь національно визволити, мусить сприяти й допомагати цьому визволенню, коли хоче найповніше визволити соціально. І ми бачимо, як ця соціальна необхідність штовхала й штовхає далі руських соціалістів по шляху активності в національному питанню і що далі буде йти розвиток соціалістичної революції на Україні, що глибше вона пройматиме працюючі маси, що ближче й діяльніше вони в'зьмуть у ній участь, то ця необхідність активності у національному питанні стане виразнішою для всякого послідовного, активного комуніста всякої національності, навіть бувшої пануючої“ (Відр. нації, III, ст. 500).

Як бачимо, все поставлено в площину одного слова „мусить“... Мусить визволити, мусить сприяти, мусить допомагати...

І ось тут спостерігаємо цікаве явище. Вол. Винниченко опинився що до російських комуністів в такому самому положенні, в якому находилися старі українофіли що до російського лібералізму. Й українофіли твердили про це „мусить“, не звертаючи уваги на те, що для російського лібералізму не могло бути ніяких зобов'язань, поскільки на його боці лежала реальна сила. Тим більше російські комуністи, які стоять на ґрунті тої засади, що мета виправдує засоби. Чому російські комуністи визнають незалежність маленької Естонії або Латвії й не визнають незалежності Великої України? Чому вони переговорюють з Литвою й пруть війною на Україну? А тому, що Україну вони вважають інтегральною частиною Росії — й по традиції, й по культурі, й по вихованню.

Смішна віра п. В. Винниченка в допомогу російської советської влади, віра в ту фіктивну державність, яка нібито створюється більшевиками на Україні. Не сперечаємося: фікція існує, але більшовики, як реальні політики, ціною такої фікції купують для себе пануюче положення в нашій країні. Винниченкові — фікції; більшовикам — влада.

Характер советської влади на Україні, яка виключно будується на місті, на верствах зденационалізованого, а то й просто московського пролетаріату й московського „слу-

жилого сословія“ — не український й таким буде доти, доки влада ця не обіпреться на селянство. Поскільки-ж наше селянство різниться в своїй психології від селянства московського. поскільки воно стоїть твердо на засадах власности, ладу й порядку — постільки советської влади ва Україні бути не може.

Теорія п. В. Винниченка вирішує це **condratitio in adjecto** в той спосіб, що влада комуністична мусить йти навіть в суперіч з волею селянства, волею більшости населення — шляхом надсильства, диктатури пролетаріату. Адже-ж якого? Українського робітництва немає на Україні, є російське... Значить влада советська носитиме антинаціональний характер, значить і держави незалежної бути не може. Хіба що — В. Винниченкові, як і його наслідувачам, не ходить о створення власної — хочби й радянської—державности. „Автори листа — пише „Нова доба“, (29 травня 920 р.) відповідаючи українській бригаді з німецького Яблонного — твердять про незалежну, самостійну народню республіку, не помічаючи того, що тих абсолютно-самостійних і цілком незалежних держав нема вже на світі“. Коли ці слова є словами й В. Винниченка, — він жорстоко помиляється. Советська Росія, думаю, не від кого не залежить, як і Англія, як і Америка, як і Франція, як і багацько інших держав. Думаю я також, що, наколи-б і повстали інші советські республіки, ні одна з названих держав не одмовиться від своєї суверенности; й тим сильніше обстоюватиме кожна країна свою суверенність — чим вона культурніш, чим вона організованіше.

І коли „Нова доба“ пише про те, що абсолютно—самостійної української народньої республіки бути не може, — вона сама спростовує слова Винниченка про необхідність для російських комуністів „визволяти“ як найповніше, як найпослідовніше українську націю й „допомогати“ останній в її визвольних стремліннях.

Тільки те існує самостійно, що само створюється, власними зусиллями, власною боротьбою. Ні Винниченко, ні українські комуністи, ні „Нова доба“ — самі не стані вибороти незалежність для України. Це підтверджу

ють самі комуністи. „Власними силами не встанемо“ — так пишуть вони „Новій добі“ з Києва. А раз російські більшовики повинні, як пише В. Винниченко, самі збудувати Україну, вони її збудують такою, як їм потрібно. Самостійною зовні й абсолютно-пригнобленою в середині. Й це буде фіктивна Україна, це буде сурогат державности на Україні, в високій мірі шкідливий, бо він затамує національну свідомість народніх мас, бо він знищить вільну національну думку.

Чи це не ясно п. Винниченкові й його прихильникам? Безперечно, ясно — й що це так: треба лише уважно перечитати його промову на Трудовому Конгресі 25 січня 1919 року, як і всі три тома „Відродження нації“, де він влучно росчиняє справжню природу комуністів російських, справжні їхні цілі...

„Я підтверджую — каже він — що в душі більшовиків сидить такий самий імперіялізм, як і в душі Милюкова, Гучкова, й російських чорносотенців“ (1919 рік).

„Кожний руський більшовик є все-ж таки руський, є член руської нації, є сопричасник руської культури, яку він хоч-не-хоч любить, цінить, якою навіть гордиться перед другими націями“ (1920 р.).

Для п. В. Винниченка, як і для всієї української комуністичної групи, ясно, що не більшовики принесуть визволення нашій країні, як і те, що й не вони, українські комуністи. А як зясувала „Нова доба“ — вони цього абсолютного визволення й не хтять. Але припустім, що вони до неї стремлять і все написане В. Винниченком в цьому смислі — є правда. Тоді у них мусів-би бути один шлях — в обставинах фактичної окупації вони повинні були-б приготувати сили для скинення цієї окупації, злекшити ось ту боротьбу, яку переводить нині український нарід, припинити боротьбу з нашим центром до звільнення нашої території, до моменту державного будівництва.

Й тому я не бачу нічого цінного в тій ідеології, яка витворюється лівою частиною української інтелігенції, що мусіла-б репрезентувати пролетарську клясу. В своїх принципіальних засадах — вона вся мрія, романтизм, ірреальність. В своєму практичному здійсненні — сума протиріч,

сполучення найсуперечніших методів. Й тому вона не дає нічого: розбиваючи Державний Центр, який існує, — не створює нового. Й не може створити, поскільки народні маси не йдуть під її проводом: російське робітництво спирає цілком московський советизм, українське селянство — національну форму державности; поскільки між цими клясами існує фактична боротьба; поскільки не має й не може бути гармонії між зденаціоналізованим містом і національно-вихованим селом на Україні..

Але й ідеологія правої частини української інтелігенції також мало дає цінного, бо одірвана від життя, бо ірреальна й нездійснима.

„Не може бути — пише п. В. Липинський, лідер хліборобів-демократів — без Господаря Держави. Й тому ми — Української а не чужої держави бажаючи — хочемо свого Господаря Землі Нашої мати. Тому ми „гетьманці“ тому ми оце будуче Гетьманство-Господарство в формі наслідственної монархії собі уявляємо“ („Хліборобська Україна“, № 1, Стор. 42).

„Господар-Монарх, якого ми хочемо, повинен стояти понад клясами, понад партіями, понад цілою Землею й понад цілою Нацією. За свої діла він повинен нести відповідальність і перед своїм власним потомством, перед своєю сімєю, перед своїм сином-наслідником так, щоб за будучину нації, на чолі якої він стоїть, відповідала своєю будучиною й його сім'я“. Ібід. Стор. 42).

„Він не перший дворянин і не перший пролетарій — а Господар Національної Праці. Працюючи сам, як людина, що стоїть на чолі армії й державної адміністрації, він працює цілої нації обороняє на зовні й забезпечує потрібний їй порядок і спокій у внутрі. А як, у яких формах, буде виконуватися ця праця, — про це хай рішають між собою, зорганізовані в свої професійні організації, в свої ради, самі працівники“... (Ібід., стор. 43).

В такому дусі п. В. Липинський малює трудову монархію. Це — іділія. Це та гармонія психичного й фізичного, про яку пише п. В. Винниченко, коли зясовує, що то є неокомунізм...

Чи є де-небудь така трудова монархія, в якій працює Монарх, працюють фабриканти, працюють хлібороби, працюють робітники; в якій немає внутрішніх колізій; в якій — лад, порядок, тиша; в якій бує висока культура?...

Чи є на землі те Царство Боже, де пан разом з селянином обробляє землю, а фабрикант разом з пролетарієм працює біля станка; де існує така висока моральність, що коли цей пан або фабрикант свого діла не провадить, то „йдуть собі геть“...

„Коли нам хтось скаже — пише В. Липинський, — що такої трудової монархії ще нідє немає — то ми на це відповімо: а чому їй у нас на Україні в перше не бути?“ (Ibid., стор. 43).

А тому, що це утопія, що це романтизм найгіршого типу.

Коли п. В. Винниченко говорить про своє Царство Боже, коли він пише про комуністичний рай — він разом з цим зазначає, що цей рай прийде потім, а зараз — буде та переходова доба, коли пануватиме воля одної, робітничої класи: диктатура пролетаріята. Що шлях до цієї диктатури — боротьба, насильство.

Треба було б думати, що п. В. Липинський мусить мати й свої шляхи до свого раю. Трудова монархія мусить повстати, а, значить, хтось, десь, якось мусить боротися за цю монархію, за цей новий рай. Але в тому й річ, що п. Липинський не бачить тих сил, які боролися б за ідеали трудової монархії. Він констатує, що класа хліборобська за них не боролася досі й не може боротися, бо цілком роспорошена.

„Де ви — мелянхолійно запитує він — сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа — пресою й книжкою — володіючи, силою свого духа віру українську творите?“ (Ibid., 19).

Зброя добра, але не за наші часи. Й цією зброєю також не здобути трудової монархії, як не здобув п. Липинський з своїми однопумцями Незалежної України, коли п'ятнадцять років тому — будемо йому вірити — сидів десь у закутку й мріяв теж про новітню старшину...

Дві сили борються на Україні — совітська й україн-

ська, централістично - московська й самостійницько - українська, чужа й національна. Для нас, української інтелігенції, може бути один реальний вихід: або до Раковського або до Петлюри. Або до одного, або до другого таборів. Винниченко пішов до першого табору, до Раковського, до чужих, пішов, — хочемо думати — вірячи в те, що на Україні навіть в обставинах ворожої окупації витворяться сили, що зметуть і Раковського й московську окупацію, рівночасно забезпечуючи радянську — хоч би й не абсолютно-самостійну — форму української державности. Але, коли-б він, стоячи на тому ґрунті, що абсолютно незалежних держав світ не знає, безглядно обороняв те, що є зараз на Україні й ця оборона була скерована проти нас (як це має місце на ділі), — все це не так шкідливе, як абстрактне теоретизування п. Липинського. Бо там є боротьба — тут маніловщина; в боротьбі перемагає якийсь принцип, і все-таки цей принцип явиться плюсом в розвитку нашої державности — а маніловщина, вона з'їдає всякі принципи, й навіть той єдиний принцип, та іділістична монархія, про яку твердить п. В. Липинський, ніколи не зможе бути переведеною в життя.

Коли ми твердимо, що селянство наше не комуністичне й маємо на це докази, тим більше твердимо, що воно не монархічне. Скоропадський й Денікін — прекрасні тому докази. Перший створив монархію, другий боровся за монархію. Обидва — були знищені...

Найбільш цікава спроба — спроба Скоропадського. Це той шлях, по якому думає пан В. Липинський прийти до своєї трудової монархії.

Поскільки монархія не може повстати знизу, бо немає тої реальної сили, яка-б її спирала й підтримувала, а та хліборобська кляса, про яку говорить п. В. Липинський, зацікавлена не в монархії, а в забезпеченні здобутих прав — на волю й землю — постільки вона, ця монархія, повинна повстати зверху. Хтось її мусить накинати. Але хто? Німців більше немає й ніколи вони не повернуться на Україну. Проте припустимо, що хтось її накидає нашому народові. Пійдемо навіть за п. Липинським й припустимо, що сам народ вибирає або просто садовить когось на гетьман-

ський трон. А далі? Нарід — пасивна величина. Він рухається протягом одного короткого менту. Щось здобуває або щось скидає... На кого-ж має спиратися трудовий монарх? На хліборобську клясу — але пп. Липинських, Шеметів, Дорошенків все-ж менше, ніж Бобринських, Голіциних, Муравйових, які йдуть в орбіті російської державности. На міщанську клясу — але тая навіть панів Липинських немає, а Бродські, Демченкі, Гутники, Каменки, Берштайни йдуть також в орбіті російської державности. На бюрократію — але її творять Могилянські, Кистяковські, Романови, Рейнботи, Ржепецькі, які йдуть виключно в орбіті тої-ж російської державности...

З ким-же працюватиме трудовий монарх? Й чи не захоче він пересунутися до Кремля?

Пан Липинський називає республіканську інтелігенцію, яка стоїть зараз в центрі боротьби, поміж нео-комунізмом п. Винниченка й нео-монархізмом п. Липинського, — романтичною. Але, як бачимо, це звернено не по адресі, у всякому випадку — з хворої голови на здорову.

Романтік — тільки п. Липинський, бо він не бачить справжнього життя, бо він — в мент найвищої боротьби за українську державність, тоном ментора, винахідця, апостола, пропагує те, чого — як сам зазначає — ще немає ніде на світі. Ніби-то навкруги спокій, радість творчости, ніби-то немає ні сльоз, ні крови, ні жертв, і остільки великий спокій, що маємо час на філософування, на теоретизування, на створення якогось не о. Неомонархія — і смішно, як спостерігати, що світ іде по лінії найглибшої демократизації, й болюче, як пригадати, що в цей мент йде не теоретична суперечка, а крівава, на всьому терені України, й не стільки за форму державности, як саму державність.

Скажу так: ви хочете нео-монархізма — здобудьте незалежність України; хочете нео-комунізму — виборіть українську державність. А для цього: не уходьте до Відня, або до Москви; не неутралізуйте й не негуйте.

Йдемо разом, доки здобуватимемо; розійдемося — коли будуватимемо. Бо ваш монархізм і ваш комунізм — вони перестануть бути абстракціями, коли діткнуться дій-

сности, а стануть тими принципами, за які ви будете боротися, але в межах української державности

Вони, праві й ліві, уходять, вони хочуть дістати все або не досягнути нічого. В цьому вся психологія наших максималістів. Вони уходять від нас, розбивають ідеологічну єдність нашої інтелігенції. Ця єдність завжди була фікцією, вона повстала в умовах рабства й повної одірваності й від народу й від поодиноких його класів. Нині йде вирівнювання. В боротьбі вирисовуються суспільні класи й інтелігенція ніби розподілюється поміж ними. Немає у неї спільного ідеалу; є ідеали, є гасла — національні й соціальні — котрі являються гаслами певних класів, певних груп, певних класів. Бо — щоб там не казати — повстають вже соціальні групування на ґрунті національному. Це один з наслідків революції.

Й тому я, оцінюючи це, як об'єктивний і позитивний факт в розвитку нашої державности, — й саме через те, що добачаю в цьому факті велику національну цінність, велике національне придбання, категорично виступаю проти тої правди, яку ці нові соціальні угруповання вважають за правду національну й особливо проти методів, якими вони йдуть до досягнення своєї правди. Тому я думаю, що уход і перехід, уход п. Липинського з прихильниками, як і перехід п. Винниченка з своїми наслідувачами — однаково шкідливий в відношенні до того, що стоїть по-над групуваннями, по-над класами й що ці групування й ці класи — зрештою — опреділює: української державности.

Й будучи також зв'язаний в традиціях державности з дружинами князівськими, братствами, монастирями, гетьманами Богданом і Мазепою, Пилипом Орликом і Капнистом, як і п. В. Липинський, а в традиціях демократичної державности з селянством і робітництвом українським, як і п. В. Винниченко, — гадаю, що головне ядро української інтелігенції — республіканська інтелігенція — соціалістична й буржуазно-демократична — яку й Винниченко й Липинський однаково не люблять — робить в інтересах українського народу, коли протягом трьох років твердо стоїть при Центрі, не здаючи своїх позицій ні Скоропадському, ні Деникинові, ні Раковському. Гадаю, що

тут твориться справжня історія українського народу, котра звязана тісно з усім його минулим і... майбутнім.

Й не тільки історія, але й реальна національна політика.

Яка її основна риса? Вона виходить не з мрій про нео-комунізм і нео-монархізм, не з абстракцій, не з того, чого немає й чого не може бути, а з того, що єсть і що буде.

Що-ж єсть? Перманентний стан анархії на Україні, який викликається боротьбою на її терені фізичних сил, що стремлять до опанування нею. Які-ж це сили? Або большевики, виразники московської державности або добровольці, виразники тої-ж московської державности. Третя сила — це українська демократія, яка героїчно бореться й з першими й з другими за свою, національну, українську державність.

Одні накидають совітську форму державности; другі — бюрократично-монархічну. Й тільки третя сила — українська республіканська інтелігенція — виборює те, що проклямовано самим народом нашим: Народню Республіку.

І думаю, що республіканська інтелігенція, яка об'єднує в собі всі відтінки національної думки й всі головніші відлами соціальних угруповань, — є правдивим висловом народньої волі. Коли тимчасово перемагає Раковський або Деникин — це говорить про насильство, а не правне становище, бо не від народа вони прийшли, а накинені народу. Й боротьба за державність стає рівночасно боротьбою за порушене право. Сила права лишається на боці республіканської інтелігенції, а на боці противників — тільки право сили.

Але республіканська інтелігенція витворила найбільш цінне: традицію державности. Приходили большевики й уходили; приходили Німці й уходили; ставили Скоропадського й його скидали; знов приходили й уходили большевики; приходив і уходив Деникин; знов були большевики й знов їх не ставало... Ріжні сили захоплювали землі українські й гинули у взаємних сутичках. А центр української державности — завжди зали-

шався. Й незмінними були його гасла, його рішучість боротьби, його віра в конешний успіх.

Цей дуже важливий мент негує Винниченко й про нього забуває п. Липинський. Цілком даремно вони це роблять. Теперішня роля Винниченка на Україні — вона могла стати такою лише постільки, поскільки ним негувалося те, що іститує: центр української державности. Й не він зараз здобуває у большевиків якісь уступки, а Центр. Не було-б Центра — не було-б за Винниченком впливової ролі. Щож до п. Липинського — не монархія покликала до життя його самого й його однодумців, а той самий Центр, та сама республіканська інтелігенція, яку він нині обвинувачує в усіх смертних гріхах.

І я певен, що майбутнє за ідеями, котрі витворила республіканська інтелігенція. Що Україна буде — це визнають і п. Липинський, й п. Винниченко, й Врангель і Ленін. Ця Україна можливо сьогодні й не буде республіканською, демократичною. Можливо, що сьогодні вона буде совітською. Але ясно одне, що вона такою не буде завтра. Й в усякім разі — завтра вона буде не монархічною, як мріє п. Липинський, а тою, як її витворив в муках і стражданнях Державний Центр, як вона зарисовувалася в процесі революції й в формах, яку витворила ця революція...

Не в кабінеті мрійника, не в голові неурівноваженого фантаста зародилася ідея Народньої Республіки, а в бурі народнього життя, в боротьбі правди з насильством — під Крутами, на вулицях Києва за часи Центральної Ради, під Києвом за часи гетьманщини, під Винницею, Рівним, Кам'янцем за часи Директорії, не в маніловщині, а в реальних обставинах суворого, неблаганного, реального життя. Саме життя створило цю ідею, як це-ж життя викристалізувало з інтелігенції ту основну групу, яка за всякі часи, за всякі обставини — іноді з легковажністю, але завжди з відданістю — несла й обороняла цю ідею.

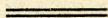
Ця інтелігенція ніколи не лишала Центра. Права течія урівноважувала ліву; ліва поборювала праву; але ні одна з них не уходила.

Нікуди не уходила. Ні до Відня з його лайдацтвом, ні до Москви з її великодержавним советізмом. Ця інтелігенція пережила евакуації і кам'янецьке „сіденіє“; голод і холод; чрезвычайки й сипняк... Все загубила, що мала. Все віддала нації. Їй віддала не в ім'я „трудового монарха“, не в ім'я „трудового совдепа“, а в ім'я трудового народу, живого народу, того, що єсть на Україні, того, що буде на Україні. Не в ім'я абстракцій, а в ім'я реального життя, в ім'я конешного визволення своєї країни.

Настане день — його не уникнути — коли нарід наш, здобувши повну незалежність, виявить свою свободну волю. Той день покаже, де була правда: чи в теорії п. Липинського, чи практиці п. Винниченка, чи в непохитних стремліннях Центра, який протягом років жив і боровся під одним гаслом: Незалежної Української Народньої Республіки.

Тернів (Західна Галичина).

25—IX 1920 р.

Держава й соціалістична інтелігенція. *)

Протягом двохлітньої боротьби за українську державність ні наша соціалістична бюрократія, що захопила до своїх рук владу, ні наша демократія, що посідала становище лояльної (а іноді й нелояльної) опозиції — не тільки не розв'язали проблеми об'єднання, а, противно, дійшли до цілковитої роспорошенности національних сил. В хвилі повного підупаду державної справи маємо партійні групи, ще більше „автономних“ одиниць, маємо велику індивідуалізацію, а бракує нам основного — громадської opinii, консолідованої думки й акції.

Тому й бракує ясного державного плану — в

„Воля“, т. I, ч. II, 1920 р.

імя чого маємо жити й вмирати? Навколо чого — скупчувати всі свої зусилля?

В першу чергу це питання повстає перед цілою нашою інтелігенцією — адже-ж вона веде провід, зазначає віхи й стежки, веде нарід „по дорозі в казку“...

Та й, взагалі всяка революція є раніш від усього іспит інтелігенції — її державній досвідченности й державній зрілості. Й треба об'єктивно визнати, що вона цього іспиту не витримала. Не кажучи вже про те, що до нього вона не була цілком підготовлена, що ця державність для неї повсталала, як фенікс з попелу, що, в значній мірі, була вона їй накинена в ході подій — наша інтелігенція не спромоглася на витворення загальнодержавного плану до останніх днів.

Перейду — передовсім до тої її частини, яка мала в своїх руках владу й яка фактично творила державність.

Наша соціялістична бюрократія твердо виробила цілком правдивий принцип: орієнтацію на нарід. Але вона не мала державної психики й не розуміла, що правити це значить — передбачати. Противно, вона зрозуміла, що правити це значить — пливати за течією, це значить хапати революційні кличі й їх удержувати. Поставлена перед загрозою большевицької небезпеки й необхідністю конкурування з большевицькими гаслами, вона опинилася в надзвичайно тяжкому положінні. Вона почувала, що переведення в життя цих гасол за українські обставини цілком неможливе; з другого боку, не маючи реальної сили й бажаючи її мати в народі, приймала їх в теорії й навіть, як державні засади. Получилося трагічне розходження між ідеями й ділами; між принципами й реальним життям. Балянсування між двома силами, що позбавило її цілком і впливів і ґрунту. Видавалися розпорядження й не виконувалися; друкувалися закони й не здійснювалися. Було навіть щось гірше: ніхто не знав, чого власне влада хоче — чи заводи й фабрики є власністю держави, чи власністю підприємців; чи земля переходила до „нікого“, чи продовжувала числитися за панами. На цьому ґрунті не міг зрости авторитет влади, тим більше, що сама влада більш мандрувала, ніж мала сталий осідок.

Наша соціалістична влада не перепровадила в життя ні комуністичного, ні буржуазно-демократичного програму. Не переводила ні ч о г о, а лише йшла за подіями. Сподівалася, що в подіях викристалізується державна ситуація. Навіть більше того. Висовуючи теоретично комуністичні гасла, намагалася переводити буржуазно - демократичну політику.

Але всюди спізнювалася. Висовувала ці гасла, коли від них вже відмовлялися їхні творці; намагалася — коли вже вся держава їздила на колесах. Носилася з принципом трудових рад, доки опинилася в Кам'янці; опинившись в Кам'янці, намагалася створити міцну адміністративну владу, але вже було запізно. Сподівалася соціальної революції й нехтувала Антанту, доки Антанта стала господарем цілого світу; кинулася до Антанта, коли вже всі позиції були страчені. Носилася з отаманами, доки не зайшла за Збруч; осівши біля Збруча, увірувала в силу регулярної армії, але бракувало території й військового майна.

Таке хитання не могло спричинитися до піднесення авторитету влади так зовні, як і в середині. Влада, про яку невідомо, ч о г о вона хоче й яка сама не знає, ч о г о хоче; влада, яка всю свою політику ставить в залежність від обставин; влада, якій бракує пляну, а значить єдності волі; влада, в яку й якій ніхто не вірить, влада, яка йде помацки й яка з усіх принципів становить найвище всього — принцип с а м о ї влади; влада, яка замкнулася в тісному колі тісної групи політиканів; влада без території, без населення, без війська, без державного масштабу й перспектив — вона не могла й не може виграти державної справи.

В процесі свого існування вона загубила найцінніше — прапор, що мусів зазначити дальніші горизонти, велику ціль, якою керувалися б провідники й друзі народні. Бо цей прапор — це та віра, що захоплює й штовхає на великий героїзм, віра в будучину — в сьогоднішній і в завтрашній день, віра, що створює все з ні ч о г о.

Наша соціалістична інтелігенція відчуває хиби минулого. Вона відчуває і що все, що було раніше, єсть одна велика „помилка“. Й шукає, в чому ця помилка полягає. Цей процес „переоцінки цінностей“ вже почався, як і про-

цес відламу від соціалістичної бюрократії, яка ще пливе за течією, ставить останні ставки, пробує врятуватися.

Але, на жаль, наша соціалістична інтелігенція нічому не навчилась за останій рік і більше від того — безнадійно одійшла від життя. Стала гіршою в методах.

„Єдиною формою державности нашої селянсько-робітничої нації в такий момент є робітнича селянська держава. Робітнича революція в Росії давала нам змогу створити й затвердити цю державність“. „Форми радянської влади в кожній країні, де відбувається гострий процес революції — необхідні для успішного ходу революції“.

Так пише В. Винниченко („Воля“ ч. 5) ¹⁾.

„Боротьба в цій перехідній добі від капіталізму до соціалізму, яку створила світова війна, за національну й пролетарську державу стає програмою для пролетаріату кожного поневоленого народу“.

Оце пише В. Левинський („Народність і держава“, стор. 123).

Раніш від усього — багацько потрібно засліплення, щоб ствержувати, що робітнича революція в Росії „давала нам змогу створити й затвердити цю (робітничо-селянську) державу“. Не давала вже через те, що російське місто — міський пролетаріат російський не визнавав і не хотів визнавати ніякої, хоч би й радянської, української держави, коли була радянська Росія²⁾. Російський пролетаріат не потребував ніякого українського комунізму, ніякої української комуністичної влади. Що-ж до суто-українського пролетаріата, то ніяка сила не могла створити з якогось десятка тисяч робітників пролетарської, як каже В. Левинський, української держави. Десяток тисяч українських робітників не могли навіть ціною страшного терору накинути свою пролетарську волю десяткам мільонів українського селянства. Й В. Винниченко й В. Левинський забувають про повне розходження російського міста з українським селом, розходження й наці-

¹⁾ Більшість статті вже була написана, коли я дістав „Відр. нації“ ч. II В. Винниченка. Полишаючи на боці її загальну оцінку, я беру з неї те, що стичиться до моєї теми безпосередньо. О. К.

²⁾ „Ми не мали сильного національно-свідомого пролетаріату“. (Винниченко „Відр. нації“ ч. II, стор. 96).

ональне, й чисто психичне. В ньому й полягає, на мою думку, зясування неудач і самого В. Винниченка, й Скоропадського, й Директорії.

Українська революція й контрреволюція однаково відбувалися по лініях залізниць, по лініях російських міст, але не могли вони дістати сталої підтримки з боку українського села.¹⁾ Большевики, Українці, добровольці — всі вони провадили боротьбу майже виключно на терені міст, що ставилися до одних прихильно, а до других ворожо. Й в той час, як російська буржуазія й інтелігенція спирали добровольців, а російське робітництво — большевиків проти української влади, й ті й другі виступали спільним фронтом. Що-ж до українського села, то воно однаково ворожо ставилося до всіх, бо його форми життя одкидали всі ті експерименти, що переводилися всіма владами, що були на Україні. По лініях залізниць провадилася завзята боротьба; одні наступали, другі отходили. Одна влада уступалася, друга займала її місце. Й вся ця залізнична сітка й вся ця система міська — вона була ніби державою, ніби тим, що в даний мент проголошувалося завойовниками. Але по-за цим була друга держава, яка спромоглася оборонити себе й свою культуру, не дивлячися на два роки нищення й руїни.

Знавці нашого селянства однодушно стверджують, що народні маси цілком пристосувалися до тих обставин, які запанували на Україні. Вони не знають і не потребують жадної влади; вони мають свої страшні закони й той апарат, що їх провадить в життя.

Страшний це момент, бо вироблюється нова звичка, нова традиція, новий своєрідний лад, основна риса якого полягає в тому, що нарід наш не потребує вже ні певних державних форм, ні певної влади, що їх забезпечувала б. Витворюється поняття, що кожне село є сильнішим від місцевої та центральної влади. Являється відданість такому по-порядкові річей й потреба його боронити збройною силою. Доки наша соціалістична бюрократія варилася в власному соку бездарности, а соціалістична інтелігенція шукала виходу—се-

¹⁾ Найбільше, що могло зробити селянство, це одвернутися від тих, хто не задовольняє його й піти за рішучими й смілими“ (Виннич. іб., стор. 97).

лянська Україна вирішила на власноруч проблему державності: староста або комітет, як орган виконавчої влади; селянський схід, як орган законодавчої й судової влади, декільки сот багнетів, декільки гармат, декільки кулеметів, як військова сила. Повна незалежність в сфері внутрішнього життя; федерація з другими селами — в разі нападу зовнішнього ворога. Два рази розбили собі лоб об цю організацію большевики; два рази — добровольці (Скоропадський, Денікін). Про українську владу й балакати нічого — ні грошей, ні жовнірів, ні постачання вона від цих „штатів“ не діставала. Хиба що силою — по реквізіції.

Місто в хаосі, руїнах... А село живе в спокою, порядку. Навколо залізниць криваві бійки, смерть, а кілька верст в бік від них — нормальна праця селянина на полі, життя. Може ні в чому не виявився державний хист нашого селянства, як в цій інстинктовній обороні своєї матеріальної культури. Правда — й село наше пережило дні свободи, й воно віддавалося нищенню й руйнуванню. Але хутко цей пароксизм шаленої ненависти пройшов у селянства; воно побачило, що основою його добробуту може бути праця й правне користування землею. Воно відразу відчуло, що порятунок полягає в самоорганізації й самообороні. В невідчужливості до ріжних сил, які провадять проміж себе боротьбу. В невідчужливості до того часу, як не зачіпають його інтерес в всякі зайти й бандити. Чудесно зрозуміли психологію нашого селянства большевики московські, які наказали всім своїм агентам не втручатися до його внутрішнього життя, себто визнали його невідчужливість.

Це дуже важні моменти, бо, повторюю, — поза українським селянством української держави бути не може, бо не місто, а село мусить і повинно стати її фундаментом, її міцною підвалиною.

Й коли повернутися знов до тез В. Винниченка й В. Левинського, то ясно можна бачити, що в їхніх формулах — немає найголовнішого: змісту. Немає того, що було основою цієї формули у большевиків — робітництва. Тому й повна безсилість українських комуністів, які на ділі, в Києві, виправляють „помилки“ В. Винниченка й В. Левинського. Й та фікція української радянської

державности, яку вони osiągli — це юшка сочевиці за продане „первородство“. — Та й сама ця фікція є наслідок впливів українських селянських „штатів“, відчуття їхньої сили й зовсім некомуністичної позиції. Наслідок тої мовчазної згоди, що українське село не втручається в справи російського комуністичного міста, а це останнє не зачіпає парламентарного українського села. Єсть то компроміс і довго він тривати не може.

Але є й другий бік справи. В самій Росії комуністична революція безнадійно провалилася. Большевики хутко зрозуміли непридатність своїх теорій до реального життя й, що являється їхнім плюсом, особливо з ними й не цяцкалися. Вони при всій своїй комуністичности є великими націоналістами, й принципи єдності й могутности Росії для них і близькі й дуже дорогі.¹⁾ Не дивлячись на незмірно тяжке своє положення, викликане повною ізоляцією, вони не так легко уступали з позиції неділимости Росії, як з інших своїх позицій. Й поза всяким сумнівом, коли б реакція російська не уявляла з себе тої нікчемности, якою вона була, коли б вона, дійсно, любила на ділі свою батьківщину, коли б їй близькі були ідеї величности й неподільности Росії — большевики в повній мірі здійснили ідею „собиранія Руси“ й нині знов би стояв, простягаючись на пів-світа, московський велитень. Від цієї ідеї большевики не одмовляться й до неї завжди стремітимуть. В цьому було б велике оправдання їхньої системи. Але, становлячи таку некомуністичну мету, вони і йдуть до неї некомуністичними методами. Організація міцної центральної і адміністративної влади; зведення до зера ролі всяких „советів“; створення міцної армії по зрачках царських часів; визнання приватної ініціативи за підприємцями (головно, за закордонними підприємцями, але важне є *ство*, а не *форма*); повне невтручання в звичайні форми селянського побуту; терор і т. п. — все це говорить про те, що диктатура пролетаріята є також владою *класовою*, як і влада буржуазії, також владою *меншости*, а не *більшости*, як це стверджує В. Левин-

¹⁾ „Кожний руський большевик є все-ж таки Руський, є член руської нації, є сопричасник руської культури, яку він хоч-не-хоч любить, цінить, якою навіть гордиться перед другими націями“ (Виннич. *Ibid.*, стор. 268).

ський, але з більшими хибамі, бо виключає корективи, які характеризують буржуазну державність — свобода слова, друку, думки, свободний вияв громадської opinio, свободу культурної творчості то-що.

Так виглядає справа в Росії, де „общини“ на селі й надзвичайно сильні пролетарські організації в місті хоч до певної міри створюють підстави для комуністичного режиму. Що до України, де бракує національно свідомого робітництва по містах і де превалює індивідуальне землеволодіння по селах, де історично витворилася господарча система, що полягає в приватній ініціативі, де традиції особистої свободи ніколи не вмирили, й де московські форми життя запізнали лише з початку минулого століття—тут і зовсім немає підстав говорити про пролетарську державу, як це робить В. Левинський, або про пролетарсько-селянську, як це зазначає В. Винниченко. Розміри статті мені не дозволяють підійти до цілого питання з цифрами в руках; зауважу лише, що ніде так легко не переводилася столипинська земельна реформа, як на Україні, що займала перше місце зпоміж інших губерній по числу хазяїнів, які переходили на хуторське господарювання, й, противно, ніде ця реформа не стрінула таких труднощів, як в Московщині. Ці різниці в формах економічного побуту були між Україною й Росією, були й лишаються надалі. Їх, як ми бачили, узгледнили навіть московські большевики. Не хотять цього зрозуміти лише наші комуністи.

Для кожної безсторонньої людини справа ясна: немає об'єктивних даних для створення на Україні національної радянської державности, робітничо-селянської національної держави. Робітництво, що спирає комунізм, визнає лише Советську Росію з певною культурною автономією для Советської України; селянство не визнає ані советської Росії, ані Радянської України: бажає твердого правного порядку й по власному розумінню цей твердий й правний порядок на ґрунті широкого народоправства самотужки переводить в життя. Юридично — радянська Україна, як частина советської Росії, юридично — фікція державности; а фактично — „штати“ й повна роспорошеність державности. Не переможе цього протиріччя й його не може роз-

в'язати ніяка палка комуністична фразеологія. І, дійсно, ні В. Винниченко, ні В. Левинський не можуть довести необхідність, раціональність і можливість заведення радянської форми державности на Україні. Починають з того, надто В. Винниченко, що була зроблена помилка, коли укр. соціалісти одвернулися від большевицьких методів управління, а кінчають на тому, що все однак нічого з того не вийшло б, бо московські большевики такі-ж самі „мозговики“ як і російські праві, демократи й соціалісти. „На папері й у заявах — пише В. Винниченко — право самоозначення „вплоть до отдѣлення“, а в емоції — самий примітивний, брутальний, погордливий, нахабний націоналіст.“ — „Російський большевізм, як і російський демократизм, не мав сильних, болючих, життєвих імпульсів для глибокого аналізу суті національного питання й дійсного його розв'язання. У всій большевицькій літературі, як до революції, так і під час неї, національне питання трактувалося або з нехиттю, з деякою зневажливою вибачливістю, а то й гидливістю, або ж немов і прихильно й справедливо, але сухо, холодно й казенно.“ „(Відр. нації“, ч. II. стор. 262—263). „Війна совєтської Росії з Укр. Народною Республікою — пише В. Левинський — завдала брехню всім гарним словечкам Леніна про „право народів на самовизначення аж до відділення“. Об'єктивно, це війна за задержання України при Росії, війна з завойовницькою метою. („Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи“, стор. 142). А впершись в незламаний мур своїх же спостережень — знов деклямація про „помилки“, про необхідність радянської влади, орієнтації на схід аж до того менту, коли шляхом своїх же нових спостережень не робиться висновку, що ця радянська влада може бути тільки московською, або її зовсім не буде... Й ніяк наші комуністи не можуть вирватися з ланцюгів власних протиріч і неможности.

Не ліпше справа виглядає й з іншими тезами наших запізнених комуністів. Вони гадають, що форми радянської влади на Україні слід було б установити шляхом терора, як це робили російські большевики. „В класовому громадянстві — пише В. Винниченко — рівної волі для всіх громадян не може бути, це є утопія, це — теплий лід, це все

одно, що революційний опортунізм. Та кляса, яка захоплює владу, мусить боротися за неї й за свої цілі всякими способами“. Й не в цих способах полягає справа, а „в тому, в ім'я чого робляться ті насильства“ („Відр. нації“, стор. 185, 189).

„В перехідному періоді між капіталізмом і соціалізмом — вторує В. Левинський — потрібен пролетаріатові орган насильства, який є пролетарська держава,“ або як її називає Маркс — „диктатура пролетаріата.“ — (Народність і держава“, стор. 119.) Це є виправдання насильства, але не докази того, що воно в стані забезпечити пролетарську державу, взагалі, а українську радянську державу, зокрема. Насильство щось запезпечує, але раніше необхідно це „щось“ мати, хоч би в потенції, тим більше, як я вже зауважував в горі й що признає й Винниченко, національно свідомого робітництва немає, себто немає того, в ім'я кого робилося б насильство. А коли б воно й робилося — мусіло б бути направлено також і проти московського робітництва, себто, все однак привело би В. Винниченка до признання „помилки“, але зовсім в іншому смислі.

Наша соціалістична інтелігенція, зітхаючи й деклямуючи про радянську державу на Україні, не може довести головного — чи можливо її здійснити на Україні, а коли можливо, то в якій реальний спосіб? В який спосіб вони можуть збудувати національну пролетарську державу, незалежну від московської, суверенну й міцну, що не тільки б задушила буржуазію, не тільки знищила інтелігенцію, не тільки спаралізовала селянство, але й оборнилася від совєтської Росії, якій, як говорить сам В. Винниченко, бракує й бракуватиме завжди „вугілля, цукру, ріжних сировців, хліба, що звичайно вивозилися з України“ (стор. 269)? Яка все це хоче мати по праву сили, а не з ласки безсилим?

Соціалістична інтелігенція забуває, що найбільш актуальним заданням тої доби, яку переживаємо, є не створення „пролетарської держави“, а переведення політичних реформ по всіх державах, в установленні однотиповості політичних форм, як і форм господарчих. Майже в цілому світі усталилася однакова, республіканська форма правління, себто, однаково й остаточно центр полі-

тичної ваги перейшов від аграрного алігархізму до буржуазно-демократичного парламентарізму (Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Фінляндія й інші). Недопущення до поновного відбудовання монархій, а, значить, панування бюрократично-феодальної шляхти — в цьому смисл всіх подій. Політична лінія вирівняє лінію господарчу, як і збільшить політичну роль демократії. Це було б справжнім „переходом від капіталізму до соціалізму“, висловлюючися словами В. Левинського. Ніяка пролетарська держава не втримається, будучи оточена монархіями або імперіялістичними республіками. Думати-ж, що вона здібна завалити весь світ та й ще за сучасні обставини, та й ще за надзвичайну індивідуалізацію державної психики всіх народів — можна лише в засліпленні!

Соціалістична інтелігенція, яка в одній частині пропагує комуністичні принципи, коли їх одкидає світовий розвиток і реальна українська дійсність, або в другій частині — продовжує жити в сфері „директорських“ ідей — характеристична риса яких: ніхто не знає, чого хоче й до чого стремить — вона не тільки не відчуває світових подій й їхнього смисла, а також безнадійно розійшлася з народом, бажаючи його ошчасливити тим, від чого одмовилися навіть чужинці, навіть московські більшовики. Ця інтелігенція ніколи не знала народу — ні за царські часи, ні за часи революції. Вона жила ідеями сходу, ідеями Росії, які хотіла перенести на ґрунт українського життя, не рахуючись з його обставинами. Це в однаковій мірі довели так українські ес-ери, як зараз доводять українські комуністи. Й однакові наслідки: нарід ніби пішовши за ес-ерами, одкинув всю їхню програму; пішовши ніби за більшовиками, не визнав їхньої системи. Лишившись тим, чим він і був до революції — українським народом, який має одмінну національну психику, одмінні способи державного думання й одмінний господарчий устрій. Як наслідок: своєрідні „буржуазно-демократичні штати“ на Україні й „пролетарська держава“ за кордоном в осередкові українських „мозговиків“.

Відень 13—III—1920 р.

Мир чи війна?*)

Цій темі, хоч і під іншими заголовками, „Вперед“ присвячує дві статті. Тема дуже болюча, бо наш нарід і наша країна безперечно потребують спокою й замирення. Як же розв'язує питання миру „Вперед“?

„Перемир'я на українському фронті дає найліпшу нагоду для уряду Української Народньої Республіки і для совітської України і Росії, щоби вже раз покінчити оружну боротьбу і при зеленому століку на мировій конференції домоворитися в справі заключення постійного миру між воюючими сторонами на територіях України. Легкодушне прогайування цього моменту мусіло б потягнути за собою тільки дальшу й глибшу руїну України й Росії“. (№ 247).

„Нехай собі дипломати й політики обох сторін ломлять собі голови й язики на мировій конференції, нехай роблять уступки зі своєї ідеології й теорій, нехай побоюють труднощі й непорозуміння, але нехай дадуть мир українському народові й українській землі“. (№ 248).

Богацько хорого й злосливого ховається в наведених словах!

Війна з большевиками провадиться не во ім'я нападу, а в ім'я о б о р о н и. Іншими словами, її викликало не правительство Української Народньої Республіки, а Совітська Росія. Це загально-відомий факт, і він відомий й „Впереду“. Протягом трьох років ще ні одного разу українське військо не було на російській території. Більше того — ні одною українською політичною групою чи партією не було сказано жадного слова про війну до переможного кінця, до воріт московського Кремля. Бо ні український нарід, ні його керовники — ніхто не хтів війни для війни, війни в інтересах завойовання або реваншу. Вся українська нація була об'єднана бажанням творчої праці, якої в усіх галузях державного життя було непочате поле.

І як в 1918 році, так і в 1919 й 1920 роках — большевики першими нападали на українські землі, огнем і мечем знищували те, що українська національна влада встигала збудувати за часи „передишки“.

Не тільки редактори „Впереду“, які ніколи не були на Україні за часи боротьби, не переживали ні большевицької інвазії, ні тої нелюдської вакханалії, що вони утворювали в нашій країні, але й ми, хто міряє вже протягом трьох років Правобережжя між Києвом і Кам'янцем, зацікавлені в припиненні нечувано-жорстокої й безмежно-крівавої війни.

Але в якій спосіб і якою ціною?

Попередні соціалістичні правительства не раз робили спроби навязання переговорів з большевиками, але вони кінчалися на нічому, бо большевики потребували не замирення, а капітуляції, вважаючи себе за переможців. Іділія про зелений столик з дипломатами і політиками, намальована „Впередом“, безперечно, зворушуюча, але большевикам не до прийняття, бо вона може бути лише в тому разі, коли виступають — може й в нерівних умовах — дві сторони, що „ломлять собі голови й язика“. Але большевики стоять на тому, що є тільки одна сторона, яка диктує й не зв'язує себе ні обіцянками, ні договорами, ні підписами. Одна сторона — правний господар української землі, господар не по праву завоювання, а по праву спадщини, яка перейшла до нього від московської державности.

А факти останнього часу? Телеграма Чічеріна до п. Сапіги, Міністра Закордонних Справ Польської Республіки в справі А. Лівіцького? Він не знає Заступника Голови Ради Міністрів Української Народньої Республіки, як і самої Республіки. Для нього А. Лівіцький, віце-премер, тільки бунтівник, тільки повстанець, якому він може дати амністію. Це тон не тої людини, яка думає про „зелений столик“, про „мирову конференцію“.

Або телеграма того-ж п. Чічеріна, якій особливо зрадів „Вперед“ і на яку відгукнувся статтею про Самостійну Совітську Соціалістичну Українську Республіку. Телеграма про те, що російська делегація на мировій конференції повинна виходити з презумції незалежної України? Протягом двох років панували большевики на Україні, а

їхня делегація, приїхавши на мирові переговори, так і не знала, чи є Самостійна Україна, чи такої немає.

Або останні заяви большевиків підчас перемир'я, що ніякої України немає й не може бути?

„Вперед“ гадає, що все-таки Правительство повинно вступити в переговори з большевиками. Хоч ті й не хтять балакати, проте треба балакати... Таку задачу можуть розв'язати тільки „дипльомати й політики“ з „Впереду“, сидючи за „зеленим столиком“ редакції й практикуючись в вигадуванні найдивовижніших ребусів.

Правительство наше мусить досягнути миру.

Якою-ж ціною?

Ціною уступок „зі своєї идеології й теорій“...

Досі основною идеологією й теорією нашого Правительства — й соціалістичного й буржуазно-демократичного — являлось обстоювання ідеї державної незалежності України. С. Остапенко чи Б. Мартос, І. Мазепа чи В. Прокопович — всі твердо стояли на тому, що найдоцільнішою формою державного ладу, за яку б могли виявитися в найповніший спосіб творчі народні сили, є Незалежна Народня Республіка. Чим можна з цієї засади поступитися? Прінципом незалежності — пощо було боротися протягом трьох років? Прінципом демократичності — так само...

Чим же можуть поступитися большевики? Прінципом федеративності — признати свою поразку. Прінципом раддепії — також признати поразку.

Де ж та формула, що лежить посередині, що може не лише принести, а й забезпечити мир? Такої формули немає й не може бути, бо борються дві протилежні й взаємновиключаючі идеології. Кожна з них мусить або перемогти, або вмерти.

Дві идеології, але не абстрактні идеології, а живі, зв'язані міцно з психикою, віруваннями, формами життя двох різних народів. І остільки зв'язані міцно, що борються вже народи, що прийняли ці идеології за своє життєве *credo*, за основу свого права на дальніше існування.

Й чи має право Правительство нехтувати волю свого народу? Український нарід, справді, хоче миру, проте такого миру, який би забезпечив йому вільний розвиток, вільне панування на своїй скрівавленій землі. Він, справді, не хоче війни в ім'я війни, в ім'я пригноблення й нищення московського народу.

Й мир може прийти, коли цей московський нарід скине дінастію Леніна-Троцького, як скинув він три роки тому дінастію Романових, коли він виявить свою свободну волю й свободну душу.

Міркування галицьких соціяльних демократів з „Впереду“, як бачимо, не мають жадної вартости. Не хочу думати, що вони мали певну тенденцію, хоч, на жаль, така тенденція виразно визначається в усіх писаннях „Впереду“, тенденція небезпечна, бо немає гірших форм большевизму, як большевізм на певному віддаленні від території Світської Росії...

Але, навіть полишаючи на боці тенденцію, мушу сказати, що обстоювання миру, коли він фактично неможливий, коли його не хоче й одкидає протилежна сторона, як і балачки про всякі уступки в національних позиціях — це недобре діло, це виявлення або національної байдужности або хоробливої слабкодухости. Це вода на млин — і не тільки одних большевиків, а всіх тих, хто зацікавлений в остаточній поразці ідеї українського відродження: констатування, що ніби в визвольній боротьбі, яку провадить наш нарід, немає всеї правди. Мир на початку війни — це або визнання своєї безсилости або капітуляція в своїх ідеях. Про безсилість українського народу, знаючи всі факти й обставини політично-державного життя на Україні, не доводиться говорити. Себ-то — лишається тільки капітуляція.

Мир за таку ціну — це не тільки злочин, не тільки зрада, не тільки Каїнове діло, а ще й погроза новою війною, новим вибухом — смерті й руїни.

Значить, лишається війна в ім'я миру, бо визволення України від большевицьких і не большевицьких окупантів — основа справжнього й сталого миру. Й всі зу-

силля мусять бути вжиті в цілях найуспішної боротьби: вони і тільки вони принесуть жаданий мир нашій країні.

Варшава 15—X—1920 р.

В л а с н і с и л и .^{*)}

Вступаємо на новий шлях: в боротьбі з большевиками на Україні ми полишені на власні сили.

З гори мушу зазначити, що тяжке задання припало на наш Державний Центр. З одного боку, попереду нас стоїть ворог, який розпоряджає величезним запасом людського матеріялу й технічних засобів; з другого боку — ми, яким бракує, коли й не вояків, то, у всякому разі — зброї, амуніції, технічного й санітарного майна й іншого.

Безперечно, сили нерівні.

Але не все вирішує брутальна сила. Успіх боротьби ще залежить, в значній мірі, від інших чинників — від сили внутрішньої організації тої чи іншої сторони, як і в психологічних настроях того осередку, в якому перебігає боротьба.

Й треба визнати, що останні роки тяжкого досвіду внесли багато поліпшень в організацію нашого Державного Центра.

Раніш від усього, — ми розпоряджаємо може невеличкою, але надзвичайно добре складеною армією, яку й наші й чужі спеціалісти вважають за найкращу в світі. Дух цієї армії — дуже високий; свідомість цілей — найясніша і рішучість боротьби — найнепохитніша... Вона є готовою на все й на все має виготовані пляни. Що б не сталося — армія не складе зброї й Державний Центр не розпорошиться, бо вони гаразд розуміють, що поразка в бою — це не є ще кінець цілої операції.

^{*)} „Воля“, т. 4, ч. 7/8, 1920 р.

Разом з армією й наш Державний Центр — правительство й політичні кола до всього приготовані. Випробовані в боротьбі за всякі обставини — вони твердо й спокійно дивляться в майбутність, нічого не переоцінюючи, але нічого й не легковажучи.

Державний план — він гаразд усвідомлений нашими керівниками й в цьому смислі можна спокійно чекати на важні події.

В тій частині, що стосується сучасного менту, державний план здійснюється, упорядковуючи розбурхане життя, вносячи всюди лад і заспокоєння й викликаючи в цей спосіб творчу працю.

В державній роботі не може не бути помилок, але вони зясовуються великими технічними труднощами, а не злою волею правлячих кол, як то було раніш. Найголовніше — немає хитання, того неусвідомлення державних задач, що характеризувало всі попередні правительства, особливо Правительство п. Б. Мартоса, бо всі ті люде, які хиталися від парламентарізму до комунізму, від еволюції до революції, від державної політики до персонального режиму — одійшли від Державного Центру: хто до большевиків на Україні, хто до большевиків за кордоном. З другого боку, й інші політики, які зводили партійні рахунки й намагалися в гвалтовний спосіб здійснювати свої підчас реакційні бажання — також блукають десь по-за межами України. Як висновок: нормальна праця в запіллі й відсутність взаємної ворожнечи. Критика того, що існує й працює, — вона є, іноді виявляється навіть в досить гострих формах, але вона вистосована не на повалення Державного Центра, а на його зміцнення.

Словом, внутрішня організація сил на Україні — значно зміцнилася, значно вирівнялася, від неї віє здоровим духом, чого не можна сказати про большевиків.

З другого боку, той осередок, в якому доводиться працювати нашим урядовим колам, українське населення, — він спирає всіми способами Державний Центр, і це в рівній мірі можна сказати не тільки про Українців, але й Польків, Жидів і Росіян, не тільки про селянство, але й інте-

лігенцію, ту середню міську інтелігенцію, яка завжди була до нас вороже успособлена.

Відомі, наприклад, факти, коли ця інтелігенція добровільно зголошується до війська. Відомі факти й масового вступу до війська — до оповіщення мобілізації — наших селян. І оскільки прихильний до національної власти настрій селянства — свідчить бодай той факт, що знаменита Пашківська республіка, з якою невдало воювали й большевики, й денікінці, й Поляки, — в відповідь на наказ про мобілізацію надіслала до штабу дієвої армії 965 чол., причому в спеціальному листі сповіщала, що 950 чол. з цього числа зголосилося добровільно, а 15 чол. (перелічуються прізвиська) після того, як їм було всипано відповідну кількість різок. Апровізація нашої армії в значній мірі побудована була — особливо протягом першого місяця після її переходу за Збруч — на добровільному постачанню необхідних продуктів з боку українського населення.

Й знов таки — цього не можна сказати про большевиків.

Всі наведені факти дають право дивитися сміливо у будуччину й вірити у всякі сили, як би замалі вони й не були. Розумється, треба пам'ятати, що потрібно найбільше напруження всіх національних сил й всюди, де вони мають, що в цьому велика підвалина нашої перемоги. Але вони мусять бути напружені в одному напрямку — в підтриманні моральному й матеріальному тої національної справи, яку переводить наш Національно-Державний Центр.

Необхідно також пам'ятати, що він, цей Центр, і тільки він, виніс на собі весь тягар боротьби за народне визволення, виносить його зараз, як і виноситиме на далі, підносячи українську справу в очах цілого світа, що мусить нині дивуватися всій тій високості духа, яку виявили ті, хто стоять на чолі національної справи. Бо — поза всяким сумнівом — авторитет ідеї українського відродження набрав сили не тільки в середині країни, але й зовні її.

Й може цей авторитет, це фактичне визнання наших визвольних змагань не тільки з боку байдужих, але й во-

рогів — більше дає ґрунту для бадьорого оптимізму, для віри в те, що й власними силами ми виборемо своє право на певне місце в шеревові інших культурних народів, інших країн.

Варшава. 20—X—1920 р.

БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ— БОРОТЬБА ЗА ПРАВО.*)

Події йдуть, повстають нові факти, а разом з ними змінюються настрої громадянства...

Роспочались переговори Лойд Джорджа з Каменевим, залляла большевицька навала частину Польщі — й почувається певна вібрація в настроях українських: зневірря, втома, а навіть роспука.

Щож далі?

Таке питання чується навкруги.

Але відповідь ясна й проста: далі те саме, що було й досі—боротьба за нашу державність.

В історії визвольного українського руху протягом останніх років спостеригалися піднесення й підупад, успіхи й поразки, різні менти, різні факти. Проте, було одне, що стояло вище усього, що не залежало від настроїв, бажань, подій — ідея державности, яка пережила й поразки, й підупад, і зневірря. Як успіхи, піднесення й надії.

Боротьба за державність знає успіхи й поразки; але не знає поразки сама ідея державности. Противно, в боротьбі вона зросла, зміцнилася, розквітнула, запалила душу цілого народу. Пригорнула увагу всього світу. Витворила реальну силу надії.

Події йшли: ділили Німеччину, нищили Туреччину, краяли Болгарію і інші країни. Будували нові держави. Десь воювали. Конфірували...

А наше діло робилося, ширилося, розвивалося.

*) „Укр. Слово“, 1920 р.

Боротьба за державність—в обставинах трагічних, нечуваних — продовжувалася. Невпинно й непохитно.

Незалежно не від кого.

Ми самі робили своє діло, ми самі трималися протягом трьох років. До нас приходили, від нас уходили, а Державний Центр, навколо якого скупчивалася увага цілого народу нашого — він лишався сам — боровся, перемагав, конав, але міцно тримав в руках жовто-блакитний стяг.

Що-ж далі?

А що-ж змінилося?

Лишили нас допомоги? А хіба ми її мали? Позбавили нас морального співчуття? Хіба ми його спостерігали?! Прибавилися нові вороги? Також — ні.

В чому-ж річ? Через що занепокоїння, ніби зневірря? Для нього немає місця.

В Лондоні відбувають конференції Лойд Джордж і Каменев. Англія й Росія.

Це — факт. Але є й другий факт, що ні ця конференція, ні їй подібні — не можуть принести миру на Сході й вирішити нашого українського питання. Як не можуть, взагалі, спричинитися до світового спокою.

Насильство не може родити спокою. Й оганьблене, занежаяне право завжди кричатиме о помсту.

Мрії розвіяні.

Ті, хто гадав, що свобода прийде з Заходу, ті, хто вірив, що звідти прилетить вістка миру, — вони мають причини для зневірря, для занепокоєння.

Ні Льюїс Джордж, ні Мілеран, ні Вільсон — ніхто нам миру не дасть. Ніхто не поновить нашого порушеного права.

Його необхідно здобути.

Бо назавжди лишається лише одна мудрість:

Той заслуговує свободи й життя, хто здобуває їх в боротьбі.

Але боротьба за державність — це боротьба не тільки за занедбане право кожного, але за право всіх, цілого народу — за право на життя й свободу, бо не може бути ні життя, ні свободи — без незалежності держави.

Й коли потрібно до цієї мети йти етапами — перейдемо ще один. Перейдемо їх десятки. Мусимо перейти в ім'я майбутності нашої країни.

І коли я чую: „що далі?“ — на це знаю одну лише відповідь —

Боротьба або смерть...

Тільки не примирення з фактами, тільки не безсилість, тільки не покірливе несення свого ярма, ярма неволі, рабства.

Боротьба, бо це не тільки боротьба за державність, за наше право, але й за право всієї демократії, боротьба проти білих, чорних і червоних насильників.

В руках наших прапор не тільки нашої, але й світової демократії — її права на свободу й честь, — і ми його не повинні, не сміємо випускати з своїх рук.

Більше віри й витривалости — й перемога буде за нами.

Станіславів. (Східна Галичина)

5—VIII—1920 р.

Боротьба продовжується.^{*)}

Сталася нова державна катастрофа. Одні політики з певним задоволенням заявляють: „ми попереджали“. Другі, остаточно зневірені й дезорієнтовані, шукають нових, на їхній погляд, більш доцільних шляхів. Треті нічого вже не шукають, а починають пливти по розбурханій стихії світової завірюхи — „без руля і без ветрил“.

На ґрунті цієї катастрофи зростають і зростатимуть великі авантюри. Повстають і повставатимуть великі пляни рятунку.

Вже бачу багацько безкритичного. Буде цього безкритичного далі ще більше.

Дійсно, не тільки випробованими скептиками, але й людьми віруючими передбачалася остання катастрофа. На одному з засідань Центрального Комітету Народньої Рес-

„Воля“, т. I ч. I, 1921 р.

публіканської Партії в Кам'янці, в момент найвищого загального піднесення, зазначалося з математичною точністю, що катастрофа неминуча й що вона мусить статися дуже близько. Бо було відомо, що бракує всього, а найбільше зброї, набоїв, амуніції. Момент катастрофи обраховувався також і вищим військовим командуванням, яке заявляло, що єдиний порятунок є в наступі, в захопленні ініціативи до своїх рук, бо для оборони одних голих рук було замало. Цей наступ мав дати зброю й набої.

Але ініціатива перейшла до большевицьких військових груп. Що тут завинило — зрада чи нещасний випадок — питання інше. Так чи інакше — маємо певні наслідки, на чому й зупиняюся.

Немає легшого діла, як „попереджати“. Й немає більш невдячного діла, як ставити ставку на сумнівну справу. Той, хто програє справу, являється об'єктом нападів, жорстокої критики й переслідування. Проте, треба звернути увагу на інше: що ліпше — „попереджувати“ чи ризикувати? Що шляхетніше в національних інтересах — сичати по закутках європейських кавярень чи робити — може й безнадійне, може й непевне діло, — але робити таке діло, що вистосоване на добро народне, на оборону народню, на майбутнє нещасної й великої разом з цим країни?!

Думаю, що коли б не робилося спроб в напрямку найліпшої оборони національної справи, наколи б — після холодного й точного обрахунку всіх можливостей — лічилися тільки з сумними вислідами такого обрахунку, наколи б не ставилося ставок, наколи б все розпорошувалося і розлізалося — не смів би нинішній Державний Центр претендувати на свою керуючу роль, як не смів би ніхто з Українців виправдати свого існування, як громадянина землі української.

Велика роль нашого Державного Центра саме й полягає в його активності, в його ріжних ставках в інтересах майбутнього нашого народу. Все минає, факти лишаються, а ці останні творять історію з сталими й випробованими традиціями української державності. Знищіть ці факти — Універсали Центральної Ради, Берестейський договір, гетьманщину, два останніх рока в розвитку

У. Н. Р. — війна з большевиками, Деникиним, польсько-український союз, офензиву на Київ *etc.*, — немає української справи, немає боротьби за українську державність, себто, немає того ґрунту, на якому зростає, повстає чи може зрости, рано чи пізно, незалежне життя незалежного народу.

На це треба звернути всім свою увагу... Популяризація ідеї української державности зовні й величезний зріст національної свідомости в середині країни — ці визначні завоювання з часів 1654 року — їх дали не скептики, які „попереджували“, не емігранти, які все критикували, не віденські політики, які все ненавиділи, а ті всі без винятку люде, що боролися в різних положеннях і за всякі обставини в ім'я права на незалежне життя України, йдучи в прямому смислі цього слова — на смерть, на страждання, на ризику, гуртуючись біля поодинокого виразника національних стремлінь українського народу: Державного Центра.

Стара легенда України, що загубилася на пожовклих шпальтах історичних документів, повстала з надзвичайною силою за наші часи, з такою силою, що їй забезпечена не смертельність в розумі й душі українського народу. В ім'я цього можна було ризикувати, навіть йти на безнадійне діло, навіть умирати, бо з крови, смерти й руїн повстане — не може не повстати — нове життя.

Факти породили традицію державности; ця остання — саму державність. І нині вже — поразка певних організаційних сил не є поразкою державности, бо вона продовжує жити, — жити й поглиблюватися в своїй основі.

Ось через що немає сумнівів у нашого Державного Центра, який не припиняє своєї визвольної праці. Що б там не сталося — боротьба за українську державність мусить провадитися далі. Бо тільки вона є вірою нашого пригнобленого народу, який дав цьому невмирущі докази, благословляючи нашу армію на новий хрестний шлях і висловлюючи горячу надію на її скоре повернення, армію, яку він збільшив своїми молодими силами в шість разів — і яка в такому побільшеному складі й перейшла на чужі терени.

Немає місця ні для скептицизму, ні для політичної прострації: ніщо без тяжкої й упертої боротьби не дається. Надто: — визволення народу. А ця боротьба провадиться не місяцями, а роками. Й не до місяців, а до довгих років боротьби необхідно нам пристосувати свої моральні й матеріальні засоби.

Треба знайти в собі певну витримку, бо уміння чекати — це уміти виграти.

І коли сьогодні немає відповіді на прокляті питання нашої дійсности, це зовсім не свідчить про те, що ми їх не розв'яжемо завтра. Що настає той мент, коли вже треба зачинити книжку. Ні, — ще не всі сторінки написані, ще не всі зафіксовані факти, ще не все лежить тільки в минулому. Ми програли, а не стратили. Противно, багацько придбали.

Й тому в даний мент немає більш ясної позиції для кожної української політичної групи, як і взагалі, для кожного чесного українця: йти старим шляхом боротьби за українську державність, на якому багацько перешкод, багацько горя й справжніх мук, але що один лише провадить нашу країну до вільного й незалежного життя — втілення ідеї української державности, в ім'я якої протягом трьох років з дня в день приносилися жертви крі-
вавi і нечисельні.

Тернів (Західна Галичина)

20—XII—1920 р.

Vox populi — vox Dei.*)

Протягом трьох років наш Державний Центр переводить свою відповідальну працю. Маючи на меті звільнення рідної землі від окупантів, — він вишукує різних способів, іноді, можливо, й невдачних, щоб вибороти державну незалежність українського народу. Він бореться за

*) „Воля“, т. I, ч. 7/8, 1921 р.

державність українську, бо знає, що тільки в боротьбі може бути знайдено право народнє. Формулу, що написали деякі соціалістичні групи на своєму прапорі в ім'я лише красного слова, наш Державний Центр непохитно переводив в життя.

І що-ж? Після розцвіту — настали невдачі. А в зв'язку з цим зросло розчарування, занепала віра в справу народню й розпочалася національна дезерція. Одійшов В. Винниченко з своєю групою, проклинаючи С. В. Петлюру, Правительство У. Н. Р. і всіх, хто був з ними. Бо народні інтереси вимагали іншої політики: порозуміння з московськими більшовиками, хоч би й шляхом одмовлення від ідеї національної незалежності. Одійшов і М. Грушевський з своїми прихильниками, ганблячи того-ж С. В. Петлюру, негуючи Правительство У. Н. Р. і ставлячись з застереженням до кожного, хто перебував при Державному Центрі. Бо народні інтереси потребували введення радянського принципу на Україні за всяку ціну, навіть шляхом зречення незалежності України. Одійшов і С. Шемет з своїми однодумцями, теж компромітуючи С. В. Петлюру, Правительство У. Н. Р. і відхрещуючись від усіх, хто зв'язаний був в той чи інший спосіб з Державним Центром. Бо народні інтереси вимагали заведення трудової монархії на Україні, Монарха-Господаря, Гетьмана всея України. Одійшов і О. Макаренко з купкою своїх наслідувачів, ставлячи себе в опозицію до С. Петлюри й Правительства У. Н. Р., критикуючи все, що було зв'язано з Державним Центром. Бо народні інтереси потребували на його думку, іншої організації державного ладу на Україні.

Час минав. Події йшли. Й більше всього цих подій одбулося на Україні. Дають вони науку невичерпану, з якої слід вже витягнути повчаючі консеквенції.

З великою помпою відїхав в Совітську Росію п. В. Винниченко, закликаючи українську інтелігенцію, наслідувати його, йти на жертви, навіть на смерть. Де зараз п. Винниченко? Вже давно він сидить в Карлсбаді, роздумуючи над своєю комуністичною орієнтацією. А з його нового листа до робітників і селян українських ми довідуємося, що

жадної Радянської України немає, а є московська мілітарна окупація на Україні, яку в інтересах народніх треба поборювати. Маю зовсім свіжі відомости з України: Українська Комуністична Партія станула в гостру опозицію до п. Раковського, підтримує українських повстанців і, взагалі, переводить уперту боротьбу з радянською системою на Україні.

М. С. Грушевський, що-правда, ні до Сов. Росії, ні до Рад. України не їздив. Але й він підніс чимало галасу за кордоном, обороняючи п. Раковського, як законного репрезентанта Рад. України. Ще в вересні місяці м. р. він писав з надзвичайною афектацією: „ми відкидаємо боротьбу з Совітською Росією, з комуністами-большевиками, явну й тайну, і тактику оружних повстань і політику зривання з середини. Ми навчилися шанувати в большевиках провідників світової революції, котрим за це мусимо пробачити не одно з того, що нам боком вилазить, тим більше, що наші власні помилки оправдують не одно в їх упередженнях і помилках в відносинах до нас. Ми переконалися також, що об'єктивні дані, реальні умови українського життя, спадщина Царської Росії не дають змоги будувати українське життя без замирення, без порозуміння з Росією“ *Et cetera...* Пройшло три місяці... Проф. М. Грушевський й вся закордонна група українських ес-ерів викладають комуністичні лекції в Соціальногичному Інституті в м. Відні, після того, як спроби досягнути порозуміння з Сов. Росією в Берлін скінчилися на нічому. Більше того. Останні відомости, що надійшли з України, говорять про те, що не тільки ес-ери, а й боротьбісти, що були зіллялися з московськими комуністами в партію большевиків України, зєднуються з Українською Комуністичною Партією для боротьби з московськими окупантами.

Сергій Шемет. щирість і чулість якого я особливо поважаю, мусить також констатувати, що ставка його на трудового монарха побита, як побиті ставки п. п. Винниченка й Грушевського на Леніна й Раковського. Від Скоропадського він і його однопумці розпочали свою активну політичну роботу, на Скоропадському вони її й закінчили. А далі що? Як цього трудового монарха ввести на Україну, за чією

допомогою? І хто піде за ним, коли від нього відчахнулися всі, бо він вже раз зрадив народні інтереси й кинув країну в стан довготривалої анархії.

Не кажу вже про п. Олекс. Макаренка і його розпо-рошену групу (див. „Воля“ ч. 3), що абсолютно не мають корнів ні в українській інтелігенції, ні в народі українському. В методах політичної отаманії загубилася ідеологія самостійницької групи.

Можна зробити підсумки. Вони невтішні: українська інтелігенція в мент відповідальний в життю українського народу, стала робити на свою власну руку й мусила прийти, зрештою, до констатування того, що все, що вона робила на еміграції, здалека від своєї землі, було одною в е-л и ч е з н о ю п о м и л к о ю, наслідки якої відчуються нині аж занадто боляче.

Поборюючи Державний Центр, — вона, закордонна інтелігенція українська, борювала справу народню, самий нарід. Все приклала до найглибшої компромітації української справи, з чого й скористали московські большевики з правого й лівого боку. Й коли Державний Центр на чолі з С. В. Петлюрою порушував справу визнання й допомоги Україні, діставав відповідь, що не може бути мови про визнання, коли самі-ж Українці борюють справу незалежності Української Народньої Республіки; не може бути допомоги, коли Правительство У. Н. Р. не репрезентує ні своєї інтелігенції, ні свого народу.

В той же час, як обломки інтелігенції, опинившись на чужині, переводили своє антинародне діло, український нарід, коли за допомогою Державного Центра, а коли й самотужки, ставив завзятий опір большевицьким насильникам, обороняючи своє право на незалежне життя. Боротись це своє право він і зараз, очікуючи допомоги не від Грушевського, Винниченка, Шемета або Макаренка, яких він не знає, а від тих саме людей, кого ці вдохновителі української еміграції особливо завзято борюють.

Тим гірше, бо становище українського народу зараз жахливе; його існування є під загрозою. В наше національно-виховане село кинені московські провокатори, які несуть нищення всій господарчій системі, що віками скла-

далася на Україні. Наших селян женуть тисячами до Росії, а на їхнє місце надсилають селян з усіх закутків Московщини; наших селян мобілізують десятками тисяч і надсилають до Мурману, Сибіру, Туркестану, а на Україну кидають війська, що складаються з Москалів, Латишів, Китайців, Киргизів і т. и.; нашу інтелігенцію засилають на північ Московщини, а з Петрограду й Москви командирують інтелігенцію на Україну; наші культурні й природні багатства (хліб, цукор, вугіль) транспортуються в Московщину, а в заміну не дається нічого. Все забрано з України; по системі царів московських, Василя III., Івана III., Петра I., переводиться замирення нашої країни; огнем і мечем тримається в ній большевицька влада й здійснюється система совітів. Проти цієї політики мусіли рішуче запротестувати підчас останнього Всеросійського з'їзду совітів навіть деякі комуністи. „Коли мова йде про наше панування на Україні — сказав Раковський — ми не замислимося ні на мент, щоб знищити навіть 75⁰/₁₀₀ українського селянства.“

В. Винниченко й М. Грушевський кажуть, що це є соціально революція. А я кажу, що це є свідоме нищення нації, цілого народу. Не буржуазії, а трудових мас: селянства, що є об'єктом всяких карних експедицій, й робітництва, що розпорешено, пригноблено й виснажено до краю.

І коли кажуть, що нарід підтримує московських експериментаторів, розуміється, кажуть неправду, бо над ним панує залізна й жорстока система, та сама система, що дозволяла Нерону панувати в Римі, тіранам — в Сіракузах, Богдиханам — в Китаю, Султанам в Царьгороді, Івану IV в Московщині, панувати в суперіч волі своїх народів. На терені Росії зміна господарів не принесла зміни системи. Державний поліційний апарат лишився той самий, що був і раніш, прибравши тільки іншої назви. Як лишилося незмінним і те, проти чого вистосований цей апарат — народ московський, що не міг за короткі часи революції перетворити свою психіку.

Але мені ходить не о московський нарід. Я маю на оці свій, український нарід, що не так легко приймає систему вижискування. Проф. М. Грушевський помилився: реальні обставини життя штовхають наші народні

маси на активний протест, на боротьбу з насильством, що тисне його волю й його внутрішню структуру. Протягом трьох років не один раз приходили до нього большевики,— й він завжди ставив їм рішучий опір. А нині, як повідомляють з України, цей опір набирає форму всенароднього повстання, священної війни пригноблених з своїм насильником. В крові десятків тисяч жертв душиться це повстання, але воно не згасає. Й не може згаснути, поскільки є живою душа українського народу. На всьому терені України з надією чекають на прихід національної влади й ніколи не було ще більш популярним гасло Української Народньої Республіки, як нині. Ніколи ще не виявлялося такої сили національного чуття й національної гідності.

Це свідчить тільки про одне: ідеї, що керують політикою Державного Центра, й методи їх переведення дійсно відповідають народнім інтересам, бо вони саме й виходять з тих обставин реального життя, про які каже й п. М. Грушевський. За ними й тільки за ними йде нарід український. Більше: все населення України. Ці народні інтереси вимагають повного об'єднання всіх національних сил на ґрунті спільного державного програму. А розрахунки — вони прийдуть потім, після досягнення загальної мети — незалежності українського народу.

Тернів (Західна Галичина).

10—II 1921 р.

Три роки.*)

Минули три роки з дня проголошення незалежності Української Народньої Республіки. Ідея державної незалежності, що була загубилася на пожовклих сторінках історичних актів і документів, писаних кров'ю українського народу — знайшла свій вислів у IV Універсалі Центральної Ради. Вислів, що був, може, найяснішим і найглибшим з часів народження української державності.

IV Універсал Центральної Ради й три роки боротьби в ім'я визволення України дали те, чого бракувало в меншій, або більшій мірі, залежно від оцінки історичних явищ, нашому народові: традицію державности.

Світова війна, як і російська революція, що висунула гасло самовизначення націй і здійснили його в відношенні багатьох народів, не принесли нам свободи, не зреалізували нашого права бути господарями власної долі. Ніхто не порушив питання про самовизначення українського народу, спадкоємця Київської Руси, Королівства Галицького й Великої Гетьманщини.

Більше того... Жадна з світових держав, що посилялася на принцип самовизначення націй в кожному випадку, коли краялася мапа Європи, краялася в ім'я створення нових національних держав, і що не могли його пристосувати до народу українського, — не залишилася неутраальною до подій, що розгорталися на Україні. Вони, ці держави, порушили цю неутраальність в бік негативного відношення до українського народу і до самої ідеї його державної незалежності.

Ще більш негативне відношення виявила Росія, що вважала себе законним господарем земель українських, підбитих під панування московське не зброєю і не завоюванням, а підступом і зрадою. Вона вважала себе єдиним правним репрезентантом всіх народів, які мешкали в її межах, і оцінювала кожний виступ українського народу в оборону своєї окремішности, як акт зради й невдячності.

В час смертельних змагань двох ворожих європейських коаліцій, що виключали цілковито в своїх міжнародних комбінаціях Україну, як величину, абсолютно невідому в їхній формулі світової рівноваги, в час політичної перебудови Росії, що не мислила ніякої окремішности України, — треба було сказати інтелігенції і народові українському своє слово.

Це слово було знайдене й сказане. І в діях українського народу це було найсильніше й найвиразніше слово і невідома величина, незрозуміла фікція стає активним елементом не тільки російської, не тільки східньої, а й світової політики.

Каміння за камінням повставала нова будівля, крок за кроком розвивалося нове життя. В умовах невизнання, негування, поборювання, в обставинах загально-світової, політично-державної й господарчої руйнації, в атмосфері російського революційного безладдя — чи могла ідея державної незалежності набрати належної сили, чи могла нечисленна українська інтелігенція дати потрібну державну творчість, чи міг сам нарід виявити необхідну рішучість в обороні свого права на незалежне існування?

Зрозуміла річ — ні... Всяка система дає свої наслідки, надто система гніту й насильства. Кляси маючі — аграрії й міщанство — вони найбільш підпадають впливові цієї системи, найбільш денационалізуються. Кляси працюючі — робітники й селянство — найбільш гублять в розумінні свого національно-політичного єства. Невелике коло національно-свідомої інтелігенції не в стані зашкодити цьому процесові фактичної і психологічної денационалізації.

В такому, а може й гіршому положенню була українська нація напередодні російської революції. Трохи національновихованої інтелігенції й кільканадцять мільонів національно-байдужого селянства — ось це й було все тіло українського народу. Ні аграріїв, ні пролетаріату, ні буржуазії, як складових частин національного організму — не було на Україні. Все це були для нього елементи чужі й навіть ворожі, елементи, що не зміцнювали, а розкладали українську націю.

Потрібно було певного часу, певного життєвого і підчас гіркого досвіду, щоб всі складові частини народнього тіла виявили своє клясове і національне єство, щоб нація знайшла саму себе. І дійсно: в процесі трьохлітньої боротьби за українську державність зросла й загартувалася свідомість народня — й не тільки кол інтелігенції, але й робітництва, кляси хліборобської й міщанської.

В сфері морально-ідеологічній ми вже здобули велику перемогу, бо розірвали раз на все з традицією бездержавности, бо знайшли загублену національну грамоту свого народу, — пізнали себе, як націю.

І може ми тільки нині стоїмо в усьому озброєнні,

може тільки нині підходимо до розв'язання проблеми державного існування, як реальні політики, що оперують фактами і величинами існуючими й випробованими, що знаходять відгук в цілому народі і волю цього народу висловлюють. Ми пройшли тяжкий підготовчий шлях створення традиції державности, — і в цьому знаходимо виправдання всіх принесених жертв, всієї пролитої крові, всієї руїни, що пройшла широкою хвилею по нашій країні, бо без національної Голгофи не було й не може бути воскресення нації.

Всяка ідея потребує певної пропаганди, певного часу для свого засвоєння. В цьому й полягає з'ясування того факту, що українські керуючі кола не могли відразу зреалізувати ідею державности українського народу, після її урочистого проголошення. Необхідно було, щоби держава українська будувалася на певній реальній силі. Й поскільки такої сили не було — ні в робітництві, що одкидало ідею державної незалежності, як контр-революційну, ні в селянстві, що її ще гаразд не усвідомило, ні в міщанстві, що йшло в фарватері ворожої російської державности — постільки потрібно було, щоб поодинокі верства українського народу, що цю ідею перейняла, як євангеліє, як символ віри, — українська інтелігенція, — твердо станула на ґрунті української державности й не сходила з нього ні за які обставини.

Чи витримала цей іспит українська інтелігенція?

Нині, підводячи підсумки трьохрічних зусиль, мусимо признати, що цей іспит українська інтелігенція витримала.

Непохитна переконаність української інтелігенції в національному пробудженні українського народу перетворила українську національну проблему в аксіому, що не доводиться, створила таку психологічну атмосферу навколо поняття пробудженої української нації, що не дивлячись на всі окупації на Україні, український рух поширювався і поглиблювався, розходився по всій країні широкими концентрічними кругами, захоплюючи кожного тижня, кожного місяця, кожного року, все ширші і ширші верстви не тільки українського народу, а й всіх народів України.

Пригадаймо німецьку окупацію й ту національно-куль-

турну і політично-державну роботу, що мусіли провадити на Україні гетманські кола, навіть не співчуваючи ідеї української державности; пригадаймо московсько-большевицьку окупацію і ту роботу в сфері української національної культури, що повинні були переводити комуністи на Україн; пригадаймо московсько-реакційну окупацію й те положення певної стриманности, що примушені були заступити й Денікін і Врангель, виходячи з тої презумпції, що є такі сторони національно-українського життя, які порушувати невільно; пригадаймо, нарешті, польську окупацію й те визнання української національности, як і самої української державности, що виявляли Поляки під час свого перебування на Україні.

Але є й другий важливий момент. Я вже зазначав, як в процесі боротьби за українську державність різні кола українського народу ніби знаходили себе, усвідомлюючи ідею державної незалежности України і приймаючи її за свою органічну ідею. Можна категорично сказати, що на протязі трьох років гасло української державности набрало нечуваної популярности в межах нашої країни і не тільки популярности, а й цілковитого визнання, цілковитої публічно-правної санкції.

Ми знаємо, як ставилося жидівське населення до проблеми незалежности України. Це було найбільш вороже відношення, найбільше негування й поборювання визвольних змагань українського народу. Проходив час і це вороже відношення змінювалося на неутральне, а це останнє, на прихильне, бо жидівське населення гаразд розуміло, що тільки в межах української державности воно забезпечить свої права. Жидівське населення зрозуміло, що вибухи національного шовінізму є наслідок тільки атавістичного чуття національної ненависти, вихованого російською державністю, і що найліпший спосіб боротьби з цим чуттям — це співділання з Державним Центром.

Такуж зміну настроїв виявило й польське населення на Україні. Вороже відношення до ідеї державної незалежности України, що воно виявляло за часи Центральної Ради і Гетьманщини, змінилось на неутральне за часи Директорії й цілком прихильне за часи польської окупації. Це саме

можна прикласти до відношення Німців, що спирають українські повстання на Херсонщині й ставляться цілком прихильно до влади У. Н. Р. Може більше того: жадають повернення її на Україну, як законної влади українського народу. Народи, що мешкають на Україні, в своїй більшості зрозуміли науку української революції — й нині ми стоїмо перед задачею остаточного їхнього примирення з Державним Центром; щоб їхні зусилля, їхні духовні й матеріальні ресурси використовувались в інтересах спільної батьківщини, її зміцнення й оборони. І коли робити підсумки з пережитого протягом трьох років боротьби за українську державність, — треба з найбільшим задоволенням констатувати те порозуміння, що досягнуто нашим Державним Центром з народами, які мешкають на Україні, бо в цьому й полягає залог майбутньої перемоги ідеї нашої незалежності...

Широка амплітуда національної і державної самосвідомости в середині країни — я вважаю її найголовнішим здобутком трьохлітньої боротьби, найхарактеристичним моментом, що мусить опреділювати нашу державну політику.

І зовні країни досягнуто великих і позитивних наслідків. Україна, що була для держав старого й нового світу за часів Центральної Ради *terra incognita* — є нині цілком реальною величиною.

Ознайомлення з нашою справою Європи небагато, а може й зовсім нічого — не дає позитивного для нашої справи. Наші дипломати щось заявляли, писали, казали, а визнання не було, як не було й необхідної для України допомоги. Державний Центр і та територія України, що знаходилася під його безпосереднім впливом, пробували в стані ізоляції, а це, розуміється, мусіло відбитися в найбільш негативний спосіб на загальному положенні нашої справи, привести до невдачі, а то й до катастрофи.

Таке відношення сьогоднішніх господарів світа до ідеї української державности вчить нас тільки тому, що справа визволення українського народу може бути справою лише самого народу, що в народі заховуються ті реальні сили, які створять й захистять українську державність.

Констатуючи, що українська інтелігенція — без різниці

відтінків—витримала іспит національно-політичної зрілості, повинні поставити питання, чи витримала вона іспит і державної зрілості?

Протягом трьох років боротьби за українську державність бралися до державного будівництва різні політичні групи. За часи Центральної Ради й Директорії—соціялісти революціонери й соціялісти-демократи; за часи Гетьманщини — хлібороби-власники і промисловці (міщанство); за часи фактичної Президентири з кінцем травня 1920 р. (буржуазно-демократичні групи): соціялісти-федералісти і почасти народні республіканці.

Наші соціялістичні партії гадали, що в тих політичних обставинах, які були характеристичні для України на початку російської і особливо большевицької революції, коли крайні соціяльні лозунги були популярні поміж широким кол населення, — необхідно було йти в рівень з потребами данного дня, щось обіцяти, а щось і задовольняти з того великого арсеналу комуністичних лозунгів, яким посідали московські большевики. Така позиція могла бути правдивою лише в одному випадкові; а саме, — колиб народні маси були національно-свідомі й національно-виховані. Тоді б — момент неповного осягнення соціяльних ідеалів урівноважувався найповнішим здобуттям ідеалів національних. Більше того — тоді б народні маси зрозуміли відразу глибокі причини необхідности й неминучости упертої боротьби і з большевиками і з Москвою, взагалі. Але, такої національної свідомости бракувало.

Наші соціялістичні групи в соціяльному відношенню не могли задовольнити народні маси, бо большевики обіцали дати більше.

Все це мало свої величезні наслідки. З одного боку, наше державне будівництво йшло шляхами державної партізанщини — трошки від комунізму, трошки від соціялізму, трошки від демократизму — тим шляхом, що міг руйнувати, але не будувати.

Тому все, що було в фінансово-господарчому депозиті Української Народньої Республіки, — витратилося або розгубилося, або перейшло до рук ріжнomanітних окупантів, що встигли побувати на терені України. З другого боку,

українські соціалістичні партії мусіли констатувати, піддавши оцінці свою діяльність, катастрофічний для них вислід: розпад і розклад. Не стало соціалістів-революціонерів, що пішли на налігачі у Леніна й Раковського; не стало соціальних демократів, що розкололися на де-кільки груп, причому одна частина лишилася при Державному Центрі, друга зіллалася з більшовиками, а третя утворила українську комуністичну партію. Соціалістичні партії повинні будуть в майбутньому зясувати свої ідейні засади й своє місце в українській державності.

За часи Гетьманщини — аграрії і міщанство мали повну можливість творити державу п. Скоропадського, як хотіли.

Ми були свідками того, як їхня будівля розбилася до щенту, бо за нею не йшли народні маси, бо вона не виходила з принципів, що створила українська національна революція... Повернути все до старого, до випробованого за часи найгірших форм російської державності — безнадійна річ, бо нічого не можна створити з гори, поскільки певні елементи державності не дістають підтримки й оправдання з боку всього населення, з боку різних класів цього населення.

Державного іспиту не витримали не тільки українські соціалістичні партії, що Українській Народній Республіці надавали своєрідний соціалістичний зміст, але й українські праві партії (хлібороби демократи, й хлібороби державники), які робили й ще роблять замах на Республіку во ім'я монархічної ідеї, що невдало пересоніфікується в особі невдалого гетьмана Скоропадського, не говорячи про інші праві кола України, які одкидають саму назву „Україна“...

Чи хочу цим сказати, що витримали іспит українські буржуазно-демократичні партії? Я знаю, що й по адресі цих партій можна закинути багацько. Але їм не можна закинути лише одного, а саме: вони не полишали Державного Центра ні в часи його успіху, ні в часи його невдачі. Вони не вигадували нових державних концепцій, залишаючись вірними ідеї Народньої Республіки.

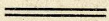
Величезну заслугу обох цих партій: Народніх республіканців та соціалістів федералістів—констатують не сього-

дня, в часи морального розкладу, що охопив широкі кола української еміграції, й соціально-політичних шукань, що охопили взагалі цілу українську інтелігенцію, а значно пізніше, коли перевіряться в народі всі партійні претензії.

Зараз важливе одне: уроки національної революції де-які кола української інтелігенції й української дрібної буржуазії зрозуміли й зуміли зробити з цього правдиві висновки. В цьому й гарантія того, що після багатьох перепітій, які перейшла і які має ще перейти українська державність, вона осягне конешної перемоги. В цьому й практичний висновок трьохлітньої боротьби за українську державність.

Тернів. (Східна Галичина)

I—V—1921 р.

Державний Центр У. Н. Р. та його значіння. *)

I.

В часи нещастя — губиться перспектива. Дрібязкові факти мають тенденцію зростати до значіння глибоких явищ, що — ото вже найгірше — затемнюють весь зміст великої ідеї.

Особливо це звучить справедливо в нашому національному масштабі. Кожна державна навідачка викликала депресію, переоцінку цінностей та як наслідок — зменшення того кола людей національно - вихованих і витривалих, яке переводило боротьбу за ідею української державности.

Катастрофа в листопаді місяці 1919 р. відірвала від національно-державного ґрунту три групи, що брали не аби яку участь в справі визволення України: В. Винниченка, М. Грушевського й В. Липинського.

Какастрофа в минулому році, хоч і була перенесена мужньо, але, через надзвичайно тяжкі обставовини еміграційного життя в Польщі, вона дається в знаки, бо зростають розпач, зневірря й безнадія, бо свертаються вже очі

*) „Українська Трибуна“, №№ 29, 35, 39.

в другий бік — здебільшого — бік ворожий: переможця не судять.

І ніби Бог вже не в правді, а в силі. І ніби вже не право є силою, а сила є правом...

Кажуть і пишуть: в тому, що сталося — винний Державний Центр. Він стояв на чолі — і програв. Він завів багатьох в їхніх надіях. До того-ж зараз він безсилий. Треба йти туди, де щось існує. А Державний Центр У. Н. Р., як і сама У. Н. Р. мусять загинути. А тому: геть Петлюру, геть Правительство, геть Раду Республіки, геть армію.

Словом, кажуть і пишуть, як кажуть і пишуть большевики: геть національну білогвардейщину!

Розуміється, коли бути большевиком або коли забути, що кожний нарід має свої шляхи історичного розвитку й свою таки історію, коли не знати, що таке революція й що таке її поодинокі стадії, від чого вони залежать і до чого мають приводити... Коли — кажу — махнути на все це рукою і тільки зупинитися лише перед фактами сьогодняшнього дня, тоді все ясне, або вірніше — нічого не ясне, а тільки просте.

Правительство на еміграції — геть це Правительство. Геть всі заобов'язання. Чимчикуй по стежці, вже протоптаній Винниченком, Грушевським і Липинським.

На мою-ж гадку — це „просто“ тільки виглядає „простим“. На ділі-ж воно складне. Й остільки складне, що не знищує воно моральних зобов'язань в українця, а поглиблює.

Й мушу тут повторити ще раз те, про що я дуже часто писав протягом останніх двох років.

В тому, що сталося винні обставини, а не Державний Центр. Завинили тут і 250 років національної неволі, й економічне значіння України, й характер української інтелігенції, й перебіг світових подій й багацько иншого. Національна неволя пригамувала національну свідомість українського народу, спричинилася до денаціоналізації його маючих клясів і клясів працюючих. Багатства України були причиною упертої російської інвазії на її землі.

А це, в свою чергу, поширювало занепад національної культури, що відбивалося на ролі української інтелігенції,

степені її значіння, як чинника будівничого в національному життю країни.

Річі знайомі й не такі вже веселі, щоб над ними довго розводитися. Їх варто пригадати раніш, ніж зробити присуд. І коли пригадати — то треба відразу ж сказати, що Державний Центр працював в таких обставинах, що вся його праця виглядає на чудо.

В тих обставинах і з тими даними, що лишалися Державному Центру в спадщину від старої Росії — надзвичайний зріст національної свідомості населення України й популяризація ідеї української державности за кордоном — це й є чудо.

По-за чудом лишаються події, що мають свою льогіку, часто-густо для нас неприємну льогіку...

Для нашої еміграції, що має час на теоретизування й оцінку минулого — присуд що до Державного Центра дуже легкий, бо виходить вона з — „як-би“. Як би Правительство У. Н. Р. зробило те, було б те. Як би були набої, армія не перейшла Збруч. Ми були б на рідному терені й не неповірялися. Але льогіка подій не знає „як би“. Вона говорить ясно: набоїв не має, бо ті, що являються можновладцями їх не дають.

Це йде проти їхніх же інтересів; а не дають. Коли-ж в іншому місці дають, то другі їх не перепускають.

Хто-ж винний? Правительство чи командування армією? Після мене ні те, ні друге.

Як би французи підписали умову з Правительством У. Н. Р. в Одесі й чесно її виконали, а Деникин пішов би по-за Україною на Москву, — була б Україна й була б Росія. Але французам подобалося наживати пятами перед більшовиками, а Деникину — повісити трьохколіровий прапор не в Москві, а в Києві. Наслідки: Деникин в Англії, Петлюра в Польщі, Ленін в Москві, а Раковський в Києві.

Така льогіка подій.

Так на кожне „як би“ є прикра подія з прикрими наслідками. Й провина Державного Центра У. Н. Р. не є провиною, а є лише вислід чогось більшого, що стояло й стоїть по-за його волею й добрими бажаннями.

Об'єктивна оцінка „чогось більшого“ дає можливість

не тільки констатувати „провини“, а може навіть їх і зовсім не констатувати, звернувши увагу на головніше в нашому національному життю, що є вічним і що є сильнішим від всіх подій — від переможців і переможених.

II.

Державний Центр У. Н. Р. „програв свою справу“... Й перше вражіння: програв. Раз опинився по-за Україною, програв...

Таке вражіння, але вражіння — не є ще фактом.

Що робив Державний Центр?

На руїнах старої Росії будував власну державу. Але стиснений з усіх боків, особливо Москвою червоносотенною й Москвою чорносотенною, мусів піддатися, навіть залишити рідні терени. Що-ж з того? Чи значить це, що на його місце прийшла інша національна влада? Що цею новою владою будується таки українська держава? Що між цею новою владою й народом українським є живий, органічний зв'язок і апробата з боку народу цієї влади?

Очевидно ні... Й, дійсно: не тільки для противників, але навіть для самих большевиків питання про те, що вони, большевики, не є національною владою на Україні є надзвичайно ясным.

„Українська інтелігенція — пишуть большевицькі „Вісти Кам'янець-Подільського комітету комуністичної партії України“ — ще сьогодні дивиться на большевиків, як на руських окупантів і не в силі схопити мозгом-психикою цього історичного процесу, що поспів дозріти в часи кровавої катастрофи світової війни і розлився по світу могутнім руслом комуністичного руху. З національним песимізмом, який є лише доказом відсталості психіки, час скінчити, час переіменити свої численні ряди, що так буйно рвалися під жовто-блакитні прапори, на свідомих борців класового перевороту світового масштабу, бо національне визволення українського народу мусіло йти і йде шляхом класової революції“ (ч. 114).

Розуміється, можна наводити факти поразки комуністів в Німеччині, Італії, Угорщині, Франції й по інших країнах, що спростовують підтвердження про „могутнє русло

комуністичного руху“. Можна нагадати слабкість комуністичних позицій навіть в самій Росії. Але не в тому річ. Большевики не говорять про борців національного визволення, вважаючи це справою контр-революційною, а тільки про „борців класового перевороту світового масштабу“. Формула дуже дика, але зрозуміла: національної влади на Україні не має, а є тільки „класова революція“, що в свою чергу, є базою для „класового перевороту світового масштабу“. При чому ж тут Україна? При чому тут українська державність?

Звертають увагу на те, що певний процес українізації — не дивлячися навіть на панування „борців класового перевороту світового масштабу“ — відбувається, що певні форми української державности зростають, що йде повільний процес відбудови державної України. На це звертають увагу й на цьому грають всі „комуністи на віддаленні“ типу Льва Ганкевича, Вол. Винниченко, Мих. Грушевського й К-о. Тут є два моменти. Перший: оцей процес „українізації“ — дуже умовної й нещирої — відбувається постільки, поскільки існує Державний Центр з своєю „жовтоблакитною“ ідеологією. Немає державного центра — немає й процесу „українізації“. Другий: „українізація“ — як я сказав — дуже нещира. Вона йде в площині не державній, навіть не культурно-національній, а національно-декоративній. Вона є фікцією. А влади національної, що об'єднує цілу державну систему, що вносить у всі царини життя дух права, закону й відповідальности, що будується на реальних інтересах демократії — цього найголовнішого нерва державности — немає на Україні.

Зрозуміла річ, що між владою, що дбає о класову боротьбу „світового масштабу“, що вимагає від народу жертв в ім'я соціальної революції на островах Фіджі, що з народу творить об'єкт визискування в цілях, дуже далеких і чужих для цього народу — між такою владою й народними масами не може бути жадного зв'язку, жадного порозуміння. Його й немає. Про це говорять не тільки повстання. Про це говорить факт трьохрічної боротьби на території України за українську державність. Бо не лише силою зброї трималася українська армія на Україні і зброя ця

часто-густо не стріляла за відсутністю набоїв. Вона трималася довір'ям і підтримкою народу українського.

Й ясно, що нарід цей скаже своє слово. Як ясно й те, що Державний Центр, що ніби „програв“ свою справу — її виграє. Справу української демократичної державности.

За це промовляє саме життя, закони історичного життя народів і країн, законів вічних і могутніх, яких не вільно нікому порушувати. Або мусить упасти весь світ під навалою хвиль соціальної революції „світового масштабу“, або впаде більшовізм — „класова революція російського масштабу“.

Українська справа — то не справа сьогоднішнього дня. Й тому неуспіх сьогоднішнього дня й не є її рішенням. І тому неуспіх сьогоднішнього дня не є „програнням справи“.

Боротьба за українську державність має свою перспективу. Цю перспективу треба вміти зазначити. Треба її мати.

В цьому все й полягає.

Брак перспективи — брак певного масштабу. Певної схеми. Певного погляду у давнє, в майбутнє.

Немає більш легкої справи, ніж жити тим, що дає „сьогодня“. Й може для цього „сьогодня“, й дуже трудне діло узгляднити те, що буде, що мусить бути завтра. Тут потрібно й перспективу, й віру в справу української державности. Віру в те, що вона повинна бути виграна. Що буде виграна.

І що те, що ніби „програно“ сьогодні — це є один з поодиноких етапів, котрі провадять Державний Центр до перемоги „завтра“. І може навіть не так самий Державний Центр, як ту державну ідеологію, що він заступає.

III.

Коли констатують, що Державний Центр „програє“ свою справу, — мусять пропонувати й способи рятунку.

Вони є. Й надзвичайно цікаво: вони всі направлені на знищення Державного Центра. Посередньо, чи безпосередньо.

Розуміється, большевики всіх своїх зусиль уживають для знищення Державного Центра. З попереднього можна бачити, чому. До того часу, доки існуватиме Державний Центр — не може існувати большевицька влада на Україні, як правна влада України, хоч би й в розумінні влади робітничо-селянської. Їхня влада буде збудована на піску, бо українське населення, що стогне під большевицьким ярмом, не може не думати про ті можливості, які несе з собою Державний Центр, той Державний Центр, котрий будував свою владу не на насильстві, не на чека й комісарах, а на порозумінні з населенням, на певній демократичній платформі, що забезпечував життєві інтереси всіх кол українського народу.

Большевики мусять мріяти про знищення Державного Центра, бо вони хочуть бути неподільними господарями України, бо в психології населення, в його думці мусить панувати переконання, що є тільки одна большевицька влада й іншої не може і неповинно бути. Чи фактично й немає.

Тільки з цього моменту Україна починає бути колонією Московщини, або „базою всесвітньої революції“, як це визначає їхня барвиста урядова термінологія.

Позиція большевиків для нас зрозуміла.

Але позиція українських груп? Громадян українських?

Відповідь мусила б бути ясною. Поскільки большевики, вороги української державности, за всяку ціну намагаються знищити Державний Центр, постільки всі українські політичні групи чи навіть поодинокі особи (на жаль, у нас мало не кожний українець є особа, що покликана до творення великих діл) повинні були за всяку ціну намагатися підперти Державний Центр, бо він є виразником української державности.

Коли російська еміграція поділяється на групи, підгрупи й відтинки, — треба ж не забувати того, що для неї забезпечені дві великих цінності: 1) традиція російської державности, що за свій початок бере — щонайменш — Івана Каліту й 2) Росія була й зараз існує. У нас немає ні того, ні другого, а, значить, немає ні часу, ні підстав для „теоретизування, для шукань, для зайвих абстракцій. Мусимо ро-

б и т и. Дбати не про форму, а про зміст. Не про трудового монарха або трудові ради або совети, а про саму українську державність. Здобудьмо державу з тим чи иным устоем політичним, а далі вже сперечатимемося про зміни в цьому устрою. І, дійсно, коли б ми мали й забезпечили Правобережжя й Лівобережжя, приступили б до творчої праці, міряли й приміряли-б—може щось з того, що пропонується зараз різними фантастами заслуговувало на увагу. Але-ж, коли справа ходить про скинення чужинецької влади, про саме наше буття, — тоді розмови можуть провадитись лише в одному напрямку: об'єднані всіх національних сил.

Так промовляє здоровий розум.

Промовляє в н ще й друге. Потяг до об'єднання мусить виявлятися, мовляв, знизу. Ріжні політичні групи повинні були виявити ініціативу що до свого об'єднання на ґрунті здорового програму.

Однак, спостерігаємо инше явище, ініціативу об'єднання взяв до своїх рук Державний Центр; ініціативу роз'єднання — ріжні громадські групи чи поодинокі особи. Рада Республіки — твір Державного Центра. Вона повстала — з доброї волі й глибокої переконаности Державного Центра, що українські політичні партії й громадсько-політичні організації знайдуть спільну мову, спільну плятформу державної праці. Не про підтримання Державного Центра — Голови Директорії й Правительства У. Н. Р. ходило керуючим чинникам Державного Центра, бо Раді Республіки було дано всю повноту влади, а про збереження ідеї української державности. Що-ж бачимо? Соц.-дем. вийшли з Ради Республіки; де-які инші політичні групи загрожують своїм виходом. Од чого вони відходять? Од самих себе, од можливости робити діло з власного розуміння. Себто: відходять од загально-державної справи, од боротьби за українську державність.

Чого-ж вони хочуть? Невідомо. Їм просто не подобається Державний Центр і його демократичні ідеали, вони хтіли б чогось иншого...

А щож ми спостерігаємо по-за Радою Республіки? В. Винниченко обстоює знищення Державного Центра, бо він

прихильник комуністичного ладу на Україні. М. Грушевський також обстоює знищення Державного Центра, бо він прихильник радянської системи на Україні, зфедерованої з Росією. Моркотун домагається за всяку ціну повалити Державний Центр, бо він визнає лише державну Росію, в склад якої увходила б і Україна. В. Липинський виступає проти Державного Центра, бо є прихильником ідеї трудової монархії на Україні. Є. Чекаленко докоряє Державному Центрові, що він не дбає про монарха для України, а С. Шелухин — що Державний Центр створив з С. Петлюри якогось монарха України. Оп. Андрієвський й Ол. Макаренко проти Державного Центра, бо самі хочуть бути Державним Центром. Ан. Макаренко й Ф. Швець проти Державного Центра, бо цей останній не визнає їх за Верховну Владу України.

Et cetera.

Біда полягає не в тому, що В. Винниченко, М. Грушевський, Моркотун, Липинський, Ф. Швець виступають проти Державного Центра й що біля В. Винниченка є якийсь Пасішник, біля М. Грушевського — п. Чечель або п. Шраг, біля В. Липинського — С. Шемет або Д. Дорошенко — а в тому, що представники — української інтелігенції, яка не жила ще державним життям, завжди пасла задніх і поневірялася в наймах, — виявляють стільки сектанства, стільки неповаги й до самих себе, й до народу, з нетрів якого вони походять. Стільки легкодухости й нікчемности — а що може бути гірше від цього!

Немає віри в народ і його майбутнє, й як за царських часів п. Винниченко й п. Грушевський чекали від „старших братів“, російських с.-д. та лібералів, порятунку для української національної справи, так і зараз вони чекають від тих же „братів“, тільки не від лібералів, а комуністів — порятунку для українського народу.

І що п. Грушевському або В. Винниченкові до все-світньої соціальної революції? А коли вони й думають про соціальну революцію, сидючи в Празі й Відні, — чи не подумують вони, що до того часу, доки вибухне всесвітня соціальна революція — народу українського як такого, з своїм психологічним складом і своєю соціальною структу-

рою, з своєю етнографічною традицією, з своєю історичною традицією — може й не бути. Сплундрована, здеморалізована, знищена морально нація — хіба то народ? Хіба то „база“ всесвітньої революції?

В. Липинський шукає трудового монарха. Але цей монарх має працювати в якомусь осередку, має вирятувати і ущасливити українську націю.

Це — колись... А зараз? Зараз немає й не може бути трудового монарха на Україні. І що-ж — в ім'я максималізму теоретичного має загинути й сам народ український й той Державний Центр, що підтримує його живий, протестуючий дух, що вживає всіх зусиль, аби зберегти українську націю від духовного й матеріального розкладу?

Большевики послідовні. Їм непотрібна Україна, а потрібні її багатства. Їм не потрібна нація свідомо себе й своїх бажань, а лише дисципліноване бидло, що працювало б на них, і на III Інтернаціонал. І вони роблять так, як того вимагають їхні партійні інтереси й інтереси III Інтернаціонала. Але вони, хоч роблять. Ця „робота“ викликає опір населення, йде боротьба й країна ясно поділяється на злочинців, що гвалтують і на тих чесних, що мають мужність не коритися тому гвалтові.

А що ж роблять п.п. Винниченко, Грушевський й К-о, як і їхній галицький товариш — Лев Ганкевич? Вони не йдуть до большевиків, бо ті їм не вірять. Сидять в безпечному місці й сіють на тилах українських героїв, що борються в ім'я національного й соціального визволення, розклад та зневір'я, дбаючи про ласкаву усмішку Раковського.

Певний я того, що таких людей не можуть поважати навіть панове Раковські й Бела-Куні, хоч і користаються в повній мірі з їхньої декстративної діяльності.

Ось та атмосфера, що складалася протягом останніх років навколо Державного Центра й якою мусіли дихати ті люде, що його не полишали. З одного боку, цілий шерег об'єктивних обставин, що з залізною необхідністю диктували події на Україні й відбивалися найнегативнішим способом на роботі Державного Центра. З другого боку, величезні коливання думки й сумління тих людей, що посідали керуючі місця в Державному Центрі й — в мірі не-

удач — один по одному його полишали, але не полишали мовчки, соромязливо, а з галасом, з величезними претензіями, оповіщаючи „боротьбу“ Державному Центрові, щоб „прінципами“ виправдати те Каїнове діло, яке вони робили на кривду цілому українському народові.

Почуття обов'язку, національна честь, знаття загальних обставин на Україні — все це вимагало від людей, які залишалися при Державному Центрі провадити уперто свою роботу. Але ця робота кожного разу діставала удари з боку тих, кому вірилося, кому доручалося одповідальне діло. Не було скупченої енергії, що завжди дає добрі наслідки, не було міці в ударній або опірній силі, — не було й не могло бути, поскільки не припинялися факти зради, поскільки відбувався процес розєднання національних сил.

Зараз знову розпочалася метушня в таборі зрадників. Кричать на гвалт про ліквідацію Державного Центра. Вимагають цієї ліквідації. Пишуть про нову „еру“ на Україні.

І хочеться спитати їх: вже давно відійшли від Державного Центра — і Винниченко, і Грушевський, і брати Ганкевичи, і Чечіль, і Шраг, і Шаповал, і Липинський, і Шемет, і Дорошенко; де-хто з них навіть намагався щось зробити, щось перетворити з теорії в практику — які-ж наслідки? Де комуністична або радянська або гетьманська Україна? Чи є Винниченко головою Совнаркому, або Грушевський — головою Центральної Ради Рад, або Липинський — прем'єр-міністром у трудового монарха, або Лев Ганкевич — хочби... секретарем у п. Раковського?

Писали, лаяли, „нищили“ Державний Центр, створювали „теорії“, розмовляли з Троцьким і Копом або з Скоропадським — деж реальні наслідки? Раковський — в Харкові, знищена морально й матеріально інтелігенція по містах та безупинна боротьба на селі, бо большевики поставили ставку: не на „комбеди“, не на знищення „куркулів“, а на розклад душі самого народу.

Вже самі большевики зрозуміли, що не можна збудувати нового життя на злодіях або нетямущих. Тим більше — не можна збудувати життя за допомогою цих елементів на

Україні. Бо мають будуватися не тільки соціальні форми життя, але й національно-державні. Бо — Україна має бути або її не повинно бути.

Має бути — тоді виступає боротьба за її незалежність, як чинник першої ваги; не повинно бути — тоді треба йти в прийми до Раковського, каятися — вмирати або діставати від нього індульгенцію.

IV.

Всі способи „рятунку“ української державної справи, що переводилися по-за Державним Центром У. Н. Р., як бачимо, не дали позитивних наслідків. Значіння цих „способів“ було чисто негативне: зашкоджувати тому, що існує.

Це — найлегша справа. Але це справа — ганебна. Й майбутній історик української національної революції сторінки, що відбиватимуть на собі „шукання“ п. Винниченка або Липинського, розкладову акцію п. Льва Ганкевича, нечисту метушню Моркотуна й інше, — писатиме з великою скорботою душі й серця.

І повстає питання: коли „правда“ всіх ворогів Державного Центра виглядає, як помилка або брехня, коли вони, ці вороги, виявили цілковиту нездольність забезпечити свою „правду життя“, — чи не полягає дійсна правда, правда національна, в тому, що пропагує, за що бореться й у що вірує Державний Центр?

Так, полягає.

„Критики“ Державного Центра допускаються завжди одної великої помилки. Вони звязують національну правду з тими людьми, що стоять близько Державного Центра. Люде можуть бути різні — талановиті й нездари, добрі й злі, знаючі й нетямущі. Але не люде є еством державної справи, а певні принципи, вистраждані й виплакані в кривій боротьбі за українську державність.

Коли соціалісти різних формацій стояли коло влади, — ми, представники націоналістичної демократії, добре знали, що не вони є Україною, що не вони є українською державною справою, що не в них ця справа полягає. Тому й не „відхо-

дили". Ні за часи В. Винниченка, ні за часи В. Чеховського, ні за часи Б. Мартоса, ні за часи І. Мазепи. Ми лишилися при Державному Центрі. І не в ім'я того, що влада колись належатиме нам, перейде від І. Мазепи до В. Прокоповича, а в ім'я тих абсолютних цінностей, що ми звикли поважати ще з часів першої російської революції й зуміли зберегти до часів другої революції. І певен я, що, коли б на Україні панувала українська влада, хоч би й радянська, хоч би й комуністична, але національна — ми не вагалися б. Пішли б і працювали; працювали б в твердій переконаності, що життя своє візьме і знівелює всякі експерименти.

Але знаємо, що панує на Україні чужинецька влада. Знаємо, що національна влада — це є Державний Центр: Голова Директорії й Головний Отаман військ У. Н. Р., та Правительство У. Н. Р.

Не тільки національна, але й правна влада, що покликана боротися всюди на різних теренах, за всякі обставини — з узурпаторами народньої волі, що покликана репрезентувати цілу українську націю. І це буде так довго, доки Державний Центр не повернеться на Україну або на терені України в правний спосіб не зорганізується нова національна влада.

В цьому полягає перше значіння Державного Центра.

Всеукраїнська Національна Рада у Відні, чи Український Національний Комітет в Парижі, чи Совнарком України в Харкові — всі ці організації різного характеру й різної удільної ваги — ні в поняттю народу українського, ні в поняттю європейських держав не є виразниками ідеї української державности.

Не дивлячись на різні мілітарні невдачі, — Державний Центр продовжує бути тим фокусом, в якому скупчуються і бажання народні, і ненависть ворожа, і всякі аспірації європейських держав.

Це значіння Державного Центра треба зберегти. Зберегти за всяку ціну. Загальними зусиллями.

Ідуть роки, а світ не може заспокоїтися, не може унормувати своє політичне й господарче життя. Тим більше

не можуть його унормувати й устаткувати більшовики. Не стало війн, не стало збройних успіхів, не стало шумовіння, з якого так зручно користалося — й надійшов кінець більшовикам. Повільно, але неублаганно здають вони свої комуністичні позиції, вже не дбаючи о всесвітню революцію або навіть соціальну революцію в Росії, а тільки думаючи про удержання за собою влади.

Але станеться те, що неминуче має статися: більшовізм упаде, а на його уламках повстане нове життя.

Нове життя!

Чи знов воно піде шляхом експериментів — по рецептах пп. Винниченка чи Грушевського? Чи знов задзвонять дзвони в Софіївському соборі й на площі Богдана Хмельницького замаячить постать якого-небудь трудового монарха? Чи знов в Александрівському палаці побачимо декоративну постать, коли й не київського генерал-губернатора, то якогось „Намісника федеративної України“?...

А кров, а жертви, а руїни?

Тому — програм української демократичної державности, що є фундаментом Державного Центра У. Н. Р., набирає надзвичайно важного значіння. Поза всяким сумнівом будуть „ліві“ й „праві“ спроби. Будуть експериментатори, які скористають ріжні настрої тих або інших кол українського населення. Його заведені надії, його втому й зневірря.

Чи дадуть ці „спроби“ жаданий лад і спокій на Україні?

Ні, не дадуть!

Відбувається в цілому світі складний політично-господарчий процес. Більшовізм міцними ударами бе по старій капіталістичній системі. Чи зруйнує він її дощенту чи тільки захитає — наслідки будуть, і такі: 1) виснаживши свою деструктивну силу, більшовізм упаде; 2) капіталізм не схоронить своїх політичних і господарчих позицій.

На уламках того й другого мусить повстати нова, незнана будівля, — й тим скорше, чим скорше в організах всіх народів забує непереможне бажання здорового життя.

Це не парадокс. Це глибокий символ того світового політично-соціального процесу, що відбувається на наших очах.

Відродження народів і країн — воно відбувається на протязі десятиліть, а іноді й століть. Коли повстане Німеччина? Коли зміцниться Польща? Коли загоїть свої рани Франція? Коли настане лад в Туреччині? Коли отямиться Росія? Коли віддихає Україна? Коли полагодить свої відносини з Ірландією Англія?

А що-ж таке влада Державного Центра? То влада не капіталіста, не фінансиста, не аграрія, не торговця, не попа, не генерала, не судді, не адвоката, що мешкають на Україні, а селянина українського, люду українського.

Не в палацах, не поміж золота й срібла, хвальних промов і тостів, не в блиску й урочистості повстала вона, а на полях українських, в осередкові селянському, що озброєний рушницею, а то й косою, йшов до злотоверхого Києва боронити право своє. Лад і порядок на Україні. Демократичну державність на Україні.

Й ця демократична державність має набрати й форм, що близькі селянству, що близькі народові українському, що забезпечуватимуть його нормальний розвиток.

Такий програм Державного Центра й в цьому полягає друге велике його значіння.

В потребах біжучої хвилі, надто на еміграції, де нещастя приголомшило людей, їхню здібність до об'єктивного спостереження, губиться значіння Державного Центра. Звикається до його керуючих чинників. Повстає потреба критики або й негування. Але не так виглядає справа в певній перспективі. Не так виглядають і керуючі чинники Державного Центра.

Не так — знову — ставяться до Державного Центра й большевики.

Коли програм Державного Центра „белогвардейщина“, чому-ж український народ не спирає ультракомуністичного програму Раковського? Коли Державний Центр вже нікого не репрезентує, чому ж представники українського селянства не йдуть до Раковського, Затонського, Кона, Мануїльського, а, переборюючи всі перешкоди, що ставлять Раковський, Затонський, Мануїльський, з далеких Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини йдуть сотні і сотні

верст, аби тільки переконатися, що Державний Центр існує й щоб дістати від нього директиви.

Чесний — зуміє дати відповідь. А я маю на оці чесних українців...

І той чесний, той віруючий, що викохав в собі любов і відданість українській національній справі в темні часи царської реакції, хто робив своє діло по закутках Києва, Харькова, Петербургу, хто, не зважаючи на шпигів і провокацію доніс свою любовь і відданість і до наших днів, днів горя, страждань і недолі, — він оцінить увесь жахливий цінізм, що згучить в кожному слові добровільних наймитів Раковського, які доводять необхідність самоліквідації Державного Центра, поставлення хреста над усією українською справою, над минулим і майбутнім нашим.

Ми знаємо, що того хочать, до того стремлять большевики. Але ми знаємо, що того не хоче український народ, того ніколи не виправдають наступні його покоління, бо немає більшого гріха, більшого злочина, ніж зрада своєму народові.

Й коли б вона сталася — до двох найтяжчих моментів в історії людскости: зради Каїна й Юди — долучився б ще третій, може найбільш ганебний.

І т. и.

Все це проблеми, що розвязуватимуться на протязі багатьох десятиліть і до того ж розвязуватимуться не нами, а наступними поколіннями.

Вулкан ще не раз вибухатиме.

Старе життя, що конатиме в конвульсіях, ще не раз вирячить на нас свої зуби.

Але повставатиме й нове життя. Які воно матиме форми? Не скажу й непотрібно казати. Я знаю його основну тенденцію: розвиватися в напрямку всебічної демократизації.

Не чека, не комісари, не пайок, не механізація, не чорна биржа, не заборчий імперіялізм, не плантатори, не гетьманські чи царські посіпаки визначатимуть нове життя й селянської України. Наш селянин протягом століть виховав в собі повагу до своєї й чужої праці, до права на продукти своєї й чужої праці, до понять „свогого“ й „чу-

жого“, до закону, що опрeдiлює на цiлому теренi землi українськiй лад i порядок, норми громадського спiвжиття, норми iндивiдуальної волi й волi колективної. Він хоче влади своєї, а селянська влада можи бути тiльки владою демократичною — владою бiльшості народу українського.

Отже, Державний Центр iснує й має iснувати. Й iснуватиме доти, доки пануватимуть над країною нашою китаїцi, башкири, iнгушi, москалi й iншi чужинцi, доки не скаже свого слова сам народ український, а не його грабителi.

Шлях Державного Центра — шлях страдницький. Але нація не може повстати з одного нашого бажання. В сьайвi радості й соняшної усмiшки. Без крові й руїн. Без Голгофи.

Повiльно йдуть події, але йдуть з залiзною необхіднiстю. Йдуть в одному лише напрямку — осягнення державної незалежності України — бо що раз покликане до життя, вмерти вже не може. Жертви були, жертви є, жертви будуть, багацько жертв, але вони нам забезпечать право на життя й розвиток. Або нам, або дiтям нашим.

Але обов'язок наш: лишити в спадщину наступникам нашим не порожнє мiсце, а країну, що забезпечить своє незалежне iснування, створить певну державну схему й приступить до творчої працi.

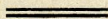
Цей обов'язок всiх нас, хто називає себе українцем, i в першу чергу — Державного Центра У. Н. Р.

Навколо цього треба стати мiцними рядами, пiдперти його i допомогти йому в одвiчальній, тяжкій, надлюдській працi. Для докорiв, для критики, для зiтхань — прийдуть бiльш слухнi час i мiсце.

А зараз — всiм однаково загрожує небезпека: iдеали найлiпших людей наших, що з такою вірою передавалися од покоління до покоління, зараз оганьбленi, потоптанi в багно, й большевицький хам справляє над ним свою тризну.

Тернів (Західна Галичина)

I—VI—1921 р.

Без перспективи.*)

„Наші емігранти стоять перед питанням, що їм з собою робити?“

Так пише автор передової з „Українського Слова“ (ч. 39).

„Я не згадуватиму ні про хибну діяльність нечисленних партій та гуртків, на які поділилася наша інтелігенція, ні про помилки та злочини окремих політичних діячів... Пора вже покинути оті партійні та особисті чвари, вороженчу, інтриги та однодушно, „односередне й одностайне“, взятися за справу виходу з того становища, в яке збігом обставин попала Україна.

Так говорить п. Є. Чикаленко („Воля“, ч. II, 3—4).

„Треба оглянутися на самих себе і чесно та щиро сказати собі: чи такі ми, якими повинні бути, а чи може не такі, або не зовсім такі? А коли не такі, то треба-ж ужити якихось заходів, щоби полагодити свої дефекти і стати — не кажу вже кращими — хоч не гіршими від інших людей. Чого-чого, а помилок наробили ми багато“.

Ці слова належать п. Модестові Левицькому („Укр. Триб.“, ч. 40).

З ненаведених цитат ясно випливає, що потреба шукання, потреба переоцінки дотеперешніх методів боротьби за українську державність і самого державного будівництва, яка охопила українську інтелігенцію на еміграції — про це я вже не раз писав в своїх статтях — набирає великої ваги.

Протягом трьох років визвольної боротьби, яку провадив наш Державний Центр, траплялися й успіхи й неуспіхи, але завжди залишалися перспективи, завжди залишалися добрі вигляди на майбутнє української державної справи.

Нині таких виглядів немає. Їх не бачить загал, бо він

*) „Укр. Слово“, ч. 57.

звук жити й мислити реальностями, тим, що має бути, тим що — без сумніву — має наступити. Загал нервується, метушиться, шукає виходу, не уявляє можливих перспектив, губить остаточно ґрунт під ногами... А звідси — деморалізація, роспорошеність сил, ослаблення національних позицій. Ліпші виразники загалу починають „аналізувати ситуацію“, виявляти „помилки“ й шукати „правдивих шляхів“, що справу української державности мусять довести до бажаної всім мети.

Це „шукання“, що досі характеризувало комуністичні (В. Винниченко), радянські (М. Грушевський) і гетьманськомонархистичні (В. Липинський) кола українського громадянства, — перекидається зараз на кола „центрові“, ті, що досі спирали та й продовжують спирати Державний Центр.

Це вже зобов'язує. Раз переводиться переоцінка цінностей по всій українській національній лінії, — мусимо на цьому уважно зупинитися, мусимо приглянутися до того що вважається за „помилки“, а навіть за наші „первородні гріхи“.

Що-ж довело нас до того тяжкого положення, в якому ми перебуваємо?

Автор передової статті з „Укр. Слова“ — а цю статтю, як і статтю М. Левицького, згадую, як зразок „обивательщини“, як характеристичний вислів думання нашого загалу — на це питання відповідає так:

„Інтелігенція наша замість того, щоб широким хвилям розбурханого народу говорити, що так, як є, годі; що треба ладу, треба послуху, треба-ж якогось провідника, — ще гірше бентежила народ, цькувала його на буржуїв, на попів, на кожного старшого й умнішого з горожан. Демагогія в найгіршій розумінні цього слова, облуда, брехня фарисейство, щоб тільки вдоволити своїм амбіціям, дохопитися хоч на хвилину влади, хоч трошки бути на верху. А там — „пропадай, Україна“.

Справді — „добре, коли я чужу жінку вкрав, але-ж як погано, коли мою жінку вкрали“.

Добре, коли монархично-мисляча інтелігенція обібрала за гетьмана Скоропадського, коли цей Скоропадський наблизив до себе всіх царських прислужників, коли ці прис-

лужники грабували й катували українського селянина, переслідували українську соціалістичну й республіканську інтелігенцію, коли проголошували федерацію України з Росією. Але погано, коли соціалістична й республіканська інтелігенція скинула Скоропадського, вигнала по-за межі України російських буржуїв, попів і всяких „розумніших старших“.

Добре, коли за владу чіпляються Бутенки, Кистяковські, Лизогуби, Соколовські, — і погано, коли до неї приходять Чеховські, Мазепи, Прокоповичі.

Не облуда, не брехня, не фарисейство все те, що пропагують українські монархисти. Брехня, облуда, фарисейство все, у що вірують українські соціалісти й республіканці.

Але-ж і ця готентоцька мораль, і вона нічого не дає для пізнання причин і наслідків тих подій, які відбувалися на Україні. Не дає вона й можливості повірити в потребу „якогось прдвідника“, себто: в потребу єдиноличної влади.

Не більш виявляє політичної інтуїції й розуміння подій й п. М. Левицький. Обиватель-монархист і обиватель-демократ в однаковій мірі слабують на гріхи загалу і невміння розібратися в політично-соціальних явищах, безмірний субективізм і парадоксальні висновки.

В одній з своїх попередніх статтів я вже зазначав, що оцінка подій з точки погляду „як би“ — обивательської точки погляду — не дає можливості поставити правдивий діагноз тяжкій дійсности й намітити тої вихід, який мусить нас довести до остаточної перемоги. А п. Левицький цілу свою велику статтю побудував виключно на „як би“...

Первородні гріхи наші — каже М. Левицький — хобливий патріотизм, індивідуалізм, портфелеманія, партійність, нечесність. Про перші два гріхи писалося в свій час багачко п.п. Сріблянським і Товкачевським, видатними українськими публіцистами. Але ще тоді зазначалося, що ті „гріхи“ — вислід співжиття нашого з росіянами, що, в суті річей, вони не лежать в природі українського народу, який в відповідальні хвилини може виявити й надмірну високість чистого патріотизму й надзвичайну єдність. Що до інтелігенції — ці

гріхи також не є істотними, бо вони зникнуть в той час, коли життя на Україні устаткується й всі творчі сили будуть покликані до здорової державної роботи. Думаю, що нема чому й нема в чому каятися українській інтелігенції. Думаю, що це не було й не є причиною тих неудач, що спіткали наш Державний Центр.

Партійність, портфелеманія...

Це не є первородні гріхи. Це — „ніякі гріхи“. Бо вони характеризують кожную націю, що живе державним життям. Й впливають вони з природи державної влади. Або влада є єдиноличною й тоді над усім панує апартійна воля „якогось керовника“, а народ виявляє свої бажання за допомогою тих партій, що до тої влади стоять в лояльній й нелояльній опозиції, або влада є народною, й тоді над усім панує воля самого народу, що виявляє свої бажання знов таки за допомогою тих же політичних партій. Іншого порядку не має й не може бути в державах — чи то монархіях чи то республіках — ХХ століття. Нечесність — то не є ознакою ні української інтелігенції, ні тим більше українського народу.

В такий спосіб „первородні гріхи“ наші, які — на думку п. Левицького — загубили цілу українську справу, — не є гріхами, не є нашими національними властивостями, яких треба позбутися або за які треба каятися. Вони є „нічим“... Себ-то, вони є елементами неістотними в поняттю загальнодержавного життя, елементами, так мовити, привходячими і, в усякому разі, — на цьому будувати цілу програму того, „чого нам треба“, як це робить п. М. Левицький — цілковито неможливо, бо було б річчю надприродною.

Отже, лишаяються обивательські „як-би“ п. М. Левицького.

Як-би у влади стояли міністри, „відповідні своїм посадам“, як-би „ветеринар не ставив своєї кандидатури на посаду товариша військового міністра, як-би на посади міністрів ми покликали „чужих“ людей, „варягів“, не заражених хоробливим патріотизмом і партійністю, добрих фаховців, що „працювали б по совісти“, бо „найнявся — продався“; як-би наші дипломати не крали і як-би політичні

партії не складалися з „собутильників і підвладних урядовців“ і не забирали з державної скарбниці на свою діяльність грубих мільйонів, як-би вони не гралися в парляментаризм, не робили великих днів у парляменті, пресії на уряд, міністерських криз; як-би не виголошували наші політичні діячі всяких промов — „може не голодували б наші люде тепер на еміграції, не пропадали б наші інваліди без усякої допомоги, може не було б і самої еміграції“...

А значить?! Була б Україна вільною, незалежною й великою державою.

„Блажен хто верує:

Тепло тому на світє“...

Дійсно, коли еміграція є наслідком неоправданих претензій ветеринара на пост товариша військового міністра або претензій де-яких партій на ті чи інші портфелі або незапрошення на урядові посади закордонних фаховців — ми всі виявили надзвичайну державну легковажність. Такі прості способи боротьби за державність з ріжними ворогами й збудування міцного державного організму — й ми їх не використали?!

Але — на жаль — п. М. Левицький глибоко помиляється. Справа полягає не у ветеринарі — хоч і ветеринар може бути великим знавцем військової справи, поскільки він перейшов у війську всі фахи боротьби з большевиками й деникиновцями — не в партіях, не в портфелеманії, а в об'єктивних чинниках, що лежали по-за доброю волею й ветеринара, й партій, й М. Левицького, й цілого українського народу.

Ці об'єктивні чинники: тісне політичне й економічне співжиття України з Росією, панування російської культури на Україні, брак національної свідомости в народніх масах, асіміляція української аристократії й міщанства, сектанство української інтелігенції й її цілковита одірваність від народу, повна непоінформованість Європи в українському питанні і т. д. і т. д. — вони в рішачий спосіб впливали на увесь хід подій на Україні. Їх опреділювали.

Студенти першого курсу були міністрами...

Були, бо мусили бути. Ці „студенти“ вірили в ті зоціальні гасла, що для народніх мас являлися давньою

може неусвідомленою, але близькою й конешною метою. Вони, ці „студенти“, вірили й в другі гасла, гасла національні, якими зуміли запалити душу народню. Вони покликали до життя величезний національний рух, що поступував в розвитку подій й, зрештою, виллявся в боротьбу за велику, за невмирущу ідею — державної незалежності. Цього не зуміли зробити туповці. Цього не зуміли зробити окремі „поважні“ одиниці з українського громадянства. Цю задачу вирішили наші соціялісти, наша молодь, ті-ж „студенти“, бо укр. соціялістичні партії склалися, здебільшого, в своїх керуючих центрах з зеленої молоді.

Добре це чи не добре — але так складалося життя на Україні, так диктувалися ці форми життя всім пепереднім ходом подій на Україні. Й ясно: жадні „варяги“, жадні закордонні фаховці не в стані були охопити складного соціального й національного процесу, що відбувався на Україні; тим більше — убгати життя в певні форми, залагодити відразу ті соціальні конфлікти, що брали свій початок в сивій давнині.

Багацько можна закинути нашим партіям, надто соціялістичним. І що до їхнього складу, й що до їхнього неуміння керувати, й що до їхніх політичних методів. Але ж не можна забувати про їхню роль, про їхню величезну прислугу державній справі, коли вони протягом років тримали національне напруження народніх мас на надзвичайно високому рівні, коли вони зуміли від цих мас видобути все найсильніше, що могло б активно обороняти справу державної незалежності.

І республіканські партії спромоглися на високі вчинки: вони прийняли національний прапор з рук лівих груп, що по черзі уступалися, вони зберегли Державний Центр і непохитно йшли й йдуть страдницьким шляхом української державности.

Так з вчинків різних політичних груп, так з невміння „студентів“, так з неодоладности наших дипломатів, так з внутрішньої боротьби — боротьби різних світоглядів, так з покликання до акції широких народніх мас — створився один закономірний ланцюг подій, що відбувалися на Україні, один процес національної революції, одна укінчена сторінка жит-

тя української нації, один міцний фундамент майбутнього народу нашого. А все це взяте до купи, виразно промовляє за тим, що для різних „як-би“ немає місця, що жадні „як-би“ не були й не в стані замінити законів історичного розвитку, спільних для всіх країн і народів. І все це вчить, що нація наша виявила максимум зусиль в тій стадії розвитку, в якому вона перебувала й перебуває. І все це, нарешті, твердить, що ці зусилля одчиняють широкий шлях до майбутнього, до кінцевого досягнення державних постулатів.

Тільки так може оцінювати політик минуле й сучасне. Тільки з такої оцінки може він приходити до прогнозу що до будуччини українського народу.

Нам потрібні не критика, не самоопльовування, а розуміння. Не нервовість, а витримка. Не обивательщина, а об'єктивність.

І коли вже говорити про наші „гріхи“, як то роблять обиватель-монархіст з „Укр. слова“ й обиватель-демократ з осередку Державного Центра, — вони полягають не в „леопардних, пантерячих інстинктах, охоті наживи й уживання, охоті горлати й панувати“, не в партійности або портфелеманії, а в слабуванні українського обивателя з еміграції на примитивне вишукування причин наших неудач і дуже легких „способів ратунку“. Але - те й друге впливає з одного „первородного гріха“, бо брак перспективи — то є найбільший гріх. Наші помилки, наші гріхи виглядають за помилки й гріхи, коли не маємо перспективи. Противно, почуття перспективи дає змогу вишукати корінь річей: надзвичайний розвиток національної свідомости в середині країни і надзвичайний зріст української ідеї по-за країною. Придбання це, очевидно, є вислідом з усього доброго й злого, позитивного й негативного, ідейного й нікчемного, що могла дати й дала в ході революції українська нація, різні її політичні верстви... Й воно є запорукою того, що нинішнє тяжке становище української державної справи є тимчасовим, є одним з моментів дальшої боротьби за незалежність нашого народу, тої боротьби, що не сьогодні розпочалася й не сьогодні укінчиться, але — не підлягає жадному сумніву — укінчиться успішно.

II*).

Не маючи перспективи, обиватель з еміграції, поскільки йому доводиться замислюватися над нашими „помилками“, — йде по лінії найменшого опіру й найбільшу помилку вбачає в тому, що йому найсильніше дошкулило, а насамперед — в „партійности“. Адже-ж партії формували уряд, уряд переводив всю державну політику, державна політика ніби збанкрутувала... звідси: „геть партії! Геть партійність!“

І треба признатися, що „інвазія“ на партійність є досить дружньою. Критика „партійности“ — досить задирукуютою. А висновки — досить рішучими.

„Те, що зветься партією — пише п. В. Садовський — у нас здебільшого не відповідає тому розумінню, яке вкладає в це слово Захід“. „У нас існування партій виявляється лише в існуванні їхніх центральних комітетів. Центральні комітети є у нас джерело цілої партійної евангелії, альфа і омега всього партійного життя. Центральні комітети у нас репрезентують для данної партії всі її місцеві організації, а, як упевняють зловязичні люде, нерідко й всіх членів партії“. „І дуже корисним проявом для нашого громадського життя ми вважаємо, що не зважаючи на надмірний зріст кількості партій, у нас разом з тим все-таки зростає число непартійних“. („Укр. Триб.“ ч. 13).

„Було колись — вторує п. Партійний — на Україні лунали партійні гасла, греміли партійні промовці. Тепер про це звичайно згадується з немилою оскоминою. Справді, з того партійного клетоту виходило багато самого шумовиння, — пустого й безпотрібного — і тому тепер на згадку про партії звичайно відповідають самим лише рухом невдоволення“.

*) „Укр. Триб.“ ч. 61. 1921 р.

„Мальовничість партійних позицій, брязкіт красних слів, спокусливий грім оплесків — затуманили й засліпили наших недосвідчених партійних людей, а терпкий смак влади отруїв їх партійну психологію. (Ibid., ч. 30).

„Дошкульна болячка наша — зауважує п. М. Левицький — ота партійність. Число партій росте у нас, як ті печериці після дощу, і робиться це дуже легко“. Але „поки ми не встановили міцно нашу державність, не забезпечились від ворожих зазіхань на нашу батьківщину, не треба нам того партійного калейдоскопу“. „Тепер нам потрібний єдиний фронт, отже одна партія: українська“, а „як утворимо свою державу, тоді може знову розсиплемося на безліч партій, і кожна з них може знов утирати сльози „неньці“ по своєму рецепту. Але можливо, що найдужча українська партія у. д. (український дядько) візьме добру ломаку і пожене геть усіх партійників за їх теперішню щирі діяльність, — і стане Україна безпартійною мужицькою державою, та може вже тоді спокійною і щасливою“. (Ibid., ч. 41).

Зауваження п. В. Садовського, що наші партії не відповідають „тому розумінню, яке вкладає в ці слова Захід“ — цілком вірне, але чи ж могло бути інакше? Уконституованість західно-європейських партій — виразність політично-соціальної ідеології й урівноваженість в питаннях тактики — зясовується уконституованістю цілого державного життя європейських країн. Де-які з цих партій лічать за собою сотні років існування, як, приміром, партії англійські. Інші політичні партії — італійські, німецькі, французькі — нараховують також не один десяток років свого існування. Вибори до парламенту, робота в самому парламенті й по-за ним, участь в урядовій праці — все те, що дає досвід, що вироблює сталі партійні традиції, що виховує цілий кадр державних мужів, — цю школу перейшли всі європейські партії. Чи-ж дивуватися, що наші партії не є подібні до партій західно-європейських?!

Як повставали наші політичні партії й за які умови працювали? Загальноросійська реакція, що панувала по всьому терені б. російської держави й, особливо, на Укра-

тіні, не створювала сприяючих умов для організації й розвитку українських політичних партій. Жадна партія не може існувати, не маючи тісного безпосереднього контакту з тими верствами населення, які вона репрезентує. А такого контакту з населенням не було й не могло бути у партій за часи реакції. Тому на Україні до революції майже не було політичних партій, а тільки ті завязки, з яких могли повстати ті чи інші партії. Революція насамперед принесла політичну свободу, з якої широко починають користати так партії, як і ті кола населення, що вони репрезентували. Завязки перетворюються на політичні партії. Але які? Поскілки народні маси висунули побіч політичних ще й соціальні гасла, постільки в першу чергу повстають і широко розвиваються ті партії, що переймають ці соціальні гасла, а саме: соціалістичні. Мало того, чим більший панував гніт до революції, тим більші були устремління працюючих мас, тим скрайніші були ті льозунги, що ці маси ждали й підтримували. Тому існували й розвивалися тільки соціалістичні партії, як перший етап того загального полівіння народніх мас, що обрхувала й використала згодом так зручно російська комуністична партія.

Для народження й розвитку республікансько-демократичних партій цілком не було ґрунту. З одного боку, їхні соціальні гасла були далекі для народніх мас; з другого — ті кола населення, що поділяли ці гасла, приймали їх і могли-б об'єднатися навколо них, — йшли цілковито в орбіті російської державности. Звідси — ідеологічна слабкість і невиразність наших республікансько-демократичних партій, що мусили навіть прибратися в соціалістичні коліри (соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники, за винятком партії народніх республіканців, що зорганізувалася на початку 1918 року) і може певна своєрідність їхньої тактики.

Ще менш відповідний ґрунт був для народження сутоконсервативної партії, яка також, пристосовуючись до революційних обставин, прибрала назву — демократичної (хлібороби — демократи).

Наші політичні партії повставали в бурі революції;

вони мусили відразу кидатися у вир політичного життя, не маючи часу ні для теоретичного обґрунтування своїх ідейних засад, ні для усталення своєї тактики; вони повинні були негайно творити державні форми життя, бо цього вимагали від них події, почуття обов'язку перед народом і майбутнє цього народу. Не було тих одиниць, що взяли б на свої плечі тягар державного будівництва; та й жадні одиниці не в стані були оволодіти революційною стихією. Ось чому відогравали таку керуючу ролю на Україні суто-соціалістичні партії (ес-ери й ес-деки) — перші жертви невдоволення українського обивателя. Ось чим, з другого боку, зясовувалася другорядна роля республікансько-демократичних партій, їхня непопулярність на початку революції й їхня внутрішня прострація в той момент, коли до їхніх рук перейшла влада, коли вони цю владу прийняли й коли також впали жертвою невдоволення обивателя („на згадку про партії звичайно відповідають лише рухом невдоволення“).

Обиватель, згадуючи впливову ролю партій, часом невідповідний склад їхній, взаємну їхню боротьбу, користання де-яких з них державними фондами для партійних цілей — тільки махає рукою.

В той же час — роля українських політичних партій в справі боротьби за українську державність величезна, ця роля є надзвичайно позитивна й цього не вільно забувати нікому.

Не буду повторювати того, що я згадував у попередній статті, а саме: партії наші зуміли покликати до життя національний рух, що стихійно охопив народні маси й притягнути до активної боротьби за українську державність всі здорові елементи. Доба Центральної Ради — одірвання від Росії, перша боротьба з большевиками, союз з німцями; повстання гетьмана Скоропадського й друга війна з большевиками; героїчний похід української армії в запілля ворога; польсько-український союз і новий наступ на большевиків і т. п. — все це переведено з ініціативи українських політичних партій їхніми представниками в уряді. А всі ці моменти — хиба не блискучі рядки, що вже записані в історію нашого народу? Хиба не традиція укра-

їнської державности? Думаю я, що дрібні факти партійного життя, з яких, приміром, глузує п. М. Левицький, забудуться, а ці факти державного життя, витворені зусиллями партій наших — вже заслужили собі право на вічність. І може соціалістичні партії більше право, ніж партії республікансько-демократичні.

Ми всі говоримо про демократичну українську державність. Але теорія цієї демократичної державности повстала не сама по собі, а як вислід боротьби світоглядів; як компроміс лівих устремлінь і устремлінь центрових. Цю теорію не творили п.п. Садовський, Левицький, Партійний і іже з ними, а ті „свистуни“, які може на думку п. М. Левицького, й компромітували „сивих, поважних і розумних“ німців, але які з своїми одностудцями працювали в самій гущавині народнього життя, захоплювалися, помилялися, може, доктринували, а разом з тим — кристалізували певні методи державного будівництва.

В тому ж процесі боротьби світоглядів склалася певна партійна класифікація, що в повній мірі відповідає соціальної структурі українського народу й відбиває його політичні потреби. Я маю на оці тільки три групи партій: соціалістичну, республікансько-демократичну й монархичну. Кажуть про велику кількість партій, що ростуть — „як ті печериці після дощу“. Але річ не в кількості, а в ідеології. Спільні риси цієї ідеології опреділяють дальніший процес нашого партійного життя. Саме: в напрямку їхнього об'єднання.

Однак, українські політичні партії відіграли позитивну роль не лише на Україні. Відіграли вони цю роль й на еміграції. Коли Державний Центр спіткала недоля й він мусів перенести свої апарати на чужу землю, — його авторитетно сперли не поодинокі особи, не „безпартійні“, а ті ж самі політичні партії. Діяльність міжпартійного бюро протягом грудня місяця минулого року, що спричинилася до найскоршого скликання Ради Республіки, назавжди лишилась найяскравішим моментом в історії українського громадського руху за останні часи.

Таке значіння „партійности“, така роль українських політичних партій й таке їхнє позитивне значіння з пог-

ляду об'єктивного спостереження в світлі політично-державної перспективи. В освітленні політика, а не обивателя, для котрого все „зрозуміле“ й все „дуже просте“.

Але що таке „безпартійність“? Це є найгірше виявлення того індивідуалізма, проти чого так гостро повстає п. М. Левицький. Влада мусить належать безпартійним, як найліпшим, як „сивим і поважним“, як фаховцям?! Але в чому полягає критерій, що дає змогу визначити „найліпших“, бо той, хто з погляду п. Левицького є найліпшим — з погляду, приміром, п. Садовського може бути найгіршим? Хто визначає цих „найліпших“ — і чому-ж той, хто їх визначає з боку морального й фахового, повинен не помилятися? Й чому-ж всякий „сивий й поважний“ є обов'язково „розумний“ й „найліпший“? І чому-ж, нарешті, кожний варяг, кожний чужинець — є „найліпший“? І хто в стані визначити, що він „найліпший“? А коли приймати це на віру, — чому-ж не увірувати, що й наші політичні діячі можуть бути й „чесними“, й „розумними“, й „поважними“, хоч і без сивих волось на голові?

Ще більш наївними видаються міркування про те, що правительство, складене з „чужих людей“, які „вивчать української мови“, бо „найнявся—продався“ — можуть розв'язувати ту безліч політичних питань, що становить державне життя нашої країни, для них цілком незнайомих країни.

Ось яскрава демонстрація „безпартійности“. Здійснити ці „безпартійні“ думки безпартійного п. Левицького — поставити хреста над цілою державною справою.

Підемо далі. Мод. Левицький подає цілий „безпартійний“ плян, що має урятувати нашу справу. Але чому ж його плян кращий? Безпартійний Садовський або безпартійний „Партійний“, або всякий другий безпартійний можуть мати свої пляни порятунку. Який же плян вибрати фаховому урядові, складеному з „варягів“? І як задовольнити, як примирити всі претензії безпартійних порадників?

Пан Садовський радіє, що „не зважаючи на надмірний зріст кількості партій, у нас разом з тим все таки зростає число непартійних“. На щастя, це не відповідає дійсності. Але, коли-б справа виглядала так, то це

було б жалю гідне явище, — й мусили б згори сказати, що не посунулися ми далеко в боротьбі за українську державну незалежність.

Нам потрібна Україна — пише п. Мод. Левицький — як „безпартійна держава“. А хіба держава може бути партійною? Правда, держава буває республіканською або монархичною, але „республіка“ й „монархія“ — то форми правління, не більше.

Нам потрібна — продовжує п. Мод. Левицький — одна партія: український дядько, що дужою ломакою битиме всяких „партійників“. Чи казати, що то є — тільки... парадокс, висловлюючись мягко, тільки типове виявлення цілковитого нерозуміння природи політичного життя, „безпартійности“?

Мод. Левицький каже про єдиний фронт безпартійних людей. Можна собі уявити, що то буде за політичне рагу!

Нарешті — коли кожний безпартійний є держава *suī generis*, з своїм пляном державного будівництва, з своїм „кладезем мудрости“ — він є один. Ні на еміграції, ні на Україні за ним не має нікого, хіба-що пара приятелів або — по термінології п. М. Левицького — „собоутильників“. Інше діло партія: кожна партія має гроно своїх прихильників і на еміграції, і в країні. Одні партії нараховують їх десятками, другі — сотнями, а треті — тисячами й десятками тисяч. На еміграції ці партійні „люде спирають Державний Центр і зберігають саму еміграцію від розкладової роботи „безпартійних“, в середині країни — активно борються з окупантами й організують опірні сили. З поверненням на Україну — безпартійні вертаються, як одиниці, що в ліпшому разі роблять певне фахове діло; „партійники“ вертаються, як організовані групи, які протягом найкоротшого часу мобілізують всі свої партійні сили, політично усвідомлюють ті чи інші кола населення, організовують їх політично, — й тим злегшують роботу державного апарату.

В такий спосіб, з усього сказаного ясно випливає, що, коли вибирати між „молодою партійністю“ й „сивою та поважною безпартійністю“ — ліпше вибрати першу; коли давати владу партіям, що після твердження п. М. Левицького зростають, як печериці після дощу, чи безпартійним, що

після твердження п. В. Садовського мають тенденцію зростати, як ті-ж печериці — ліпше її давати першим.

Бо не безпартійні будуватимуть державне життя, а „партійники“: так було, так є, й инакше не може бути в кожній цивілізованій державі за наші часи.

Чи хочу я всім цим сказати, що немає хиб, немає помилок в тактиці наших політичних партій? Що усталена їхня ідеологія? Що нормальна їхня велика кількість? Що оправдані всі їхні претензії? Що все виглядає гаразд, що до їхньої конструкції? Що вони не одірвані від своїх основних баз?

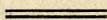
Безперечно, ні. Я цілком поділяю думку п. М. Кушніра-Якименка, який правдиво зауважує, що „на Україні утворилися такі умови життя, котрі вимагають перегляду партійних програм, ідеології та тактики“ (Укр. Триб. ч. 36).

Але: одно діло переконструкція партій, друге — повне їхнє нехтування. Перегляд ідеології й тактики партій мусить наступити, як і перевірка цієї ідеології й тактики в народі. Певен в тому, що кількість партій значно зменшиться, що вони об'єднаються в форму кількох партій — соціалістичної, республікансько-демократичної й консервативної, але також певен, що ніколи не наступить такого моменту, коли жадних партій не буде на Україні, а вона складатиметься виключно з обивателів, виключно з безпартійних.

Узгляднути все це — припинити безплідні заглядання в „корінь річей“, бо він, в усякому разі, полягає не в „партійности“, а тим більше „безпартійности“, не в злі першої й добрі другої, як думають всі ті, хто за останній час виступає „конно, людно і оружно“ проти наших політичних партій.

Т а р н і в.

10—VI—1921 р.

Testimonium paupertatis.*)

В попередніх статтях я зазначав вже, що обиватель наш, констатує тяжке положення Державного Центра, шукає „помилку“, похибок, щоб — в свою чергу — знайти вихід. І подібно до того, як за „помилки“ охоче приймається все те, що „намулило очі“ — партійна боротьба, міністерські кризи, неохайне ведення державної господарки — за „вихід“ приймається щось протилежне існуючому.

Державний Центр обстоює республіканський принцип — треба проголосити інший принцип: комуністичний, радянський, або монархичний. Треба замінити республіку на совдепію (Винниченко), раддепію (Грушевський), монархію (Липинський). Її замінити тому, що для одних вона контрреволюційна форма державности, для других — занадто революційна; що не дає можливості розвинути в належний спосіб всі творчі сили народу, піднести його добробут, а найголовніше — забезпечити незалежність української держави й завести лад і порядок в ній.

І в мірі того, як комунізм в Росії й на Україні йде на згасання, як провалюються совдепія й раддепія, — все частіше й частіше лунають голоси про монархію, що ніби найбільш відповідає й духу народньому й сучасній стадії політично-економічного розвитку на Україні.

Її не тільки з боку фанатиків монархичної ідеї, а й з боку людей, що були досі прихильниками Державного Центра з його республіканською системою.

Але чому монархія, а не республіка, як у більшості цивілізованих народів цілого світу?

А тому — відповідає п. Є. Чикаленко, один з видатніших туповців, який не страдав ніколи на монархоманію й ставився завжди толерантно до Державного Центра, — що монарх, і тільки монарх, зможе дати бажаний спокій,

*) „Укр. Триб.“, № 63.

тільки монарх зможе збудувати українську державу та оборонити її від сусід. І треба спішити поставити цього монарха в своїй державі, поки ще не настав всеросійський цар, до якого неминуче врешті приведе централістично-самодержавна комуністична влада, бо Україна з московського комуністичного ярма знов попаде в московське царське, хоч може трохи й легше за те, що було до революції“ („Воля“, т. II, ч. 9-10).

„Українець — доповнює п. К. Білокриниченко — ще цілком не виробив собі сталого світогляду. Він є ще стихійна сила, що працює без плану, без системи, сила, яка без поводиря може лишень руйнувати, а не будувати“ („Воля“, т. II, ч. 9-10).

Розуміється, твердження про те, що „тільки монарх зможе збудувати українську державу“ — занадто ризиковане.

Не монарх будує, а певні класи, що спирають монарха й на кого монарх спирається. Які-ж то класи? Землевласники й буржуазія (торговля, промисел, фінанси). Українські землевласники є одиниці, а землевласницька класа в цілому нічого спільного з справою української державности не має й не хоче мати.

Є також поодинокі українські промисловці, торговці й фінансисти, але ціла міщанська класа — вона є ворожою ідеї української державности. На кого ж має спиратися монарх? На ці одиниці? — Бути без ґрунту й не мати жадної можливості, щонебудь зробити, тим більше „дати бажаний спокій“... На землевласницьку й міщанську класи? — Оскільки не було б спротиву з боку українських народніх мас, а він буде — провадити антинаціональну й антидержавну політику, себ-то улегшувати Україні можливість попасти „з московського комуністичного ярма в московське царське“.

„Треба спішити поставити свого монарха в своїй державі“, каже Є. Чикаленко. Инакше нас випередить всеросійський цар. Думаю, що не треба спішити, бо історія вчить, що період революційного піднесення, як і період революційного підупаду — майже рівні. І поскільки Росія цілковито забезпечена від чужеземного втручання, поскільки

ки революційний процес відбувається без зовнішніх впливів, постільки й даних для всеросійського царя немає; вони можуть повстати, але в далекому майбутньому, себ-то тоді, коли знов-таки соціальна база монархії буде знищена до щенту. Ніщо не може повстати само по собі, з одного чийогось бажання. Ніщо — в тому числі й монархія. Вона — повторюю — може бути, але лише в наслідок певних політично-соціальних умов, а ці умови сприяють в даний мент комуністичній системі управління, що проторює шлях тільки для демократичного ладу, тільки для демократичної республіки.

Не більш серйозним виглядає і твердження п. К. Білокриниченка про те, що українець, як сила руйнуюча, потребує поводири. Історія останніх років боротьби за державність, противно, дає багацько фактів, які виявляють творчу силу української нації. За це промовляє виразно один факт: в нечувано тяжких умовах безупинної боротьби з ворогами, з одного боку, й революційного безладдя поміж населенням, з другого, — українські керуючі кола спромоглися й на створення своєї схеми державного управління, свого законодавства й особливо на організацію регулярної армії, що здобула собі славу не тільки на рідних теренах. За це промовляє й другий факт: самоорганізація нашого селянства. Боролися ворожі сили й протягом років не було сталої, авторитетної влади, а та влада, що найдовше затримувалася на Україні, всіх зусиль вживала, аби роспорошити і деморалізувати наше село, — проте, український селянин заховав й свою господарчу незалежність і господарчу систему, і свій національний уклад, і зберіг навіть—до певної міри—свій добробут.

Що-ж то, зрештою, за монарх, який має ошчасливити Україну і „збудувати українську державу та оборонити її від сусід?“

„Українським монархом — заявляє п. Чикаленко — не може бути ні Скоропадський, ні Петлюра, ні хтось інший свій, бо на своєму ми, по своїй недісциплінованості, не обєднаємося, не помиримося, а знов тільки якийсь Варяг, як в старовину, якийсь чужоземний король, що матиме за собою піддержку якоїсь держави, прийде з

своєю гвардією, привезе своїх, а не московських „фаховців“ чи „спеців“ і поведе політику понадклясову, понадпартійну і зорганізує державу з неграмотних хліборобів, як це зробили в наші часи чужоземні королевичі в Греції, Румунії, Болгарії, а приклади культурних народів, як Фінляндці, Прибалтійці, Чехи та інші, що зорганізувалися в республіки, до нашого неграмотного народу не підходять“.

Для кожного, хто може вдуматися й зрозуміти смисл подій на сході Європи й, особливо на Україні, повинно бути ясным, що думки п. Е. Чикаленка — безпідставні, наївні й нереальні. Проте — на еміграції вони набирають певного значіння, впливають на дезорієнтованого українського обивателя, який хоче бачити в них такі істини, „наслідки яких в будуччині поки що годі передбачати“.

Отже, мусимо над ними застановитися.

Ідея про варяга й варягів дуже подобалася.

Варяг є необхідний для того — повторює п. К. Білокриниченко — щоб скоординувати силу народу українського та „пустити її по певному кориту“. Цей варяг „повинен бути перейнятий українською свідомістю, повинен зжитися загодя з ідеєю самостійної України, поставити її інтереси вище по-над всіма варяжськими, повинен навчитися української мови, і ще більше — закохатися в ній. Варяг згори мусить ненавидіти два народи — московський й польський — і уникати оточення себе представниками цих народів, щоб не підпасти під їх вплив“...

„Закохатися,“ „згори ненавидіти“ — скільки романтизму, але, на жаль, він в політиці нічого не вартий. Не романтизмом будується держава, не маніловським міркуванням, а залізом і кровю, холодним розрахунком.

Варяг повинен бути „свідомим“, „вивчитися української мови“, „якимсь чужоземним королевичем“...

Невже це й є те, що вирятує справу української державности? Невже в цьому й полягає наше визволення? Невже тільки в покликанні „якогось королевича“ заховується ціла можливість дати лад і спокій на Україні?!

А що-ж коли народ не захоче цього „варяга“? Й звідки п.п. Білокриниченко й Чикаленко певні того, що народ захоче „чужоземного королевича“? Чи — в їхньому розу-

мінні — народ є бидлом, яке не має ні своєї волі, ні своїх бажань? („приклади культурних народів до нашого неграмотного народу не підходять“). Аджеж — досвід революції вчить, що по-за бажаннями народніми жадна особа не може усидіти на Україні, „правити й володіти нею“, бо психологія населення є іншою, ніж то було за старі часи.

Зрозуміла річ: йде не про варяга, як варяга, не о те, що він когось кохатиме, а когось ненавидітиме, що вивчиться української мови, а о ті соціальні класи, на які він спиратиметься в переведенні своєї державної праці.

Що-ж то за класи? „Чужоземний королевич“, „варяг“, каже п. Є. Чикаленко — має прийти на Україну з „своєю гвардією“, з своїми „фаховцями“, взагалі, з своїм оточенням. І хоч п. Чикаленко певен того, що „варяг“ і „варяги“ поведуть „понадкласову, понадпартійну політику“, проте — ніхто й ніщо не може працювати й жити в „безвоздушном пространстві“. „Варяг“ з своєю бюрократією примушений буде шукати співзгучних елементів, що піднесли б місію збудування держави й тим більше, що — після авторитетного зясування п. Білокриниченка — „українець“, себ-то в першу й головнішу чергу — український селянин, „здібний лише руйнувати, а не будувати“. Такі співзгучні елементи — це класи пануючі: міщанство й аграрії. Цьому є й відповідні ілюстрації з нашої історії: прихід „варягів“ — німців на Україну. Що всім керував генерал Айхгорн замість якогось „принца крови“, — від того положення не змінюється. „Варяг“ прийшов з „своєю гвардією“, прийшов з твердим переконанням перевести в життя „ідею самостійної України“ — й не міг знайти спільної мови з народніми масами. Й замість „держави неграмотних хліборобів“ будував державу аграріїв і промисловців.

Іншого шляху для „варяга“ не було й не може бути. Для всякого варяга — чикаленківського чи айхгорнівського. Чи якогось іншого.

Це остільки очевидно, що наслідувач п. Чикаленка в рішучий спосіб поборює його думку про „свою гвардію“, про варяжську гвардію. „Варягові війська не треба — пише п. Білокриниченко. — Військо він складе з того матеріалу, який дасть йому сама Україна. Йому досить мати невелику

кількість інструкторів, яких тепер після останньої війни досить вештається без праці по всіх державах Європи". Не буде цього — буде „нове кріпацтво“ на Україні.

— Можна з певністю сказати, продовжує п. Білокриниченко, що він матиме „з казковою швидкістю“ і військо, і урядовців, і лад в нашій країні.

Я вже зазначив в горі, що одна людина не в стані перевести плян державного будівництва, наколи не буде спиратися на певну соціяльну базу. Зазначив також, що ця людина не може існувати поза доброю волею народніх мас. Але — чому ж ці маси мають спирати всякого варяга? Чому вони, не увірувавши ні в Винниченка, ні в Грушевського, ні в Скоропадського, ні в Раковського, — мають раптом увірувати в одного з одпочиваючих Гогенцолернів чи Габсбургів?

Очевидно, що про таку віру не може бути жадної мови...

Пан Чикаленко вважає, що наш Державний Центр на чолі з С. Петлюрою повинен перейнятися думкою про необхідність заведення монархії на Україні і виконати свій обовязок що-до підшукування відповідного кандидата на відповідний трон. Але я певен тому, що, коли б оці думки п. Є. Чикаленка були переведені в життя, — це спричинилося тільки до збанкрутування самої ідеї української державности.

Та й де є в світі та держава, що заохотилась упорядити цілу експедицію на Україну в цілях „упосадження“ вакантного королевича? Часи, які згадує п. Чикаленко, — коли чужоземні королевичі були закликані до Греції, Болгарії, Румунії для організації „держави з неграмотних хліборобів“, давно минулися, й хіба не ми були свідками того, як ці „неграмотні хлібороби“ виганяли — правда не королевичей, а королів — з тих же Болгарії й Греції?

Все гаразд виглядає лише за певні обставини й коли накинути думкою в доісторичні часи, і намалювати собі, як наші предки билися навкулачки, не хотіли один одного визнавати й установити на своїй землі лад, — можливо, що й добре було, коли прийшов „варяг“ з доброю сотнею озброєних людей й всіх привів до послуху та підлеглости. Але це було, принаймні, тому де-кільки тисячеліть. А коли

згадати наші часи—ХХ століття, величезний простір заселений сорокамиліоновим народом — говорити про варяга, що один, сам по собі, лише своїм царським походженням, імпонуюче вплине на народні маси й примусить їх рахуватися з його волею, його бажаннями, його наказами—дивно стає від всіх цих мрій про „варяга“ і „варягів“, від всіх цих вигадок людей, які, перебуваючи на еміграції, загубили чуття міри й відповідальності. Можна подумати, що не було ні революції, ні соціального руху, що і зараз не відбувається на Україні глибокої перебудови в структурі її населення, що нічого не трапилося, що відсутність ладу зясовується тільки спеціальними прикметами українського характера. І архаїзмом віє від усяких вигадок і п. Білокриниченка й п. Є. Чикаленка: такі далекі ці вигадки від справжнього життя, — від сучасних подій і сучасних потреб!

Звідси випливає, що мрії про варяга — то є безпідставні й нікому не потрібні мрії. Навіть — скажу більше — шкідливі мрії.

Але й мрії про свого варяга, про свого монарха також не можна uważати за щасливі.

„Нам потрібна — пише п. М. Левицький — єдина влада, що визволила б Україну від чужинецької напасти і довела б її до установчих зборів, які вкажуть ту форму влади, якої бажає більшість нашого народу. Ту владу нині треба віддати в руки щирого українця, чие ім'я з надією повторює навіть мала дитина на Україні. Інакше кажучи — С. Петлюри“...

Поскілки, на мою думку, „варяг“ не може принести спокій й лад на Україні, як варяг — певен, що й С. Петлюра їх не може забезпечити, як Симон Петлюра. А лад і спокій може принести й забезпечити тільки Державний Центр — і С. Петлюра, і Правительство, свідоме своїх завдань, і той колективний орган, що репрезентує ідею народоправства, що в собі консолідує всі відтінки народнього думання, всі угруповання, які відбивають інтереси тих чи інших кол українського населення.

Часи Цезаря, Августа, Карла Великого, Петра, Фридриха Великого, Наполеона — вже минули назавжди, як ті

НА ВУЛКАНІ.

соціяльні умови, що сприяли створенню „єдиної влади“ й що забезпечували для останньої певний успіх.

„Варяг свій“, „свій монарх“, свій абсолютизм — ця ідея не може примиритися з ідеєю української демократичної державности, бо її негує, або й — цілковито нищить.

Взагалі, мрії про варяга й варягів — то є вислід нашої безчасности, яка викликає зневіру й розпуку; то є брак певности в наш нарід, в його творчу, будуючу силу; то є, справді, свідоцтво політичного й морального убожества тих, хто в цих мріях знаходить вихід з нашого тяжкого положення. З мріями треба укінчити, бо вони викликають лише розклад нашої еміграції й новий занепад української державної справи, що вимагає не роз'єднання, а об'єднання, не варяга, а самоорганізації народу, не єдиної влади, а співділення всіх, хто лише стоїть на ґрунті української демократичної державности.

Іншого шляху, який би гарантував нам успіх, — немає й бути не може, й про це треба твердо пам'ятати.

Тернів. 17—VII—1921 р.

„Ми“ й „ви“...*)

Дістаю листи від багатьох знайомих. Читаю різні статті. Й кидається мені в очі одне характеристичне *signum temporis*.

„Робіть своє діло — пише мені людина, що приймає участь в українському рухові з 1909 року. Державне щастя прийде. Я вірю в те і чекаю на нього в Європі“.

„Судячи по конвульсіях Моркотуна, — ви збираєтеся з силами, щоб рушити на Україну. На мій погляд, коли це правда, не варт цього робити, бо не своєчасно“.

Це пише визначний український діяч, що посідав дуже високий пост в нашій Республіці.

*) „Укр. Триб.“ ч. 74. 1921 р.

„Я рішив йти своєю дорогою — пише один з ветеранів нашої національної справи — і з Вашим урядом розійтися. Хай він краще подбає про те, щоб нагодувати інтелігенцію, що завів під дурного хату“.

„Ми розійшлися з вами — кажуть українські комуністи — бо ви контрреволюціонери, „гладіатори“, „вороги народні“.

„Ми залишили вас — кажуть українські монархисти — бо ви демократи, а демократія не здібна до державної творчості“.

„Ми уходимо від вас — кажуть українські соціально-демократи — бо ви провадите антидемократичну політику“.

„Ми не визнаємо вас — кажуть галичане — бо ви запродавці“.

„Ми“ й „ви“... „Ми“ не визнають „ви“. „Ми“ нападають на „ви“. І ніби: „ми“ краще від „ви“.

Хто-ж це „ми“ — і хто „ви“?

„Ми“ — це б то члени Директорії, що покинули Державний Центр в найкритичніший для нього мент і помандрували для „відпочинку“ за кордон; б. міністри, що покоштували влади й не хтять вже приступати до „чорної роботи“; б. фінансові агенти, що пустили фінанси по-вітру й чекають на той слушний час, коли Державний Центр розпорошиться остаточно, а їхні операції „поглотит медленна Лета“; б. дипломати, дипломатичні здібності яких не визнав Державний Центр; б. кооператори, що одірвані від своєї основної бази, блукають по Європі; б. урядовці закордонних місій, що лишилися по європейських центрах після скорочення штатів; б. видавці, що дістали від уряду У. Н. Р. грубі міліони на свою видавничу діяльність... Кажучи коротко: то все люде, що служили нашій Республіці, що її коштом жили — й жили, не погано. І в групі, яка себе характеризує словом „ми“, не має жадної людини, що була б незалежною в повному смислі цього слова, що в той чи інший спосіб не звязана була б з Державним Центром. І не тільки ідеологічно.

Властивість нашої інтелігенції, як здебільшого, інтелігенції кожної молодої держави: вона бюрократизується. Утворюються державні апарати в центрі і на

місцях, які притягають — і мусять притягати — величезні кадри національно-свідомої інтелігенції. Українська інтелігенція — з огляду на її малу чисельність — обюрократизувалася в найбільшій мірі. Зараз — особливо за кордоном — помічається протилежне явище: б. міністри, б. дипломати, б. фінансові й торговельні агенти, б. урядовці — вони перетворюються на приватних громадян — рантє, журналістів, адвокатів то-що — які складають так зване „українське громадянство“. Але ніщо не може затєрти того факту, що це „громадянство“ починало свою бюрократичну карєру за найкращі часи — добу Центральної Ради, Гетьманщину й перші часи Директорії, що воно тримало в своїх руках владу, — себ-то вироблювало основні засади й внутрішньої і міжнародньої політики.

Винниченко, Грушевський, Жуковський, Шаповал, Мартос, Шадлун, Шелухин, Порш, Христюк, Галіп і інші — хіба не вони протягом дуже довгого часу репрезентували ідею української державности?!

В № 1 „Борітеся-поборите“, „закордонного органу української партії соціялістів-революціонерів“ або українських радянців під декларацією III конференції ес-ерів, що гостро критикує політику Державного Центра, знаходимо такі підписи:

1) б. Президент Української Центральної Ради;
2) б. Товариш Президента У. Ц. Р.; 3) б. Секретарь У. Ц. Р.; 4) б. Військовий Міністр У. Н. Р.; 5) б. Міністр Внутрішніх Справ У. Н. Р.; 6) б. Міністр Земельних Справ У. Н. Р.; 7) б. Міністр Пошт і Телеграфів У. Н. Р.; 8) б. Комісар Поділля.

Що це значить?

Не думаю, щоб автори декларації, підписуючись повними „титулами“, — тільки пишалися. Мовляв, хоч і бувши, але „персони“. Така старанність в самотитульованні — Винниченко свою відозву до європейських робітників також підписав, не як Винниченко, не як письменник, а як бувши й Премєр-міністр і Голова Директорії У. Н. Р. — переслідує дуже просту мету — ударити як мога сильніше по Державному Центрові: „ми його створювали, ми стояли

на його чолі, й кому-ж ліпше знати, як не нам, хто був владою в новоповсталій республіці, що ця республіка віджила свій вік, що інша форма української державности має повстати на Україні.

Це мусить переконувати, принаймні, легковірних і малорозуміючих.

Мене-ж цікавить інший момент.

„Ми“, які нападають на „ви“, самі визнають, що „ви“ переводять ту роботу, початок якої зроблено тими-ж „ми“. І дійсно, переводять, бо навіть революційне законодавство лишається й до-нині ще в силі, як лишаються в силі й всі демократичні тенденції української державности. В такий спосіб, „ми“ критикують самих себе, обвинувачують, бо каються — не знищує того, що зроблено, не перекладає відповідальности з „ми“ на „ви“...

Що ж до „ви“, до Державного Центра — він, не одповідаючи за „помилки“ легковажних „ми“ — має над ними величезну перевагу: переймає все цінне з того — боротьбу за державну незалежність України — оте цінне, яке вважається групою радянствуючих „ми“ за найбільшу „помилку“.

Моральну перевагу „ви“ над „ми“ — визнають останні. Визнають остільки, що примушені виступати в боротьбі з „ви“, як бувша частина цього ж „ви“. Для ліпшої аргументації й... самовиправдання.

Отже: є група „ми“, що негує „ви“, поборює „ви“, стремить до повного знищення „ви“ — будучи, в суті річей, тісно звязана з „ви“, будучи органічною часткою „ви“. Однаково: чи комуністичне „ми“, чи радянське, чи монархично-гетьманське. Й до цього „ми“ так Державний Центр, як і все, що перебуває біля нього, прикладає свій аршин, своє слово.

Є й друга формація „ми“ — найбільш цікава за нижніні трагічні часи. Вона не може негувати „ви“, бо й вірує в те саме, й стремить до того-ж самого. Вона не хоче щось запозичати у гетьманського або радянського або комуністичного „ми“, стоячи на ґрунті національної незалежности й демократичної державности.

Проте, палиця перегинається в другий бік.

„Ви — каже ця група — збочили, ви — страшно сказати — зрадили ідеї української демократичної державности — і тому тільки ми й репрезентуємо цю демократичну державність, тільки ми маємо право в ім'я її боротися“.

Хіба не такі нотки згучать, приміром, в резолюціях і статтях наших соціальних демократів, уміщених в „Соціалістичній думці“? Або в усіх статтях, що присвячені Державному Центру в „Українському Вістнику“?

Друга варіація:

„Ви й не збочили й не зрадили, але ми усовуємося від вашої роботи й чекаємо на її наслідки“.

Хіба не це впливає з уривків листів, що наведені мною на початку статті?

Отака формація „ми“ — скажу прямо — найбільше шкодить. „Ми“ комуністичне, радянське, або гетьманськомонархичне не творить окремого ворожого фронту. Воно є часткою одного антинаціонального фронту, хіба що має ту властивість, що працює в нашому тилу. „Ми“ національне й демократично-республіканське, яке має спільну мету з групою „ви“, а лише вживає одмінних „методів“ — поскільки розєднує сили або їх ослаблює, являється окремим ворожим фронтом, бо не завжди нейтралітет допомагає, а такий й нейтралітет і за такі обставини, що ми переживаємо — не можна назвати доброзичливим. Протинно, він загрожує повсякчасно катастрофою, бо може перетворитися на стан активний, може піти проти республіканської більшости, як це вже бачимо на прикладі „Укр. Вістника“. Але й в тому разі, коли б він не порушив своєї пасивности — прийнявши на увагу всі умови, в яких перебуває Державний Центр та його вимоги, що до найбільшої солідарности і найбільшої напруженности громадсько-національних сил, — хіба нейтралітет не є злом, як улюблена обивателями тактика: „моя хата з краю“? Нейтралітет „принципальний“ (соціальні-демократи,) або „обивательський“ (одпочиваючі наші бюрократи, дипломати й інші б. урядовці У. Н. Р.) — однаково шкодить. Шкодить, бо знесилює Державний Центр, а, значить зменшує вигляди на конечний успіх української справи.

В такий спосіб підходимо до головного питання.

Ідея національної волі, що протягом століть переходила різні фази свого розвитку, що притягувала до себе чесні і віддані серця, що „кров'ю окропилася“, що на початку своєї матеріалізації об'єднала всі групи в одне ціле, — стає суперечною, „подвоюється“: стає одною в понятті „ми“ й другою в понятті „ви“...

Або вірніше:

Ідея ця, як самоціль, стає такою тільки для „ви“...

Себ то для кого?

Для того, хто складає Державний Центр.

Міністри, що дістали зруйновану спадщину від групи „ми“; дипломати, що виправляють гріхи бувшої дипломатії; урядовці, що вірно служать справі української державности протягом трьох років, не полишаючи Державного Центра; старшини й козаки, що зі зброєю в руках обороняли незалежність народу українського; вільні громадяне, що не хтіли в будь-якій мірі прислужитись чужому пануванню, — всі ці люде, які не знають ні спокою, ні одпочинку, які переносили й переносять фізичні і моральні страдання, які, зрештою, повинні були взяти на себе відповідальність за дальнішу боротьбу, і зробити її тільки „своею“ справою — вони є „ви“...

Тою частиною української інтелігенції, яка не пориває живого звязку з національним минулим, з національними традиціями, що мають свої етапи, що створюють той поодинокий фундамент, з якого лише й може повстати українська держава. Тими, хто не визнає *vacuum'a* в українському рухові й не хоче розпочинати „справжньої“ історії українського народу тільки з часів самодержавства Раковського.

Й вони вірять, що їхнє діло — діло цілого українського народу, бо в ім'я тих же ідей він живе й бореться на Україні, бо інші ідеї не пореможуть, а багнети московської червоної армії нічого спільного з національними ідеями не мають і не можуть мати. Й вірячи в це, вони працюють не в ім'я „сьогодні“ себ то не в ім'я того, що паує зараз на Україні, не одмовляються від свого націо-

нального „я“, а в ім'я „завтра“ себ то в ім'я того, що рано чи пізно буде на Україні, в ім'я її незалежності, в ім'я ствердження її національного „я“.

В цій своїй вірі вони і йдуть на страдання: на голод і холод, поневір'яння і — я не граюсь словами — смерть.

— Покинуті — піддержують свій народ.

— Оганьблені — боронять його честь.

Коли це мрійники — хіба це не гарна мрія? Коли це віруючі — хіба не переконує віра? Коли це борці — хіба не в боротьбі здобувається право?

Й — зрештою — хіба не в тому, що бути Україні державою вільною й незалежною — повинна полягати не тільки вся національна правда, але й вся мета так „ви“, як і „ми“?

„Бути“ йде попереду питання „якою бути“.

„Здобути“ лежить попереду „здобувати“.

В цьому мусять шукати провідну лінію „ми“. Тоді не буде жадливого розєднання, переконанности, що тільки „моє“ є правдиве, що тільки „моє“ треба обстоювати, а все инше поборювати жорстоко.

А далі:

Для „ми“ повинен бути ще другий провідний момент... Помиляються „ви“ чи ні; осягнуть мети чи ні; висловлюють волю народню чи ні — у всякому разі, вони роблять для добра загального, а не особистого добра.

В умовах трагічних... І мусіли б „ми“ розуміти, що легше негувати, ніж робити; негувати в обставинах спокійного європейського життя, робити в обставинах напівлегального існування; що навіть зберегати національний осередок, то справа й тяжка й відповідальна. Мусили б „ми“ для „ви“ знайти слово підтримки, а коли — з міркувань особистих чи партійних — тяжко відшукати це слово, не перешкоджати, не нападати, не „нейтралізувати“, не оганьблювати „ви“, бо коли є щось приваблюючого ще в нашому зруйнованому національному життю, — це безкрайня самопожертва й безмежна відданість, що сумежить з героїзмом цих „ви“, а героїзм, як і самопожертва — завжди привабні.

Й всякий, у кого ще говорить сумління, хто ще відчуває й поривання до кращого життя й здібність до самопожертви — хай іде не на „ви“, а до „ви“, замінить собою стомлених, бо не „ми“, а „ви“ і тільки „ви“ переможуть.

Тернів 26—VII—1921 р.

Герої безчасности.*)

Читаю статтю бувшого урядовця У. Н. Р., Степана Барана, — під наголовком:

„Ліквідація концепції Петлюри“.

Знаменитий наголовок — і скільки таких наголовків промиготіло перед очима за останні часи!

Що-ж?

Чи свідчить це, що й на ділі „ліквідується концепція Петлюри“? Чи — може — еміграційна [прострація охоплює все ширше й ширше коло української інтелігенції?

Думаю, що вірним є тільки останнє. Отже:

„Концепція Петлюри...“

В мірі того, як затягувалася боротьба за українську державність, в осередку інтелігенції зростала повна деморалізація, а на її ґрунті зневірря в загальну національну справу, що в поняттю інтелігенції, принаймні, її певної частини, являлася вже чужою справою, або — вірніше — такою, якою хотіла собі її уявити та чи інша група нашої інтелігенції.

Вислід: замість одної національно-державної справи повставало стільки національних справ, скільки було груп, причому кожна група вважала, що лише її розуміння національно-державної концепції відповідало реальним інтересам нарідних мас.

Групи Моркотуна, Винниченка, Грушевського, Липинського, Петрушевича і інших — чи потрібні дальніші наведення?

*) „Укр. Триб.“ № 82.

А в звязку з цим, та справа, що не так давно об'єднувала і Моркотуна, і Винниченка, і Грушевського, і Липинського, і Петрушевича і всякого иншого — негувалася, а в ліпшому разі—визнавалася, як справа Петлюри. Ніби, як підрядна справа.

Розуміється, що ті чи инші люде могли відходити від спільної державної праці, але — на мою думку — не могли вони виступати проти того, що вже було стверджено хідом подій і певною національною традицією, коли вже не згадувати про колишні зусилля тих же громадсько-національних сил, що відходили або відходять від Державного Центра.

Адже-ж, і ірляндці провадять боротьбу за національне визволення. Їхній ворог сильніший за большевиків, а проте вони на передодні повної перемоги. Чи панувала й чи панує там взаємна гризня, взаємне поборювання й негування?

Ні, народ ірляндський виявив надзвичайну мужність і єдність. Єдність волі й стремління.

Наші політично-громадські групи — маю на оці еміграцію — виявили, здебільшого, сектанство. Й п. С. Баран має рацію, коли вживає це слово. Але він не має рації, коли пристосовує його тільки до „наддніпрянської еміграції“.

Бо галицька інтелігенція, яскравим виразником якої являється п. С. Баран, характеризується цим словом в найбільшій мірі.

Згоджуюсь: сектанство — негативне явище. Воно, дійсно, промовляє, як „брак політично-державного вишколення“. Російське й австрійське сектанство — продукт російської й австрійської державности.

Пан С. Баран посилається на приклад Ради Республіки, „до якої увійшли всі політичні наддніпрянські гуртки“ й яка „одірвана від Батьківщини і майже без звязків з нею, творила бльоки, бавилася в парламенти, а навіть покликувала до життя парламентські кабінети“.

Це — правда або майже правда. Але чи краще виглядають засідання членів Національної Ради З. О. У. Н. Р. у Відні? Хіба тим, що менше „політичних гуртків“, але зміст — той самий.

Чи п. С. Баран може навести хоч один приклад з життя галицької еміграції, де опріч слів — було діло, де б було осягнено реальних і позитивних наслідків?

Не дивуватимуся: еміграція — не рідні терени, де від кожного не тільки потребується жива робота, але й дається повна змога її переводити.

Й коли п. С. Баран захоче собі пригадати етапи української державности, — він примушений буде констатувати, що теперішні сектанти без порад і участі п. Барана й його галицьких земляків спромоглися на такі чини, про які вони зараз і мріяти не сміють.

Що-ж з того „політично-державного вишколення“, що з тої державної „мудрости“ п. С. Барана, коли вислідити самі: галицька державність в готелях у Відні, а п. Баран безсилий та зневірений — в редакції „Українського Вістника“? Чого-ж він і галицька інтелігенція осягнула з того, чого не осягнула й надніпрянська інтелігенція?

А раз так — чи не пора п. Баранові писати про ліквідацію концепції п. Петрушевича, себто — тої-ж „одірваности від Батьківщини й власного народу?“

Пан С. Баран і інші представники галицької інтелігенції перейняли на себе дуже невдячне заняття: вчити українську інтелігенцію. Причому вчити, як повчають вищі — нищих, як дає до цього право вища культура в стосунку до культури нижчої.

То є не тільки невдячне заняття, але й фатальна помилка, бо надніпрянська інтелігенція має таку величезну перевагу, яку вирівняти вже не спроможеться сучасне галицьке покоління, а саме:

Льот думки. Дерзання...

Ця риса в психології надніпрянської інтелігенції, ця здібність „дерзати“ й покликала до життя той великанський національний рух, про який сам п. Баран каже, що він викликає „зростаючу“, як в казці, національну свідомість українського селянства“.

Покликала — з нічого.

І я можу лише побажати, щоб галицька інтелігенція, що так пишається своїм „політично-державним вишколенням“, — хоч в невеличкій мірі розбуркала національну сві-

домість галицького селянина. Тому мені дивно читати ре-
ляцію п. С. Барана про те, що вони, галицькі українці, „не
остануть без певного впливу на унормовання від-
носин на Великій Україні“.

Без галицьких українців ці відносини склалися, з га-
лицькими українцями вони до неможливості заплутувалися.
Без них, без п. С. Барана і п. Л. Ганкевича — будемо тво-
рити великоукраїнську державність. Так наказує українській
інтелігенції її обов'язок перед своїм народом, як повинен
він наказувати галицькій інтелігенції — виконання в першу
чергу обов'язку перед галицьким народом, перегляд своїх
дотеперешніх позицій, що довели її до повного збанкруту-
вання, до повної безчасности.

Й для мене ясно, що до Соборної України ми прий-
демо, але не через Львів, а через Київ, не через галицькі
„державні цінності“, а через великоукраїнську державність,
яку мусимо спирати всіма силами душі й серця, а не побо-
рювати, як це систематично робить п. Степ. Баран.

Для мене ясно й друге: неуспіх „концепції Петлюри“,
як і „концепції Петрушевича“ полягає не в тому, про що
пише п. С. Баран — сектанство, гра в парламент, брак по-
літично-державного вишколення, — а в тих об'єктивних
умовах, що попереджали й опреділювали весь зміст бо-
ротьби за українську державність — галицьку й велико-
українську. Для галичан — співжиття з сильнішим по куль-
турі польським народом; для наддніпрянців — співжиття з
сильнішим московським народом. Для перших наслідки:
соціально-економічна слабкість цілої нації і мала національ-
на свідомість народніх мас; для наддніпрянців — ті самі
наслідки.

Для перших і других: замість власної держави — роз-
биті мрії.

І як не бажано п. Баранові показати свою, „галицьку“
перевагу над нами, наддніпрянцями, як не твердить він про
своє, „галицьке“, політично-державне вишколення, — фак-
ти лишаються фактами. Політично-соціологічні й соціально-
економічні. І навіть ненависть п. С. Барана до „концепції
Петлюри“, по-фарисейському оздоблена „непризирством до

організаційних справ наддніпрянської еміграції,“ — не може стерти цих фактів.

Отже: „концепція Петлюри“.

Я зазначив вже, що ця концепція була загально-національною, не виключаючи й п. С. Барана, одного з авторів „Устрою Української Держави“, „Проекту Конституції Української Народньої Республіки“.

Що від неї одійшли певні українські групи й п. С. Баран, — від цього вона не стає ще „концепцією Петлюри“.

Вона проклямована ухвалами Центральної Ради й Трудового Конгреса, авторитетних органів народного представництва; визнанням з боку європейських держав; повстанням народнім проти гетьмана Скоропадського; нарешті — безліччю держав в активній боротьбі з червоною й чорною Москвою.

Ця концепція: українська незалежність.

Дійсно, ніхто так яскраво й непохитно не репрезентує ідеї державної незалежності, як Петлюра. Але — в першу чергу — то є концепція цілого українського народу. Це визнають і московські большевики, які її фальсифікують на свою користь; українські комуністи, які намагаються її використати для соціальної революції; українські монархисти, які на ґрунті її будують цілу теорію трудової монархії і навіть панове Барани, які готуються вже до нових експериментів.

Чи ліквідується ця концепція?

Так, але ж тільки в свідомості п. п. Барана, Л. Ганкевича, М. Грушевського, Моркотуна і „іже з ними“.

Не ліквідується, однак, вона в свідомості українського народу, що виплекав і вистраждав її, що усвідомив її під тиском червоноармійських багнетів. Не ліквідується вона в свідомості українських трудових мас, бо є концепцією робітничо-селянською — не тільки національною, а й соціальною — себ-то тою, що має певний демократичний зміст. Не ліквідується вона й не може ліквідуватися, бо за нею майбутність, як тої творчої цінності, що забезпечує свободу й розвиток цілої нації.

Бувають різні жарти життя. Большевізм тому яскра-

вий приклад. Але чи є він правдою життя? Здається, самі большевики вже дають негативну відповідь.

Моркотун, Скоропадський, Винниченко, Грушевський, Л. Ганкевич, С. Баран проти ідеї незалежності, втіленої в форму Державного Центра У. Н. Р... Хіба це переконує в тому, що ідея української демократичної державності „ліквідується“? Це переконує лише в одному: „вишколений“ галицький інтелігент, як і „сектанський“ надніпрянський інтелігент — однаково слабують. Бракує їм політично-державної витримки й загартованості, бракує їм поваги до свого народу і до самих себе.

То хвороба ганебна й нищить вона основи цілої державної справи; але не доводить вона того, що хочеться довести героям нашої безчасности: що в ній не має життєвої правди й що вона остаточно не переможе.

На людей безнадійно хворих не має поради. Для цілої справи є вихід, бо вона не залежить від цих хорих людей, не залежить від нашої доброї волі, а тільки — від ходу світових подій, від того комплексу соціально-політичних умов, що панують в цілому світі, надто — в нашій країні.

Нам твердять, що „концепція Петлюри“ ліквідується, вмирає. І коли вважають своїм моральним обов'язком вжити всіх зусиль, щоб її дощенту знищити, — мають щось запропонувати нового.

В попередніх нарисах я вже згадував про те, як і що пропонують герої безчасности. Пропонує „своє“ і п. С. Баран.

„Як що не хочемо, ми й москалі, щоб недалеко будучина принесла ще одне фіяско їхніх і наших зусиль, мусимо знайти спільну мову. Треба перевести державну незалежність Київів від Москви і створити в них два осередки спільної еліпси. Певну, хоч ще не зовсім повну аналогію можна знайти в Бритійській Імперії, в її відносинах метрополії до доміній, з яких кожна є федерацією цілого ряду держав та має свій парлямент, монету, військо і право заграничних зносин“.

Треба віддати належне п. С. Баранові. Коли справа

торкається „концепції Петлюри“ — мова у нього дуже барвиста й певна: „недобитки“, „розбитки“, „надніпрянські гуртки“, „сектанство“ *et cetera*. Коли ж річ заходить про „нову концепцію“ — мова надзвичайно обережна й гнучка. Проте, й з цієї невиразности можна зробити дуже повчаючі висновки: Росія — метрополія, Україна — домінія. Інакше кажучи: Росія — держава, а Україна її провінція. Бо знов же таки: взаємовідносини Англії й її колоній складаються протягом століть на ґрунті певних історичних і соціально-економічних обставин. А взаємовідносини Росії й України? Що мають спільного ці взаємовідносини в світлі історичної перспективи з взаємовідносинами Англії та її доміній? Чи не опреділюють вони вже заздалегідь, що ці взаємовідносини можуть будуватися або на ґрунті повної незалежности Київa від Москви, або на ґрунті панування Москви над Київом, бо взаємовідносини народів, як і певних соціальних класів можуть будуватися тільки на реальних відносинах поміж себе відповідних сил. *Ad hoc* повстати та чи інша форма звязку Москви з Київом — розуміється — не може.

П. Ст. Баран, заляканий Варшавою, задивлюється на Москву. Біди в цьому не має: хай дивиться. Але все зло, весь глибокий маразм полягає в тому, що він і йому подібні не хочуть дивитися самі. Вони тягнуть за собою. Вони руйнують те, чого не будували. Вони не можуть залишитися „без певного впливу на унормування відносин на Великій Україні“.

Я розумію, що в добу руїни — вилазять з усіх закутків герої безчасности, які нищать те, що лишилось ще недоторканим, оганьблюють те, що ще виглядає святим, захитують тих, що ще вірують.

Але я не розумію: — до такої міри може панувати безпринципність, що забуваються національні традиції, культурні цінності, честь нації, її минуле й майбутнє, що все забувається — і лише в ім'я хвилевого торжества, але не торжества їх, героїв безчасности, а тих, чийми свідомими чи несвідомими агентами вони являються, чийми бажаннями вони керуються й чий бажання сліпо виконують.

Як не розумію, — коли здичавілий син витягає на площу для надруги розхристану й оганьблену матір свою.

Однаково: то є найбільший в світі злочин... Для нього нема ні назви, ні виправдання.

Тернів. 5—VIII—1921 р.

Методами ошуканства.*)

Большевицькі способи брехні, ошуканства й розбещання, що зветься в Совдепії й Раддепії „пропагандою“ — відомі цілому світові. Але якої удосконалености в цій справі досягнули большевики — свідчать два свіжих числа комуністичних часописей: ч. 149 „Красной Газети“ й ч. 168 „Комуніста“, що видаються в Києві і, розуміється, видаються на московській мові.

„Характер всеї підлої діяльності петлюрівських контр-революціонерів — пише „Красная Армія“ — ми знаємо вже давно. Ми давно вже навчилися не дивуватися тим підлим вигадкам, що вони вживають в своїй агітації проти советської влади. Ми знаємо, що брехня, зрадництво, єзуїтські напади з попід кутка на робітничо-селянську владу — все це складає натуру жовтоблакитної отаманщини та її агентів“.

В чому-ж полягають ці „підлі вигадки“.

„Зараз в деяких місцевостях ці пройдисвіти шепочуть селянам, що советська влада намагається, мовляв, забрати український хліб для Росії“.

Хоч „петлюрівські контр-революціонери“ й ознайомлені добре з вовчою натурою советської влади, — могли б лише радіти з того, що український хліб піде тільки для голодаючих українських селян з тих місцевостей, де нічого не вродило (Херсонщина, частина Полтавщини, Чернігівщина, Катеринославщина й Харківщина).

Але...

„Контр-революціонери“ говорили правду, коли попе-

реджали селянина, що його хліб піде на прогодування московського комуніста.

„Коли-б советська влада й захотіла взяти трохи українського хліба для голодаючих місцевостей Росії, — в цьому не було-б абсолютно нічого поганого для тих українських селян, котрі що до урожаю опинилися в цьому році порівнююче в щасливому положенні“.

Так пише та сама „Красная Армія“ й в одному-ж тому числі.

Коли українському селянинові кажуть добрі люде, що большевики заберуть у нього хліб — то по адресі цих людей несеться лайка, бо, мовляв, це брехня й ошуканство. Коли ж самі большевики це говорять і не тільки говорять, але й роблять: забирають український „хлебушек“ — „в цьому немає абсолютно нічого поганого“.

Нічого поганого — чому-ж лаяти „жовтоблакитну отаманщину й її агентів“; погане — чому ж гадати, що забрати „трохи хлебушка“ це є ліпше від того, щоб просто забрати увесь „хлебушек“. Хто опреділює це „трохи“, як не тіж самі большевики?

Проводили свою роботу большевики методами ошуканства й будуть її провадити, бо то їхнє єство, їхнє повітря, без якого вони жити не можуть.

Плянували вони мілітаризм — запровадили зараз культ мілітаризму; ганьбили капіталізм — продають всю Росію тому ж „світовому капіталові“; повставали проти поневолення народів, а що зробили вони з вільним українським народом?

Для них важливе не „що“, а „хто“... Не єство, а форма. Не реальність, а фікція. Все злочинне, коли цей „хто“ не в комуністичному убранні. Все законне, коли цим „хто“ являються большевики.

„Брешуть на советську владу, що вона хоче українського хлебушка. А коли-б і хтіла — в цьому абсолютно немає нічого поганого“.

В цьому характеристичному „а коби-б“ — весь большевізм.

„Брешуть на нас, що ми вішаємо людей, як собак.
НА ВУЛКАНІ.

А коли б і вішали б—в цьому нічого немає поганого“.

„Брешуть на нас, що ми здаємо свої позиції. А коли б і здавали б—що ж в цьому поганого?“

Що-ж в цьому поганого, бо здаємо позиції ми, большевики, які і в такий спосіб все-однак лишаються у влади...

Очевидно, єсть погане—раз всі народи на просторах Росії, Сибіру, Кавказу, не говорячи вже про Україну, не визнають советської влади, її ненавидять і в усякий спосіб поборюють.

Єсть, очевидно, погане й в тому, що советська влада збирається забрати „немножко хлебушка“ від українського селянина, бо самі комуністи вважають це за „грязное дело“.

А саме:

В ч. 168 „Комуніста“ знаходимо список осіб, виключених з комуністичної партії... за „шкурництво при мобілізації їх на продроботу“.

Хто знає барвисту мову большевиків—відразу зрозуміє, що справа ходить о забирання „хлебушка“ у українського селянина, до якого „Красная газета“ звертається з словами заспокоєння, що цього „хлебушка“ советська влада не збирається забирати й що всякі чутки про це—то є робота „петлюровських контр-революціонерів“.

А коли-б і забирала, „в цьому не було б абсолютно нічого поганого“, бо то було б не забиранням хлебушка, а „продроботою“.

В такий спосіб і зараз, як і протягом чотирьох років советська влада лишається вірною своїм улюбленим методам насильства, нечуваної жорстокости, брехні й рафінованого ошуканства.

Здається, вже настає суд Божий.

Чим скорше—тим ліпше. Для народу українського, отруєного безмежним цінізмом і безпринципністю большевицьких насильників. Тим ліпше для цілої культурної людськості.

Честь не продається.*)

В одній сіренькій большевицькій газеті я прочитав характеристичну статтю. Автор цієї статті дуже жаліється на те, що українська інтелігенція йде під жовтоблакитним прапором, не бажаючи присвячувати своїх сил справі все-світньої соціальної революції. Звідси автор робить невтішний для нашої інтелігенції висновок: вона — ніби — бореться проти свого народу.

Я дуже вдячний цьому добродієві.

Він примушує зупинитися над одним явищем. Ми звикли всю інтелігенцію оцінювати по її політичним чинам і констатувати дуже сумні факти: вона поділилася на певні гуртки, гуртки політиканствують, зменьшують вагу національної справи, навіть, зраджують... Все це справляє тяжке враження. Остільки тяжке, що запитуємо: чи лишилася національна честь, чи не заступила її повна безпринципність, — вислід нашої безчасности?

Але автор статті про українську інтелігенцію, не бажаючи цього — підкреслив дуже цікавий факт. Так, вона не йде в прийми до большевиків. Та інтелігенція, що являється мозком нації, творчою силою нації — вона дійсно, большевиків не визнає й до них на службу не йде.

Візьмім наших письменників... О. Олесь бідує на чужині. Не в ліпшому стані й М. Вороний. Ще в гіршому — В. Самійленко. Мод. Левицький, Л. Старицька-Черняхівська, П. Стах, М. Філянський, В. Королів-Старий, Г. Чупринка — всі, до кого ми звикли, як до письменників, що мають визначний творчий хист, — заховали незалежність своєї думки до сьогоднішнього дня. Не є винятком і В. Винниченко, котрий, як письменник, не продав большевикам ще жадного рядка з своїх творів.

Візьмім — далі — наших публіцистів та літературних критиків, до яких при звичаїлося громадянство, яких воно звикло слухати, як виразників національної думки. А. Ні-

*) „Укр. Триб.“ Ч. 101.

ковський, Дм. Донцов, В. Піснячевський, О. Саліковський, М. Кушнір-Якименко — ці прізвиська часто-густо доводиться здибати на шпальтах української преси, що існує закордоном, але не можна здибати їх на сторінках большевицької преси. Сергій Єфремов, якому нещаслива доля судила лишитися в Раддепії й „перехід“ якого на бік советської влади реклямували так галасливо большевики, — бідує десь в околицях Київ, але не прикрашує своїм імям брудних большевицьких листків. На своєму публіцистичному посту вмер і Арт. Хомик, який присвятив большевикам чимало гострих рядків.

Чи значить це, що ліпша частина інтелігенції проти народу — як то хоче довести автор згаданої мною статті?

Ні... І найбільш яскравий приклад — В. Винниченко.

Винниченко комуніст, а Раддепії не служить і не хоче служити.

Олесь, Вороний, Самійленко, Старицька-Черняхівська, Левицький Модест, Стах, Тичина — то все соціалісти.

Очевидно, не в ворожому настрою до народу полягає справа, а в ворожому настрою до большевиків, що згвалтували народ, його право на волю й вільний розвиток... В імя народу ліпші культурні сили йдуть проти большевиків; хочуть служити народові і не хочуть продаваться большевикам, бо ці, останні, заволодівши державним і приватним майном, можуть купувати майже все, але не все, і, в усякому разі, не можуть купити національної чести.

Честь не продається...

І надзвичайно втішно констатувати, що в часи морального розкладу, який охопив всі сторони громадського життя, — наш поет, наш письменник, наш публіцист, наш критик — він не уліг цьому розкладові; противно — він виявив велику духовну силу нашої молоді культури, велику її ідеологічну цінність.

Культурна творчість наша, як була, так і є незалежною, а її традиції — незаплямованими.

А це для української інтелігенції є найдорожчим. В атмосфері крови — ні жити, ні творити вона не може.

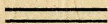
Або чека, розстріли, трупи — й тоді немає місця для

приложення роботи інтелігенції: поета, письменника, публіциста, вченого, критика, маляра, різбяр, актора...

Або наука, мистецтво, література — й тоді немає місця для „роботи“ чека...

Або безличність, або — честь.

Тернів 1—IX—1921 р.

Розчинені карти. *)

Коли львівський дописувач „Укр. Трибуни“, торкаючись позиції „Впереду“, висловив сумнів що до його „самостійности“, — п. Лев Ганкевич надзвичайно образився й наговорив багацько жалких слів з приводу такого „наклепу“.

Дальніші числа цієї дуже гнучкої газети принесли додатковий матеріал, який стверджує, що наш дописувач не помилявся.

Аналізуючи поділ української інтелігенції на три напрями — лівий, центровий та правий — редакція „Впереду“ пише: „ідеалом лівого центру (напрям) являється закріплення радянської форми влади на Україні, створення сильного соціалістичного Пемонту, який паралізував би не тільки заходи московської чи української контрреволюції, але в тій самій мірі підсилював революційний фермент на заході для нанесення остаточного удару капіталістичному ладові“ (№ 149).

Вже давно провадиться суперечка між радянцями й демократами. Радянці доводять, що на Україні існує національна влада. Демократи стверджують, що там існує московська влада.

Демократи, виходячи з того, що ідея української державности є самоцілю і констатуючи що в жадний спосіб не можна говорити про таку державність на Україні — робили висновок: чужу, антинаціональну, окупанську владу треба поборювати всіма мірами, які тільки є до розпорядимости. Радянці-ж, посиляючись на де-які дрібні факти —

*) „Укр. Триб.“ ч. 109.

виставлену десь на площі статуетку Т. Шевченка, якийсь обіжник про вживання української мови, видання де-яких книжок на українській мові, функціонування кількох українських шкіл — закликали всю інтелігенцію до активного спирання п. Раковського й його методів управління.

Щож? Демократи казали правду.

Не тільки для п. Раковського але й для наших радянців українська державність є лише засобом, а не цілю. Про це раніш виразно заявляли п.п. Винниченко й Грушевський. Нині — заявляє „Вперед“.

„Ідеалом являється закріплення радянської форми влади на Україні“... Якої-ж? Вже навіть не додається слова української. Нам відомо, що влада на Україні належить комуністичній партії України, а не українській комуністичній партії, як відомо й те, що влада в Росії належить російській комуністичній партії, а не комуністичній партії Росії. Відомо також, що керівництво в партії большевиків України полягає в руках росіян, жидів, поляків — тільки не українців. Що робить ця партія в інтересах Москви, а не України. Що не національні задання вона переслідує, а інтернаціональні.

Тому так і висловлюється радянсько-слухняний „Вперед“, говорячи не про владу українських рад, а про радянську владу на Україні, незалежно від її національного обличчя.

Але „Вперед“ пішов далі, ніж його пани. Він в своїй большевицькій старанности перегнав самого пана, становлячи за „ідеал“ те, що не вважав можливим прилюдно виставляти навіть „сам“ Раковський.

Треба перетворити Україну — пише Лев Ганкевич — на „соціалістичний Пемонт, що підсичував революційний фермент на Заході для нанесення остаточного удару капіталістичному ладові“.

Як відомо, большевики колись про це голосно заявляли. Але стукнувшись в міцний мур селянської солідарности на Україні — про це забули. Вважали за ліпше в такому напрямку робити, а не казати.

Що п. Лев Ганкевич росперезався — нема нічого дивного, бо він ще неофіт в большевицькій банді. Однак, карти розчинені. Стверджено те, що так старанно негува-

лося: москвофілство наших радянців, їхнє отхрещення не лише від справи української державности, а навіть від самої української нації. Не розвиток народу вони мають на оці, не його добробут, не його щастя, а знищення цього народу. Для них навіть радянська форма влади не є основною метою, що забезпечувала б „лад“ і „спокій“ робітничо-селянській державі. Ні, вона є засобом, тільки засобом для поневолення народу, для найкращого його визиску, щоб силами українського робітника і селянина садовити на трон Бела-Куня в Угорщині, Лансбюрі в Англії, Кашена — у Франції, Міхальського — в Польщі, Ганкевича — в Галичині, щоб весь світ воювати й тягнути в вир безконечної анархії.

Чи ж дивуватися, що з числа в число, з дня в день провадиться „Впередом“ цькування української демократії? Що брудниться С. Петлюра? Що з ненавистю трактується Правительство У. Н. Р.?

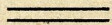
Вони знають, що перемога Державного Центра У. Н. Р., перемога демократії — це забезпечення спокою на Україні, дійсного ладу, дійсного порядку, дійсного миру, дійсного кінця всяким війнам, дійсного культурного і економічного розвитку населення. Ні С. Петлюрі, ні Правительству У. Н. Р. не потрібно Парижу, Лондону, Берліну, Варшави... Завойовничого імперіялізму. Світового панування.

Вони знають, що все це мрії фантастів, котрі нездійснимі в життю,—хиба-що доводять до руїни, занепаду й дичавіння, як довели вони до руїни, занепаду й дичавіння Московщину, Україну, Дон, Кубань, Грузію, Сибір і інші країни Сходу Європи.

І коли вже самі большевики поновили власність, запровадили оподаткування, дозволили вільну торгівлю, повернули заводи власникам, ввели концесії — себ то перейшли на капіталістичну систему — як же жалко виглядає галаслива лементація п. Льва Ганкевича й „Впереду“ про „остаточний удар капіталістичному ладові“?..

Так, карти цих большевицьких Санхо-Панчів розчнені... і то є — „крапельоніє карти“.

Тернів. 12—VX—1921 р.

„Реальна сила“ й „право“.^{*)}

Москофільський „Вперед“ образився за большевиків.

Як відомо, большевики в своїй пресі, а також в спеціальних оголошеннях, що були розліплені по парканах, тумбах і мурах не тільки в містах, але й селах України— зазначили, що С. В. Петлюра та Правительство У. Н. Р. „визнали советську владу“ й „капітулювали“ перед Лениним та Раковським.

Себ то... збрехали, або, як мягко висловилося „Укр. Трибуна“— вигадали „казку“.

І „Вперед“, причипившись до цього слова, пише:

„Так, справді, це казка. Бо тільки казкою назвати можна те, що радянська влада захоче розпочати якісь переговори з урядом У. Н. Р. чи отаманом Петлюрою. Щоб можна було розпочати якісь переговори, до цього потрібно, щоб... одна та друга сторона представляла якусь реальну силу. Таку силу представляє зараз радянська Україна. Вона має, що найважливіше, територію, в її межах більша частина українських земель, з нею числяться закордонні держави, словом, радянська Україна це державний організм, хоч як він не до вподоби реакційним українським кругам на еміграції“...

Нема що казати — ретельна оборона, але в кожному слові заховуються лицемірря й ошуканство.

„Вперед“ говорить про „реальну силу“.

Ми мали нагоду читати у „Впереді“ не раз замітки про боротьбу Ірландії з Англією. Реальна сила лежить тільки на боці Англії. Алеж „Вперед“ все своє співчуття висловлює державному центру Ірландії, ганьблячи заборчу політику Лойд-Джорджа. Чому-ж одною мірою міряється справа чужого народу й зовсім другою— своя національна справа? Адже-ж де-Валера не большевик, як і С. Петлюра?!

Коли взяти галицько-польські стосунки—реальна сила лежить по боці Польщі? Чомуж він говорить про Лігу Народів, про тимчасовий мандат Польщі що до Галичини, про право галицького народу на самовизначення?

Тому, що опріч реальної сили є ще право, і це право є тою поодинокую силою, якою Ірляндя поборює агресивність Англії, тої Англії, що перемогла цілий світ, що розпоряджає найбільшою фльоотою і дуже сильною армією.

Таке право є за Державним Центром У. Н. Р., яке надає йому моральний авторитет, сильніший за реальну силу Раддепії...

Це відчуває „Вперед“ — і в цьому полягає зясування безмежної його ненависти до справи української державности, як і до тих, хто справу цю переводить.

Це відчуває „Вперед“ — і тому така нікчемна його аргументація що до „реальної сили“ Раддепії.

Вона має територію, каже „Вперед“, з нею балакають і крамарюють... Навіть Лев Ганкевич, що нічого, взагалі, не соромиться, — і той не ризикнув сказати, що вона ще має владу й народ, а п. Ганкевич, як правник, повинен знати, що не тільки в території, а й в народі, як і в структурі влади полягають головніші моменти поняття держави.

Дійсно, влади на Україні немає.

Бо ж — знов таки — пануюча теорія в науці публічного права стверджує, що конечною основою влади може бути тільки переконання народа в тому, що данна влада має право на існування. Це переконання виявляється на всенародніх зборах, вільно вибраних. А хиба „ісполкоми“ це є всенародні збори? Хиба уряд п. Раковського це є визнаний народом уряд? Хиба, зрештою, український народ одкидає ту концепцію державности, яку репрезентує Державний Центр У. Н. Р.?

Тому „Вперед“ і говорить про „територію“.

Тому „Вперед“ і мовчить про владу й народ.

А тому: казкою є твердження „Впереду“ про „реальну силу“ Раддепії. Про її „державний організм“.

Такої ж вартости й лопотання „Впереду“ про „визнання Раддепії“. Хто її визнає? Визнають Совдепію (большевицьку Московщину), а не Раддепію (большевицьку Україну).

Допомогають Совдепії, а не Раддепії. Числяться з Ленином, а не Раковським. І навіть в брехні, навіть в повідомленнях про капітуляцію Петлюри — це вигадане визнання советської влади стосувалося Совдепії, а не Раддепії; господаря, а не наймита.

Лев Ганкевич з „Впередом“ дають поради Державному Центру У. Н. Р.: капітулювати. В імені Раддепії навіть обіцяють амністію. Дуже жаліють, що їхніх порад не послухалося Правительство У. Н. Р. І загрожують, що „не переговори його ждуть, але капітуляція“...

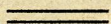
Охоче віримо, що п. Ганкевичу належить право давати індульгенції, як п. Раковському — їх не апробувати. Але ж де-кому належить право їх не приймати.

Дивна людина п. Ганкевич. Мало того, що робить підлоту, але лізе з нею на вулицю — і ніяк не може збагнути, як інші люди не продаються. Як вони в обставинах трагічних дбають о ідею, о остаточну перемогу, не визнаючи ворога й одкидаючи цього ворога навіть тоді, коли по його боці лежить тимчасово сила.

Не може збагнути п. Ганкевич, що право сильніше сили, що коли-б не було права—вся людськість давно вже повернулася до тої первісної культури, до якої повернулися за допомогою „реальної сили“ Московщина, Україна, Дон, Кубань, Грузія та інші країни Східної Європи.

Не може збагнути він, що це народне право, не розпоряжаючи ні вязницями, ні шибиницями, ні чека, ні багнетами, ні гарматами, ні попами, ні зрадливими урядовцями, ні продажною пресою — перемаже „реальну силу“ Раддепії, побудовану на злодіях, ошуканцях і наймитах.

Тернів. 8—IX—1921.

Ставка на почування.*)

Той, хто звик уважно переглядати закордонну пресу — мусить звернути увагу на один надзвичайно цікавий факт. Загальним є негативне відношення до большевиків.

„Укр. Трибуна“ Ч. 107.

Але можна помітити один виняток: відношення цієї преси до Великого Інквізітора землі московської, „товариша“ В. Лєніна.

„Лєнін виступив в ЦК-ові з уміркованою промовою“.

„Проти Лєніна крайні комуністи провадять гостру боротьбу“.

„Лєнін проти Комінтерна“.

„Лєнін за концесії“.

„Лєнін проти Троцького“.

„Лєнін за притягнення соціалістів до уряду“.

„Лєнін викликає бувших членів тимчасового правительства для порозуміння“.

Лєнін „за“ — і це „за“ стосується до певних змін в божевільній советській системі. Лєнін „проти“ — і це „проти“ стосується гірших сторін комуністичного ладу.

Багацько хоче цьому вірити. Надто вигнанці з Росії та України, які чіпляються за кожен таку реляцію, як за останню соломинку. А може Лєнін і, дійсно, проти? А може він, дійсно, хоче змін, замирення обох великих країн?

А Лєнін, розуміється, сміється. Він — великий психолог і вміє грати на найслабших людських почуваннях. Свою діяльність він розпочав з цієї гри — й вона принесла йому великий успіх. Народ стомився від непопулярної війни і Лєнін сказав: „нехай живе мир“. Народ бажав негайного розподілу землі — і Лєнін сказав: „бери“ й поділяй“. Народ потягнувся до влади — і Лєнін сказав: „вся влада трудовому народу, вся влада советам“.

Він знав і знає ціну людині — й тому ніхто ще не виявив такого призирства до людини, як цей Великий Інквізітор. Граючи на її інстинктах, він зробив її знаряддям в своїх руках, використовуючи її виключно для своїх цілей. І знаючи, що за ним не піде людина, яка має гідність і самоповагу — Лєнін не вагався: сперся на мотлох, на злодіїв, катів, негідників, даючи їм вільну руку щодо гідних і самоповажаючих себе людей. Инакше кажучи — він підписав смертний присуд цілій інтелігенції.

Лєнін „за“, Лєнін „проти“.

То фатальна помилка. Ні „за“, ні „проти“, бо він вигадує... „Чека“, „особі відділи“ „ревкоми“, „політкоми“.

„комбеди“ *et cetera* — то все творчість Леніна й, в усякому разі, то все, що має на собі його штамп.

Він бачив кров, знущання, безпідставні масові розстріли... Він чув благання невинних жертв. Він знав, що робив, бо все те було ставкою на розклад цілого народу в ім'я власного неподільного панування.

Divida et impera!

Коли кидалися оскаженілі банди на Україну — кидала їх рука Леніна, що проголосив на початку своєї злочинської „роботи“ „самопоределеніє вполоть до отделеенія“. Коли йшли ці банди на Польщу — йшли вони з наказу Леніна, що прокладав собі шлях до „буржуазної Європи“...

Бо Ленін є символ безпринципності, символ жорстокості, символ тої темної сили, що захована в кожній людині — тим більше, в народі, як колективі. І тому, ніхто, як Ленін, не може так грати на низьких почуваннях, а граючи — так неподільно володіти життям, майном, навіть душею сорока мільонів ріжнорумаючих, ріжновіруючих, ріжновихованих людей. Володіти, знаючи про люту ненависть до себе з боку цих сорока мільонів людей.

Звідки-ж легенди про лєнінські „за“ й „проти“? Про лєнінську „поміркованість“?

Від самого Леніна.

Це продовження гри на почуваннях. Цим разом не на почуваннях народних мас, які приборкані цілковито, а на почуваннях противника, російського та українського емігранта, що б'ють по Великому Інквізіторові. І ось йде до преси замітка за заміткою, щоб впливати на перевтомлені нерви російського й українського біженця, щоб викликати у них безпідставну надію, щоб ослаблювати імпульс їхнього життя. Що Леніну з того, що він „за“ порозуміння з еміграцією? Він знає, що того ніколи не буде, але це иноді забувають емігрантські кола. Але в це хтять вірити ті знесилені громадські чинники, які ще сяк-так животіють в Росії й на Україні...

З якою ж метою уміщено в „*Matin*“ листа Леніна, що облетів всю європейську пресу? Зрозуміла річ, що Ленін цього листа ніколи не писав. Але мета його ясна: розкласти свого противника, граючи на його найболючіших по-

чуваннях. Стримати акцію проти Совдепії в нинішній катастрофічний для неї час. Забезпечити собі необхідну „перишку“.

А потім „чека“ скаже своє слово „внутрішньому ворогові“, а червона армія — зовнішньому. „Соціяльний досвід“ продовжиться...

І хто знає?

Чи витримає цей „досвід“ розхлябана й знесилена Європа, що давно вже не має ні волі, ні мети, ні бажання?..

Тернів. 9—IX—1921.

Марнотрати.*)

Протягом чотирьох років ми, публіцисти, вчені, адвокати, інженери, лікарі, педагоги й інші українські інтелігенти — були не тільки свідками, але й дієвими особами в тих подіях, що відбувалися на Україні.

В подіях надзвичайної ваги.

Приспана національна ідея набрала надзвичайно дугої живої сили. Мрія стала реальністю. А реальність дала нам величезний досвід.

Здавалося б, що найголовніша проблема — проблема нашого існування розв'язанна. Принаймні, для нас самих. Нами ж.

В чому полягає ця проблема?

1) Нація, покликана революцією до життя, усвідомила його основний зміст: державну незалежність.

2) Державна незалежність прибрала свою основну форму — республіканську.

Звідси впливав би один висновок: думання, стремління, бажання, волевий імпульс — все мусило бути скеровано в напрямку здобуття демократичної державности.

На ділі ж справа виглядала й виглядає инакше.

*) „Укр. Триб.“ Ч. 108.

Головніша мета: державна незалежність, що для інтелігенції кожного народу є аксіомою, для нашої — є тим положенням, що має доводитися. Правда, для меншости інтелігенції, але це не змінює суті справи. Бо ця меншість не пасивно, а активно поборює українську незалежність.

„Ми ніколи не були прихильниками незалежності в ходячій, вульгарній розумінні цього слова. Чи в процесі революції було це домагання незалежності неминуче? Мабуть, ні! Суверенність українського народу, незалежність його національних, економічних і політичних інтересів, це, розуміється, можна було забезпечити і в федеральній формі“.

Так говорить Мих. Грушевський в своїх „Борітеся—поборете“. Так роблять його однодумці на Україні, натягуючи ярмо на шию нашого пробудженого народу.

Так говорять і роблять наші укапісти, крайні ліві кола нашої інтелігенції.

Говорять і роблять в той час, як український народ живе одною лише думкою — вигнати московських окупантів, скинути й знищити рабське ярмо.

Можна сказати: так не говорять, так не роблять приві й середні групи української інтелігенції.

Може й так. Але чи не гірше „говорити“ й „робити“ в напрямку тих чи інших форм української державности?

Що бачимо?

Праві кола інтелігенції шукають „варяга“, „принца крови“, „гетьмана“; словом, шукають того, чого не хоче шукати український народ; бо він хоче ладу й порядку, забезпечення своєї праці, гарантій вільного життя, певних правових норм, а не господаря.

Не господаря йому потрібно, а добрих прикащиків, що дбали б про добро народне. Тому всіх господарів він без жалю гнав (Деникина, Скоропадського, Врангеля); тому він доброзичливо ставився на початку до тих, хто видавав себе за добрих прикащиків (большевиків); і тому, на решті, він бурхливо протестує зараз проти большевиків, що ошукали його, що скривдили його господарські права.

А що уявляють з себе середні групи інтелігенції?

Розбіжність думання й хотіння.

Не шукають вони господаря, але не мають єдності що до поглядів на справжнього господаря, український народ, що до його прав і обов'язків, як і до своїх прав і обов'язків. І слабують вони — в суті річей — на ту ж хоробу: думають, що вони, прикащики народні, ліпше уявляють справу, ніж сам народ. І не всі разом, а кожний з окрема.

Це сумний малюнок. Великий скарб, що полишили нам в спадщину чотири роки тяжкої боротьби, тяжкий досвід, придбаний ціною численних жертв — пускається по вітру.

Губиться провідна мета й то в час, коли цю мету усвідомив і перейняв її осягнення на себе сам український народ.

Чи це не марнотрацтво?

Розуміється, сумне це явище. Сумно спостерігати, коли Грушевський, Винниченко, М. Шаповал та інші бувші ідеологи української інтелігенції грають в руку комісарів, большевиків, узурпаторів. Рівно ж сумно спостерігати, коли В. Липинський, Є. Чикаленко, С. Шемет та інші яскраві представники укр. інтелігенції грають в руку царів, тих же большевиків, тих же узурпаторів.

Ідея національна ніби „обезкровлюється“, ніби стає чарівною формою, але без змісту.

Н і б и.

І ніби тому, що ідея вище людей, безсмертніше людей. „Люде умирають — ідеї вічні“.

Ця розбіжність, яку виявила українська інтелігенція, це марнотрацтво морального скарбу, який набувався зусиллями ліпших синів нації нашої, ця маніловщина, яка отруїла волеву енергію народу нашого — в страшний спосіб ударили по всій справі державної незалежності.

Чи-ж її знищили?

Що ні — про це свідчить сучасне життя України.

Те, що мусіло повстати вчора, повстане завтра, за місяць, за рік, але повстане — навіть не дивлячись на всі негативні зусилля наших марнотратів.

Бо ще раз мушу повторити:

„Марнотрати вмирають, ідея вічна“...

Тернів. II—IX—1921.

На Голгофі.*)

Протягом вже двох років люде, що перейняли на себе тяжкий хрест української державности й йдуть страдницьким шляхом боротьби за визволення свого народу — стали об'єктом надруги й знущання. Пригадаймо собі вакханалію лайки, що вчинила в свій час Винниченківська „Нова Доба“. Дружню співпрацю в цьому напрямку „Українського прапору“. Провокаторську діяльність Моркотуна. Шукання „центра“ з боку С. Шемета, О. Андрієвського, В. Вишиваного. Цькування „Українського вістника“ й „Вперед“. Деструктивні заходи де-яких політичних груп...

В усьому цьому є не тільки „помилки“. В першу чергу це помилки, бо на чому скінчилася акція Винниченка? Чого реального досягнув С. Шемет або О. Андрієвський? На що спромігся В. Вишиваний? Що дали позитивного „Укр. Вістник“ і „Вперед“?

Кожна спроба, кожне шукання, кожна авантюра укінчувалися невдачою й виявлялися, як „помилки“. Але вони — разом з тим — різали по живому тілу народу нашого, лишаячи на ньому криваві знаки, бо зміцнювали большевиків і продовжували на дальший час їхнє панування. Зменшували опірну силу нашого селянства, нашої інтелігенції, а значить — руйнували цілу справу української державности.

Навіть ворог не міг видумати більш пекельного пляну розбиття національних сил, і цього досягнув він не своїми руками, а руками тих, хто вважав себе за їхнього ворога.

Надзвичайне убожество виявила наша інтелігенція, надто її керуючі сфери. Це треба визнати об'єктивно. Наша справа трималася зусиллями „малих сих“, отих „сіреньких“, але великих духом шерегових робітників, що заповнювали всі національні установи. Зусилля не виправдалися й величезний тягар відповідальности за це ліг на плечі всіх „діячів“. Ім дано було все — влада, матеріальні засоби, енту-

*] „Укр. Триб.“ Ч. 113.

зіязм народній, але ростринькали вони все — й зараз не мають гідности навіть мовчати, а з якимсь дивовижним завзяттям добивають рештки всеукраїнської організації.

Але убожество „верхів“ виявило всю силу „низу“. В народі нашому були ті сили, які оживлювали весь наш державний організм, — в ньому-ж потрібно шукати й тих сил, які його остаточно зміцнять.

І тому передчасна радість „Вперед“.

„Повна катастрофа республікансько-демократичного центра — пише він — в тому виді, як його представляє собою У. Н. Р., більш як неминуча. Не спасуть його ніякі проекти, ніякі накликування“ (№ 149). Його жде тільки капітуляція (№ 151).

Два моменти характеризують нашу державність: національно-свідома інтелігенція в процесі боротьби виявила брак витримки; несвідомий національно народ виявив величезну витримку й придбав національну свідомість.

В цьому полягає весь смисл боротьби: центр ваги пересувається від інтелігенції до народу, себ-то справа української державности дістає твердий ґрунт. Тому й програм республікансько-демократичного центра набирає ще більшої життєвості, бо він кладе в основу народ, як той рішаний чинник, по-за яким не може бути досягнуто успіху.

Ми входили в боротьбу з надзвичайно малими даними, спираючись майже виключно на сили дуже нечисельної інтелігенції. Ці сили вичерпані. Історична місія цього чинника укінчилася.

Але не вичерпані сили самого народу. Цей чинник тільки виступає на арену.

Чи можна сумніватися в наслідках?

Ідея боротьби за українську державність — то ідея не тільки сьогодняшнього дня, не тільки одного покоління. Вона є антитезою комуністичного ладу — й тому вона живе й житиме, й тому вона захоплюватиме все ширші тєрени, й тому вона набиратиме все більшої міці.

Так, передчасно радіє „Вперед“, бо він не має ідеї, бо він виходить з сьогодняшнього дня, бо бракує йому історичної перспективи.

Нація, що не мала протягом століть свого на-

ціонального обличчя, — не може повстати, як фенікс з попілу. Вона потребує довгого шляху в своїм розвитку, шляху страдницького, шляху до Голгофи. Відродження нації лежить завжди по той бік Голгофи.

Й поскільки вся злочинна діяльність щурів, що повтікали з розбитого корабля української державности, як справедливо зауважує „Вперед“, який в найбільшій мірі до них належить, — не могли захитати Державного Центра У. Н. Р. і тої справи, що він репрезентує, постільки-ж і розкладова робота большевиків і „Впереду“, який нині до них вже належить, — не в стані забезпечити їх від остаточного банкруцтва.

Тернів. 16—IX—1921 р.

Між молотом та ковадлом.*)

По-за всяким сумнівом, помічається в цілому світі „поправіння“.

В Англії нікому й не снилося, що зявиться прем'єр, котрий оберне великий парламент, який все може — хіба-що не може обернути чоловіка в жінку — на покірливе знаряддя своєї політики; мінливі французи вміють коритися Клемансові, Бріанові, Мільєранові; німці не криються вже з висловом монархичних симпатій; греки повернули короля Константина; угорці не кличуть короля тільки тому, що оглядаються ще поки-що на „Антанту“; Серби запровадили жорстоку диктатуру; не можна сказати, щоб Стамбулінський в Болгарії хорував на „левізну“... Сподівається на допомогу від Кемаля-Паші й турецький султан.

Так, монархичні тенденції міцнішають, себ-то тенденції персонального режиму, панування одного — чи то в силу права царственного походження, чи то в силу високих індивідуальних якостей. Це й оживлює монархичний рух.

І не тільки поміж німців, угорців, сербів, турків, але й росіян, але й українців.

Останнє — найбільш цікаве.

Ясно: німці, болгари, греки, угорці — чи навіть росіяне — вони мають певні монархичні традиції. Режим імператорів, королів, царів, султанів — він утворював касти, що свій добробут будували на монархії.

Але — українці?

Де ці „традиції“? Стара гетьманщина — не має „преемственности“, не має „касти“. Нова гетьманщина — не створила сталих традицій. Не встигла.

„Монархичні чуття“ певних українських груп беруть своє начало з чогось іншого.

З панування большевицького на Україні.

Большевики — „влада народа“, ніби селянина, ніби робітника. Так вони, принаймні, називають свою владу.

Що-ж дала ця „народня влада“? Кров, трупи, руїну. Господарчий підупад багатой країни. Загальну бідноту. Нелад, неспокій...

Робітник і селянин зненавидів цю „робітничо-селянську“ владу. Мріє про лад, порядок, творчий розвиток. І гадає, що це може дати хтось дуже сильний, хтось один, як колись один забезпечував йому такий сякий добробут.

Такий настрій, безперечно, є на Україні. І з нього хтять скористати-українські монархисти.

І ось:

Мусимо констатувати два дуже виразних факти.

„Поправіння“, як настрої, що є пануючим в усіх країнах, надто в країнах, де вже встигли себе виявити большевики. „Полівіння“, як режим на Сході Європи, що викликає тільки себе виключаючи, тільки протилежні настрої.

Молот і ковадло.

А середина? А центр? А демократія?

Не будемо критися...

Є фактом, що демократія програла свою справу. В сьогоднішній стадії свого політичного виховання народи всіх країн виявили тільки крайні стремління: або „праве“ або „ліве“; або молот, або ковадло.

Так, демократія програла свою справу, бо вона хоче й молота й ковадла. Разом. Вона твердить, що ні монархізм, ні комунізм не в стані забезпечити людськості здорового й творчого розвитку, демократичної влади, влади робітника й селянина, влади трудового народу. Вона знає, що самий молот—монархізм, як і саме ковадло—комунізм — то є панування тільки певних осіб, груп, клас, партій, нарешті, але не народу, що є вищим від всяких осіб, груп, клас, партій, що є всім.

„Вперед“ (№ 142) каже, що українська демократія не має ні програму, ні провідника. Одкидаючи його вибрик про С. Барана, як ідейного провідника укр. демократії,— „Вперед“ має рацію.

Інтуїтивно демократичні групи відчують свій основний програм, що полягає в волі особистости, в індивідуальному розвитку, в покликанні до влади укр. селянина та робітника. Але вони виявити цей програм не сміють, попадаючи під удари молота, що бє по ковадлі.

Вони його виявлять. Також яскраво, як виявили яскраво національно-державний програм, що обороняють в найтяжчих умовах — обороняють чесно й віддано.

Револуційний чад пройде. Будемо надіятися, що по ньому не прийде реакційного жаху. Але так чи инакше—реальні постуляти демократії перетворятимуться в життя, бо поза ними не може бути самого життя.

Коли не зрозуміле це сьогодні, зрозуміють — завтра...

4, 44 (1986)

РЛ

2734

ОЛЕКСАНДЕР КОВАЛЕВСЬКИЙ.

НА ВУЛКАНІ.

ПУБЛІЦИСТИЧНІ СТАТТІ.

КИЇВ — ТЕРНІВ.

1922.

ВИДАВНИЦТВО „ТРИЗУБ“.